

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

RUS ORTODOKS KİLİSESİNİN KIRGIZİSTAN'DAKİ TARİHİ VE

FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GULBARA OROZMAMAT KYZY

20912669

ANKARA- 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ (DİNLER TARİHİ)

ANABİLİM DALI

RUS ORTODOKS KİLİSESİNİN KIRGIZİSTAN'DAKİ TARİHİ VE

FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

GULBARA OROZMAMAT KYZY

20912669

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. DURMUŞ ARIK

ANKARA- 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ
(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

RUS ORTODOKS KİLİSESİNİN KIRGIZİSTAN'DAKİ TARİHİ VE
FAALİYETLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Durmuş ARIK

Tez Jüri Üyeleri

Adı ve Soyadı İmza

İmza

1. Prof. Dr. Durmuş ARIK (Danışman)

.....

2. Doç. Dr. Şahin KIZILABDULLAH

.....

3. Dr. Öğr. Üyesi Rukiye Aysun İNAN

.....

Tez Savunması Tarihi

14.09.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Durmuş Arık danışmanlığında hazırladığım “Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki Tarihi ve Faaliyetleri (Ankara, 2023)” adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim

18.09.2023

Gulbara Orozmamat Kyzy

ÖNSÖZ

Rus Ortodoks Kilisesi, Doğu Ortodoks Hıristiyanlığının bir koludur. 988 yılında Knez Vladimir tarafından Hıristiyanlığın resmi din ilan edilmesiyle, Rus halkı Ortodoks Hıristiyan inancını benimsemiş ve Rus Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Rusların zamanla siyasi açıdan güçlenmesi ile Rus Ortodoks Kilisesi de güçlenmiştir. Tarihi süreçte Rus Ortodoks Kilisesi, Rus kültürünün gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Ortodoks Hıristiyanlık Rus İmparatorluğu'nun resmi dini sayıldığından Rus İmparatorluğunun ele geçirdiği topraklarda misyonerlik faaliyetleri de yürütmüştür. Rus İmparatorluğu'nun XIX. yüzyılda Türkistan bölgesini ele geçirmesi ile Rus Ortodoks Kilisesi Türkistan'da ve o bölgenin en köklü halklarından olan Kırgızlar arasında da kimi zaman misyonerlik faaliyetleri yürütmüştür.

Bu tez, Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihini ve faaliyetlerini anlamaya yönelik bir çaba olarak ortaya çıkmıştır. Kilisenin Kırgızistan'daki tarihi ve günümüzdeki faaliyetleri, bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır. Tezde, Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesinin izlediği yol, karşılaştığı zorluklar ve Kilisenin toplumsal etkileri ele alınmıştır. Kilisenin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetlerini araştırmak hem kilisenin hem de Kırgızistan toplumunun dinî ve kültürel tarihini öğrenmeye ve anlamaya katkı sağlayacaktır.

“Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Tarihi ve Faaliyetleri” başlıklı tez giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin konusu, önemi, amacı, kapsam ve sınırlılıkları, yöntem ve kaynakları ele alınmıştır. Sırasıyla Kırgızların tarihi, İslam'a kadarki inançları, İslam'ı kabul etmeleri ve Kırgız Rus ilişkilerinin tarihi seyri incelenmiştir. Birinci bölümde Rus Ortodoks Kilisesinin teşekkülü ve Kilisenin Kırgızistan'daki tarihi; İmparatorluk, Sovyet ve bağımsızlık dönemleri başlığı altında incelenmiştir. İkinci bölümde Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan topraklarında

yürüttüğü dinî, sosyal, eğitim, kültürel ve basın yayın faaliyetleri ele alınmıştır. Sonuç'ta ise Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetleri değerlendirilmiştir.

Tez konusunun belirlenme sürecinden itibaren tertibi ve geliştirilmesine sunduğu katkılar ve teşvikleriyle çalışmamızın nihayete ermesinde her daim desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Durmuş ARIK'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalındaki bütün hocalarıma teşekkür ederim. Burs imkânı sağlayarak yüksek lisans eğitimim döneminde desteklerini esirgemeyen Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na da şükranlarımı sunarım.

Hayatımın her döneminde özellikle eğitim dönemim boyunca her türlü maddi manevi desteklerini sunarak yanımda bulunan ve dualarını esirgemeyen değerli anne babama, bu süreçte her zaman yanımda olan ve çalışma sürecimde moral veren sevgili eşim Azamatbek'e ve üzerimde emeği olan bütün yakınlarıma sonsuz teşekkür ederim.

Gulbara Orozmamat Kyzy

18.09.2023

Ankara

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
KSSC	Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KÖSSC	Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
KCA	Kırgız Cumhuriyeti Anayasası
KRSU	Kırgızsko Ruskiy Slavyanskiy Universitet (Kırgız Rus Slav Üniversitesi)
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
ORT	Obşe Respublikanskoe Testirovanie (Üniversite Giriş Sınavı)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
v.d.	ve diğerleri
md.	madde

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
KISALTMALAR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
1.2. Kapsam ve Sınırları.....	3
1.3. Yöntem ve Kaynaklar	3
2. Kırgızların Tarihine Genel Bir Bakış	6
3. İslam Öncesi Kırgızların Dini İnançları.....	11
3.1. Geleneksel Kırgız İnançları.....	11
3.2. Kırgızların Diğer Din ve İnançlarla İlişkisi	17
4. Kırgızlarda İslam.....	21
5. Kırgız Rus İlişkilerinin Tarihi Seyri.....	23
3.1. Rus İmparatorluğunun Kuzey Kırgızistan'ı İşgali	25
3.2. Rus İmparatorluğunun Güney Kırgızistan'ı İşgali	27
3.3. Rus Nüfusunun Kırgız Topraklarına Yerleştirilmesi	30

I. BÖLÜM

RUS ORTODOKS KİLİSESİ VE KIRGIZİSTAN'DAKİ TARİHİ

1. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Teşekkülü Ve Kısa Tarihi.....	33
--	----

2. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Kırgızistan'daki Tarihi	39
2.1. Rus İmparatorluğu Dönemi (1855-1917).....	39
2.2. SSCB dönemi (1917-1991)	47
2.3. Bağımsızlık Dönemi (1991-...).....	51

II BÖLÜM

RUS ORTODOKS KİLİSESİ'NİN KIRGIZİSTAN'DAKİ YAPILANMASI VE FAALİYETLERİ

1. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Kırgızistan'daki Yapılanması	54
2. Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Faaliyetleri.....	60
2.1. Dini Faaliyetleri	60
2.1.1. Ayinler	61
2.1.2. Dini Eğitim ve Manevi Rehberlik.....	64
2.1.3. Kutsal Yerleri Ziyaret	67
2.2. Sosyal Faaliyetleri.....	68
2.2.1. Yardım Faaliyetleri	68
2.2.1.1. Knyaginya Yelizaveta Adına Kız Kardeşlik Yardımlaşma Birimi	70
2.2.1.2. Hayırseverlik Yemekhanesi	70
2.2.1.3. Nadejda Sığınma Evi.....	71
2.2.1.4. Tıbbi Yardım	71
2.2.1.5. İhtiyaç Sahipleri İçin Giysi ve Gıda Yardımı	71
2.3. Eğitim Faaliyetleri.....	72
2.3.1. Kilise Okulları.....	73
2.3.2. Kütüphaneler.....	76
2.3.3. Yaz Okulu ve Kamplar	76
2.4. Kültürel Faaliyetleri.....	78
2.4.1. Kilisenin Rus Kültürünü Yayıma Yönelik Faaliyetleri.....	78
2.4.2. Kilise Korosu	79

2.4.3. Konferanslar.....	81
2.5. Basın Yayın Faaliyetleri.....	82
2.5.1. <i>Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti</i> Dergisi.....	83
2.5.2. <i>Pravoslavny Mir</i> Gazetesi.....	83
2.5.3. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Resmi İnternet Sitesi.....	85
2.5.4. Sosyal Medya.....	86
2.5.4.1. Facebook	86
2.5.4.2. Instagram.....	86
2.5.4.3. YouTube.....	87
2.5.4.4. Odnoklassniki.....	88
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	92
EKLER	105
ÖZET	109
ABSTRACT	110

1. GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Önemi ve Amacı

Tez konusu “Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki Tarihi ve Faaliyetleri” olarak seçilmiştir.

Rus Ortodoks Kilisesi, Kırgızistan’da faaliyetlerine XIX. yüzyılın ortalarında Rus İmparatorluğunun Orta Asya’yı ele geçirmesiyle başlamıştır. 1878’de Bişkek’te ilk Rus Ortodoks kilisesi inşa edilmiştir. Bu kilise Kırgızistan topraklarında faaliyet gösteren ilk Rus Ortodoks kilisesi olarak bilinmektedir. Sovyetler Birliği döneminde, Rus Ortodoks Kilisesi ve diğer dini kurumlar baskı altına alınarak faaliyetleri kısıtlanmıştır. Ancak Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından, Kırgızistan’da yeni bir döneme geçilmiş, ateizm resmi politika olarak benimsenmiş olsa da din özgürlüğü yeniden tesis edilmiş ve Rus Ortodoks Kilisesi de eski faaliyetlerine geri dönmüştür. Bağımsızlıktan sonra, SSCB döneminde ülkenin bazı bölgelerinde farklı amaçlarla kullanılmakta olan eski kilise binaları Rus Ortodoks Kilisesine iade edilmiş ve kilise yeniden faaliyetlerini yürütmeye başlamıştır. Kutsal Sinod 27 Temmuz 2011 tarihli kararıyla Kırgızistan’daki Rus Ortodoks Kilisesi “Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu” olarak yeniden düzenlenmiştir.

Günümüzde Kırgızistan nüfusunun 5%’nin Rus Ortodoks Kilisesine mensup olduğu bilinmektedir. Bu sayıyla onlar ülkede Müslümanlardan sonraki ikinci dini çoğunluğu oluşturmaktadır. Kırgızistan’daki Rus Ortodoks Kilisesinin takipçileri geleneksel olarak bu inancı takip eden Slav ve Kafkas halklarından oluşmaktaysa da günümüzde Kilisenin Kırgızistan’daki bu etnik nüfusun yanı sıra, yerel Kırgız toplumu arasında da –az sayıda da olsa- bir takipçi kitlesinin olduğu bilinmektedir. Rus Ortodoks Kilisesi başkent Bişkek olmak üzere Kırgızistan’ın Narın bölgesi hariç bütün illerinde ve eskiden Rus nüfusu yerleştirilen ilçelerde faaliyet göstermektedir. Kilise, dini eğitim, yardımlaşma, psikolojik destek hizmetleri gibi çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Rus

Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihini ve faaliyetlerini araştırmak, tarihsel, kültürel, dini ve siyasi bağlamlarda Kırgızların ve özellikle Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki faaliyetlerinin öğrenilmesi açısından önemlidir. Kilisenin Kırgızistan'daki tarihi gelişiminin ortaya çıkarılması ülkedeki dinî ve kültürel gelişimi anlamaya yardımcı olacaktır. Kırgızistan ve Rus Ortodoks Kilisesi arasındaki tarihi ilişkiler, aynı zamanda iki ülke arasındaki siyasi, kültürel ve dini etkileşimi yansıtmaktadır. Bu ilişkilerin incelenmesi, Rusya Kırgızistan ilişkilerinin ve bölgesel dinî etkileşimlerin anlaşılmasına katkı sağlaması açısından da önem arz etmektedir.

Bu araştırmanın temel amacı Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesinin kuruluğu, gelişimi gibi konuları ele alarak Kırgızistan'ın tarihindeki önemli dönüm noktalarını aydınlatmaya çalışmaktır. Kilisenin faaliyetlerini araştırmak, dinî yapıların toplum üzerindeki etkisini anlamaya ve Rus Ortodoks Hristiyanlığının Kırgızistan'da nasıl yaşandığına dair bir perspektif sunmaya da yardımcı olacaktır. "Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Tarihi ve Faaliyetleri" başlıklı araştırmamız, Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihini ve günümüze kadarki faaliyetlerini incelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlar. Bu çerçevede aşağıdaki konular ele alınacaktır:

- Kilisesinin Kırgızistan'a gelişi, kuruluş süreci ve ilk dönemlerdeki faaliyetleri
- Rus İmparatorluğu döneminde Kilisenin rolü ve etkileri
- Sovyet döneminde Kilisenin durumu
- Sovyetlerin dağılmasıyla Kilisenin yeniden faaliyete geçişi ve toparlanma süreci
- Toplumsal hizmet projeleri ve sosyal yardım faaliyetleri
- Eğitim alışmaları ve okulların rolü
- Psikolojik destek ve yardım kuruluşları
- Diğer dini topluluklarla ve dini kurumlarla ilişkileri

1.2. Kapsam ve Sınırları

Tez konusu “Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki Tarihi ve Faaliyetleri” olarak seçilmiştir. Bu bağlamda araştırmada Rus Ortodoks Kilisesi’nin Kırgızistan’daki tarihi ve günümüze kadarki faaliyetleri genel olarak incelenecektir. Araştırmada, Rus İmparatorluğunun bölgeyi ele geçirmesi, bölgede uyguladığı koloni siyaset, Rus Ortodoks Kilisesinin kuruluş süreci ve kilisenin faaliyetleri gibi konulara odaklanılacaktır.

Tez, Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgız topraklarında yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri XIX. yüzyılın 50. yıllarında Rus İmparatorluğunun bölgeyi ele geçirmeye başladığı dönemden başlayarak Rus İmparatorluğu, SSCB dönemi ve SSCB’nin dağılmasından günümüze kadarki zaman dilimini kapsayacaktır. Rus Ortodoks Kilisesinin bölgedeki tarihi araştırılırken coğrafi açıdan konu kapsamında Kırgız nüfusunun yerleştiği bölgeler esas alınacaktır. Günümüz faaliyetleri incelenirken Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan topraklarının genelindeki öne çıkan faaliyetleri ve kurumlarını kapsayacak ancak özellikle Bişkek ve Oş gibi büyük şehirlerdeki faaliyet ve kurumlar üzerinde daha ayrıntılı tespitler ve analizler yapılacaktır.

1.3. Yöntem ve Kaynaklar

Tezde, dinler tarihinin kendine özgü tarihi metodu ve tanımlayıcı (deskriptif) yöntemleri esas alınmıştır. Araştırmacılar, tarihi yöntemi kullanarak geçmişteki gelişmeleri anlamaya, neden-sonuç ilişkilerini çözmeye ve geçmişin günümüze etkilerini incelemeye çalışırlar. Bu bağlamda konuyla ilgili kaynaklar tarihi yöntem kapsamında ele alınmıştır. Deskriptif yöntemle konu objektif olarak incelenmeye çalışılmıştır. Tezde içerik analizi yöntemiyle Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’da yayımladığı kitaplar, dergiler ve sosyal medyada paylaştığı içerikleri analiz edilerek Kilisenin Kırgızistan’daki

faaliyetleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, konuyu daha anlaşılır hale getirmek için araştırmada konuyla ilgili bazı fotoğraflara, haritalara ve tablolara yer verilmiştir.

Tezde, temel kaynakların ve araştırmaların kullanılmasına özen gösterilmiştir. Konunun Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetlerine odaklanmasından dolayı araştırmada Kırgız Türkçesindeki ve Rusça kaynaklardan daha çok istifade edilmiştir. Kırgızlarla ilgili genel olarak tarihi kaynakları; Çin yıllıkları, Müslüman seyyahlar tarafından ele alınan eserler, destanlar, Kırgız toplumunda şifahi kültürle nesilden nesile aktarılan gelen şecere türü eserler ve son iki asırda araştırmacılar tarafından kaleme alınan eserler şeklinde sıralayabiliriz. Kırgız toplumu ile ilgili en eski belgeler Çin tarihi kaynaklarında bulunmaktadır. İmparator hanedan tarihçileri başta olmak üzere diğer Çin tarihçileri de komşuları olan Kırgız halkının siyasi, sosyal, kültürel ve dini hayatları hakkında bilgiler kaydetmişlerdir. Araştırmada Sima Qian'ın "*Shiji*" eserinin Kırgızlarla ilgili bölümünün Kırgızca çevirisinden faydalanılmıştır. Eser Kırgızlarla ilgili ilk yazılı kaynak olma açısından da önem arz etmektedir. İlgili eser 130 bölümden oluşmaktadır ve eserin 110. bölümünde "*Hunlarla İlgili Beyan*" kısmında Kırgızlar hakkında da bilgi verilmektedir. Kırgızlarla ilgili diğer önemli kaynak Müslüman seyyahlar tarafından yazılan eserlerdir. Müslüman seyyahlar Orta Asya'nın coğrafyasını ve halklarını anlatan seyahatnameler ve coğrafya kitapları yazmışlardır. Bu eserlerde Kırgızlar hakkında coğrafi konumları, yaşam tarzları, göçebe kültürleri ve etnik yapıları hakkında bilgiler bulunmaktadır. Tezde V. V. Barthold'un (1869-1930) *Kırgızlar Tarihi Oçerk (Kırgız Tarihine İlişkin Tarihsel İnceleme)*, Orta Asya Tarih ve Uygarlık, *Türkistan Hanlıklarının Tarihi* adlı eserlerinden, Saul Abramzon'un (1905-1977) *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Booyunça Tandalma Emgekter (Kırgızlar ve Kırgızistan Tarihi ile İlgili Seçilmiş Eserler)*, Belek Soltonoev'in *Kırgız Tarihi* adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

Rus Ortodoks Kilisesinin teşekkülü ve tarihi konuları incelenirken Aleksandr Pavloviç Dobroklonskiy'nin *Rukovodstvo po istorii Russkoy Tserkvi*, Pyotr Vasilyeviç Znamensky'in *Rukovodstvo k Russkoy Tserkovnoy İstorii*, Georgy Vernadski'nin *Rusya Tarihi*, Anton Vladimiroviç Kartashov'un *Oçerki po istorii Russkoy Tserkv*, Peter Smirnov'un *Istoriya Hristianskoy Pravoslavnoy Tserkvi* ve O. M. Papov'un *Russkaya Tserkov v IX-Pervoy Treti XI v, Prinatie Hristianstva* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetleri araştırılırken İmparatorluk döneminde Kilisenin resmi dergisi olan "*Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti*" (*Türkistan Piskoposluğu Kayıtları Dergisi*) dergisinden, Askar Mambetaliev'in "*Sled Hristan Na Şelkovom Puti İstorii Hristianstva Kırgızskih Plemen*" (*Hıristiyanlığın Kırgız Kavimlerindeki İzleri*), E. E. Ozmitel'in "*İstoria Pravoslavie v Kirgizii*" (*Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Tarihi*), Rus Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği'nin Taşkent ve Orta Asya Metropoliti Vladimir İkim'in "*Zemlya Potomkov Patriarha Tyurka.*" (*Türk Pariğin Soyundan Gelenlerin Toprağı*), "*Po Stopam Apostola Fomu Hristianstvo v Sredney Azii*" (*Apostol Tomas'ın İzinden Orta Asya'da Hıristiyanlık*) adlı eserlerine başvurulmuştur. Rus Ortodoks Kilisesinin günümüz Kırgızistan'ındaki faaliyetleri araştırılırken Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesine, sosyal medya hesaplarına ve Kiliseyle ilgili haber yapan diğer haber kaynaklarına başvurulmuştur. Ayrıca Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Güney Dekanlığı'nın Dekanı Piskopos Viktor Reymgen ile görüşmeler yapılmıştır.

2. Kırgızların Tarihine Genel Bir Bakış

Türkistan'da yaşayan en eski halklardan biri olan Kırgızlar, başta Çin kaynaklarında olmak üzere eski Türk ve Kırgız abidelerinde, Roma, Arap ve Fars yazılı kaynaklarında farklı isimlerle zikredilmektedir. Bu kaynaklarda Kırgızların farklı dönemlerde Yenisey, Altay ve günümüz Kırgızistan bölgelerinde yaşadıkları zikredilir. Tarihçilerin tespitlerine göre Kırgızlarla ilgili ilk yazılı bilgiler M.Ö. 201 yılına ait Çin kaynaklarında yer almaktadır.¹

Kırgızlar tarihte Hunların, Göktürklerin, Uygurların, Karahanlıların, Kara Hitayların, Moğolların, Timurluların, Hokand Hanlığının ve son olarak Rusların egemenliği altında varlığını sürdürmüşlerdir.²

Kırgızların M.Ö. 201'den çağımıza kadarki süreçte birkaç kez kendi devletlerini kurduğu bilinmektedir. Yazılı kaynaklarda Kırgızların ilk bağımsız devletini M.S. VI. yüzyılda Barsbek Kağan önderliğinde Yenisey'de kurduğu zikredilmektedir. Yeniseyde'ki Kırgızlar, Göktürkler tarafından yapılan baskın neticesinde onların egemenliği altına girmişlerdir.³

Göktürk Kağanlığının VIII. yüzyılda zayıflamasıyla bölgede hakimiyet Uygurların eline geçmiştir. Bu dönemde Kırgızlar da Uygurlara tabi olmuşlardır. Uygur kağanlığının taht kavgalarından dolayı zayıflamasından yararlanan Kırgızlar Çin kaynaklarında belirtildiğine göre "Aco" isimli liderin önderliğinde 820 yılında Uygurlara karşı isyan etmişlerdir. Uygurlarla Kırgızlar arasında savaş yaklaşık 20 yıl sürmüştür. Kırgızlar 840 yılında Uygurların Orhon Nehri üzerindeki başkentini ele geçirerek mağlup etmişlerdir. Aco isimli Kırgız lideri kendisini Kağan, Türgeş kökenli annesini ve Karluk yabgusunun kızı olan eşini Hanışa ilan etmiştir. Böylece, Kırgızlar Bartold'un deyimiyle

¹ Wilhelm Barthold, *Kırgızlar Tarihî Oçerk*, çev. Dardail Sulaymankulov (Bişkek: Kırgızistan Matbası, 1993), 127-128.

² Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi* (Bişkek: İshak Razakov Atındağı Kırgız Mamlekettik Tehnikalık Universiteti, 2009), 23-176.

³ Wilhelm Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygurluk*, çev. D. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 193.

“Büyük Kırgız Devletini” kurmuşlardır.⁴ Ama bu devletin ömrü uzun olmamış, bölgede gücün el değiştirmesiyle Kırgızların devleti X. yüzyılın başlarında dağılmıştır. Bölgeye daha sonra Karahanlılar ve Kara Hıtaylar hükmetmiştir.⁵

XIII. yüzyılın başlarında Moğolların “Borcigin” kabilesinden çıkan Timuçin Tatarları, Naymanları ve Ongutları baş eğdirerek 1206 yılında Kurultayda Moğol Hanlığını İmparatorluk ilan etmiştir. Bu kurultayda Timuçin’e Cengiz Han unvanı verilmiştir. Keneş Cusupov’un Tarihçi Leonid Romanoviç Kızlasov’dan (1924-2007) aktardığına göre bu dönemde Kırgızlar Altay bölgesinde yaşamışlar ve 1207 yılında Moğol İmparatorluğunun hakimiyetine girmişlerdir.⁶ Abramzon 1207 yılında Cengiz Hanın Kırgızlara boyun eğmesini talep ederek elçi gönderdiğini ama Kırgızların bu isteği kabul etmediklerini 1218 yılında Cengiz Hanın büyük oğlu Coçi tarafından boyun eğdirildiğini belirtmiştir.⁷

Büyük Moğol İmparatorluğunun parçalanıp zayıflamasıyla Orta Asya bölgesinde XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın başına kadar Timur ve oğulları hüküm sürmüştür.⁸ Kırgızlar, Timur İmparatorluğu’nun hükümdarlığı döneminde Türkistan’da yaşayan etnik gruplardan biriydi. Kırgızların yaşadığı bölge bu dönemde Moğolistan olarak isimlendirilmiştir. Timur’un hükümdarlığı döneminde birçok kez Moğolistan’a seferler düzenlemiştir. Bu seferlerin sonucunda bölge halkından olan Kırgızlar da Timurlulara baş eğmiştir.⁹

XVIII. ve XIX. yüzyıllardaki Kırgız halkının tarihi, Hokand Hanlığıyla ilişkilidir. Hokand Hanlığı, Orta Asya’da XVIII. ve XIX. yüzyıllarda varlığını sürdüren bir Türk devletidir. Hokand Hanlığı zamanında Kırgızlar, güneyde Fergana Vadisinde kuzeyde

⁴ Barthold, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, 198-199.

⁵ Saul Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, çev. S. Mambetaliev vd. (Bişkek: Kyrgyzstan Soros Fondu, 1999), 283.

⁶ Keneş Cusupov, *Kırgızdar* (Bişkek: Soros Fondu, 1993), 87.

⁷ Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 283.

⁸ Wilhelm Barthold, *Türkistan Hanlıklarının Tarihi*, çev. Gülnisa Aynakulova (Ankara: Astana Yayınları, 2018), 62.

⁹ Belek Soltonoev, *Kyrgyz Tarykhy* (Bishkek: ARCHI Innovassiiayk Borboru, 2003), 68-70.

Çuy, Talas, Narın bölgelerinde yaşıyorlardı. O dönemde Kırgızlar kabilelere ayrılıyordu ve bu kabileler arasında düzenli iktisadi ilişkiler ve kendi aralarında birlik olmamıştır. Bazı Kırgız kabileleri Hokand Hanlığının kurulmasına destek vermişlerdir. Bazıları ise hanlığın güçlenmesiyle kılıç zoruyla boyun eğmişlerdir.¹⁰

Tarihçi yazar Çohon Valihanov, Kırgızların Hokand Hanlığıyla olan ilişkilerini ele alırken hanlığın bölgesinde yaşayanlar ve Hanlığa siyasi açıdan tabi olanlar olarak ikiye ayırır. Hanlığın bölgesinde yaşayan Kırgızların, Özbekler ile aynı haklara sahip olduklarını, hanlığın yönetiminde ve saray hizmetlerinde aktif rol üstlendiklerini belirtir. Hanlıktan uzak Kırgızistan'ın kuzey bölgesinde yaşayan Kırgızlar, hanlığa siyasi açıdan bağlı olarak vergilerini ödemiş ve bazı durumlarda askeri destek sağlamışlardır. Ama hanlığın yönetiminde aktif rol üstlenmemişlerdir.¹¹ Çohon Valihanovun da belirttiği gibi Fergana vadisinde yaşayan Kırgızlar Hanlıktaki en yüksek merteye olan “atalık”, “baş vezirlik”, “bin başılık”, “kapı ağası” gibi unvan ve görevleri üstlenerek hanlığın iç ve dış siyasetinde tesirli güce sahip olmuşlardır. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde kaleme alınan Muhammed Haikimhan'ın *Muntahab at-tevarih* adlı eserinde, Hokand Hanlığının kurulmasında Kırgızların ileri gelenlerinden Akboto Beyin tesirinden bahsedilir. XVIII. yüzyılda Hanlığı Kalmukların hücumundan koruyan Kırgızların kahramanlıkları hakkında bilgiler halk arasında ve yazma kaynaklarda da yer alır. Hokand hanlarının, Kırgızlar ile akrabalık bağı kurmak için Kırgız kızlarıyla evlendiklerinden bahsedilir. Hanlıktaki taht kavgalarında taht mirasçılarının Kırgızlara sığınarak onların yardımıyla tahta geçtiği tarih kaynaklarında zikredilir. Hanlık, Buhara emirliğinin siyasi tesiri altında kaldığı dönemde 1842 yılında Kırgızlar tarafından eski gücüne kavuşturulduğunu Omorbekovun aktardığına göre saray tarihçisi Ziyabidin Maksım *Fargana Handarının Tarihi* adlı eserinde zikreder. 1863 yılında hanlığı Buhara emirliğine karşı Alımkul atalık

¹⁰ Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 74.

¹¹ Kyias Sataroviç Moldokasymov (ed.), *Alymbek Datka cana Anyn Dooru*, (Bişkek: Mahprint Yayınları, 2016), 6.

liderliğindeki Kırgızlar savunmuştur. Hokand hanlığının son zamanlarında sarayda Kırgızların tesiri güçlenmiştir. Nüzüp, Alimbek Datka, Atabek, Mingbay, Alımkul, Koyçu gibi Kırgız ileri gelenleri yönetimde önemli görevleri üstlenmişlerdir. Çarkınayım, Ziyada Datka, Kurmancan Datka gibi Kırgız hanımlarının saraydaki tesiri de güçlü olmuştur.¹²

Hokand Hanlığı Buhara Emirliği ile yürüttüğü mücadeleler ve saraydaki taht kavgalarından dolayı giderek eski gücünü kaybetmeye başlamıştır. Hanlığın vergilerinin ağır gelmesiyle bölgede hanlığa karşı ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Bu olaylar, hanlığın kuzey Kırgızistan'daki siyasi otoritesini sarsmıştır.¹³ Rus İmparatorluğunun, Orta Asya'ya yürüttüğü askeri faaliyetlerin neticesinde 1876 yılında son Hokand hanı olan Polat Han öldürülerek bölgede Rus İmparatorluğunun hâkimiyeti yerleşmiştir.¹⁴

Rus İmparatorluğu, ele geçirdiği bölgede koloni siyaseti uygulayarak halkı ezmiştir. Bölgenin yönetimi, İmparatorluk tarafından belirlenen politikalara göre şekillenmeye başlamıştır. Ama 1917 yılının şubat ayında Rus İmparatorluğunda gerçekleşen devrim sonucunda İmparator II. Nikolay ailesiyle beraber katledilmiştir. Ülkede yönetimi siyasi partilerden oluşan geçici hükümet devralmıştır. Geçici hükümet ülkedeki krizi yönetemediğinden aynı yılın Ekim ayında Vladimir Lenin'in önderliğinde Bolşevikler tarafından ikinci bir devrim gerçekleşmiştir. Bolşevikler devrimden sonra birtakım reformlar gerçekleştirmiştir. Bu reformların yanı sıra ülkede Kızıl Ordu ile İmparator yanlısı beyaz ordu ortasında iç savaş devam etmiştir. Bu savaş Bolşeviklerin galibiyeti ile sona ermiştir. Bolşeviklerin bu savaşı kazanması onların imparatorluğun

¹² Moldokasymov, *Alimbek Datka cana Anyn Dooru*, 6.

¹³ Tashmanbet Kenensariyev, *Kırgızstandın XIX Kılımdın 50-60- Cıldarındağı Sayasi Önügüüsü* (Bishkek: Biyiktik, 2009), 89.

¹⁴ Vladimir Ploskich, *Kirgizy i Kokandskoe Hanstvo* (Bişkek: KRSU, 2015). 151.

bütün bölgelerinde hakimiyet kurmasını hızlandırmıştır. Bu olayların neticesinde 30 Aralık 1922’de SSCB kurulmuştur.¹⁵

Kırgızlar, Ekim Devrimine kadar Rus İmparatorluğunun ağır koloni siyasetine maruz kalmışlardı. Bu yüzden Kırgız halkı için Ekim Devriminin önemi büyük olmuştur. Bu devrim Kırgız halkının koloni siyasetinden kurtulmasına ve birkaç yıl sonra özerk bölge kurmasına vesile olmuştur. Ekim Devrimi Rus İmparatorluğunun egemenliği altındaki diğer halkların etnik olarak birleşmesine ve nispeten sosyolojik açıdan gelişmesine fırsat tanımıştır. 1923 yılında SSCB’de milli özerk bölgeleri oluşturmak ve milletlerin hukuk eşitliği meseleleri yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede 14 Ekim 1924 tarihinde Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı olan Kırgızlara Özerk Bölge statüsü verilerek Kara Kırgız Özerk Bölgesi oluşturulmuştur. Bu kararlar Kırgızlar Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine değil doğrudan Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyetine bağlı olmuştur.¹⁶ 1927 yılında Kırgızların bulunduğu bölgenin büyüklüğü, stratejik konumu dikkate alınarak Kırgız Özerk Bölgesi, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden düzenlenmiştir. 5 Aralık 1936 yılında uzun zamandır süregelen hazırlıklar tamamlanarak KÖSSC’de yeni ikinci anayasa kabul edilmiştir. Bugünden itibaren KÖSSC KSSC’ye dönüşerek Sovyetler Birliğindeki diğer cumhuriyetler ile eşit haklara sahip hale gelmiştir.¹⁷ 1991 yılında SSCB’nin dağılmasıyla, 31 Ağustos 1991 tarihinde Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Askar Akaev Bağımsız Kırgız Cumhuriyetinin ilk cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹⁸ Günümüzde “*Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan) bağımsız, demokratik, yasal, laik, üniter,*

¹⁵ Yevgeniy Anisimov, *Imperatorskaya Rossiya* (Sankt-Peterburg: Piter, 2014), 506-509; Yevgeniy Anisimov, *Istoriya Rossii ot Ryurika do Putina: lyudi, sobytiya, daty* (Sankt-Peterburg: Piter, 2013), 160.

¹⁶ R. B. Mukanbetova, “Kırgız Mamleketinin Tüptölüşündөгү İnsandardın Rolu”, *Izvestiya Vuzov Kyrgyzstana* 11 (2016), 146.

¹⁷ Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 163-164.

¹⁸ Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 213.

sosyal bir devlettir."¹⁹ Başkenti Bişkek şehridir.²⁰ Günümüzde Kırgızistan'ın nüfusunun 7 milyonu geçtiği bilinmektedir.²¹ 2022 verilerine göre nüfusun 77.5%'ini Kırgızlar, 14.2%'ini Özbekler, 4.1%'ini Ruslar geri kalan 4.2%'ini diğer azınlıklar oluşturmaktadır.²²

3. İslam Öncesi Kırgızların Dini İnançları

3.1. Geleneksel Kırgız İnancı

Tarihi süreçte Kırgızların yaşadıkları topraklarda Budizm, Maniheizm ve Nesturi Hıristiyanlığı gibi birçok dinin etkisi bilinmektedir.²³ İslam öncesi dönemde bazı Kırgız boylarının Budizm, Hıristiyanlık, Maniheizm gibi dinlerden etkilendikleri bilirse de Kırgız nüfusunun çoğunluğu genel olarak kendi geleneksel inançlarına bağlı olmuşlardır.²⁴ Kırgızlar, öteden beri tek Tanrı'ya inanmışlardır. Evreni de diğer Türk topluluklarında olduğu gibi; gökyüzü, yer ve yer altı olarak üç kısma ayırmışlardır. Kırgızların dini inançları evren anlayışına göre şekillenmiştir. Kırgızlar için gökyüzü, en kutsal olan Gök Tanrıyla andırmakta ve çağrıştırmaktadır. Ayrıca diğer koruyucu ruhların da gökyüzüne uçtuğuna ve orada bulunduğu inanmışlardır.²⁵

Araştırmacılar, Türklerin Tanrı'yı başlangıçta gökte düşündüklerini ancak zamanla manevi anlamda yüce bir varlık olarak algıladıklarını öne sürmüşlerdir. Ancak, yazılı belgelerin eksikliği nedeniyle eski Türk dininde Tanrı inancı konusunda çeşitli yorumlar ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar, Gök-Tanrı kültürünün Türk

¹⁹ Kırgız Cumhuriyeti Anayasası., md: 1,1; "*Kırgız Cumhuriyeti (Kırgızistan) bağımsız, demokratik, yasal, laik, üniter, sosyal bir devlettir.*"

²⁰ KCA md: 14,2; "*Bişkek şehri, Kırgız Cumhuriyeti'nin başkentidir.*"

²¹ "Total Population By Nationality", *National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic* (12 Ağustos 2023).

²² National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic, *Kyrgyzstan Brief Statistical Handbook* (Bişkek, 2022), 12.

²³ Öskönbay Zuuridinov, "Orto Aziyaga Kelgen Dinderdin Tarihi", *Scientific Journal of Faculty of Theology* 28 (29 Haziran 2020), 164.

²⁴ Sadık Amber, "Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 11/2 (30 Haziran 2022), 1176.

²⁵ Elderbek Umaraliev, *Kırgızdardığı Umay Ene Kultu: Tarihiy Salıştırmaluu İliktöölör* (Bishkek: Cusup Balasagin Atındağı Uluttuk Universitet, Doktora Tezi, 2023), 63.

imparatorluklarında “İmparatorluk Tanrısı” olarak kabul edildiğini düşünmüşlerdir. Geleneksel Türk dini içinde “halk dini” ve “devlet dini” gibi iki farklı eğilimin temsil edildiği belirtilmektedir. Ancak, bu fikirler sadece sosyal determinizme dayanan yargılara dayanmaktadır. Türk yazıtlarında Gök Tanrı'nın ön planda olduğu ve Türk dininin öncelikle Gök-Tanrı inancı etrafında şekillendiği ifade edilmektedir. Metinlerde Gök-Tanrı'nın güçlü ve yüce bir Tanrı olarak öne çıktığı ve kozmik düzenin, toplumun ve insanın kaderinin ona bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Türklerde siyasi iktidarın Tanrı'dan geldiği ve hükümdarların Tanrı'nın temsilcileri olduğu düşünülmüştür.²⁶

Kadim Türk topluluklarında olduğu gibi Kırgızların yaşamında da Gök Tanrı inancı tarihsel olarak önemli bir rol oynamış, dini inançlarının merkezinde Gök Tanrı yer almıştır.

Gök Tanrı, Kırgızların ve diğer Orta Asya Türk halklarının geleneksel inançlarında merkezi bir yer tutar. Bu inanç sistemi, gökyüzüne ve doğaya büyük bir saygı ve bağlılık gerektirir. Gök Tanrı, Kırgız kültüründe evrenin yaratıcısı ve yöneticisi olarak kabul edilir. Gökyüzü, Gök Tanrı'nın sembolüdür ve onun kutsal alanıdır. Kırgız inancında, doğa ve Gök Tanrı arasında güçlü bir ilişki bulunur. Kırgızlar hayatlarındaki başarı ve bereketin Gök Tanrı'nın yardımı ile olduğuna inanmışlardır. Bu nedenle Gök Tanrı'ya çeşitli ritüeller ve dualar aracılığıyla, dua ve ibadet etmişler, minnettarlıklarını göstermişlerdir.²⁷

Geleneksel Kırgız inancındaki Gök Tanrı'dan sonra bir başka inanç “Umay Ana” inancıdır. Umay Ana, Kırgızların en eski inançları arasında yer almaktadır ve koruyucu bir melek veya ruh olarak kabul edilmiştir. Kırgızların doğumla ilgili inanışlarına göre, yaşlı ve tecrübeli kadınlar doğum sırasında Umay Ana'dan yardım istemektedir.

²⁶ Ünver Günay-Harun Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 60-62.

²⁷ A. Alimbaev, "Tenir", *Manas Entsklopedia* (Bishkek: Muras, 1995), 2/433-434. Ayrıca bkz. Durmuş Arık, “Eski Türklerde Gök-Tanrı”, *Gökler Yay Çaken Kavimlerin Şafağı*, Haz. S. Çirkin, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2021, III/285-316.

Geleneksel Kırgız inancına göre Umay Ana, çocuğu kötülüklerden korur ve doğumdan sonra ergenlik çağına kadar koruyuculuk görevini sürdürür.²⁸ Radlov, Kül Tiginin abidesindeki Umay²⁹ kelimesini, bu konuda farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte çocukları ve aileyi koruyan “Kadın Tanrıça” olarak açıklamıştır.³⁰ Eski Türk mitolojisinde Gök Tanrı, erkeğin kutsal kökeni, insanın, milletin ve devletin kaderinin sahibi olarak ortaya çıkar. Umay Ana kültü ise kadınların kutsal kökeni olarak kabul edilir ve Gök Tanrı ile birlikte tüm insanlığı koruduğuna inanılır.³¹ Manas Destanında da Umay Ana’nın, çocukların doğumunda ve doğum sonrasında onları her türlü kötülükten koruyan kült olduğundan bahsedilir.³² Genel olarak dinler tarihi perspektifinden bakıldığında Umay’ın bir Tanrıça değil bir “koruyucu ruh” olduğu söylenebilir.³³

Umay Ana kültü günümüz Kırgız toplumunda hala varlığını sürdürmektedir. Mesela hanımlar bir işe başlarken “*Benim elim değil Umay Ananın eli*” tabirini dua niyetine kullanırlar. Bu tabir ile başlanan işlerin iyilikle sonuçlanacağına inanırlar. Ayrıca çocukları beşiğe yatırırken veya onlar hastalandığında çocuklara müdahale ederken aynı şekilde “*Benim elim değil Umay Ananın eli*” tabirini kullanırlar. Bu durumdan yola çıkarak Umay Ana kültürünün Kırgız toplumunda, günümüzde de tesirini kaybetmediği söylenebilir.

Kırgız halkının geleneksel inanç sisteminde büyük önem taşıyan diğer bir unsur “atalar kültü”dür. Atalar kültü, ölen ataların ruhlarının yaşayanlara etkisi ve onlara karşı duyulan saygı ve minneti içeren bir dini inançtır. Bu inanç genellikle ataerkil toplumlarda görülmektedir. Ataların ruhlarının iyilik veya kötülük yapabileceği inancı ve onlara tazim

²⁸ Kemal Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 91-92.

²⁹ Babam kağan uçtuğunda küçük kardeşim Kül Tigin yedi yaşında kaldı...Umay gibi annem hatunun devltine küçük kardeşim Kül Tigin er adını akıldı. Bkz: Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri* (Hisar, 2003), 34.

³⁰ L. P. Potapov, “Umay - Bojestvo Drevnikh Tyurkov v Svete Etnograficheskikh Dannykh”, *Tyurkologicheskiy Sbornik* (Moskova: Nauka, 1973), 268.

³¹ Umaraliev, *Kırgızdardagi Umay Ene Kultu: Tarihiy Salıstırmaluu İliktöölör*, 64.

³² U. Moldobaev, “Umay Ene”, *Manas Entsklopedia*, (Bishkek: Muras, 1995), 2/493.

³³ Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri*, 91.

duygusu atalar kültürünün temelini oluşturmaktadır.³⁴ Kırgız inancına göre, ölen ataların ruhları yaşamın ötesinde varlığını sürdürür. İnanışa göre bu ruhlar, aileleri ve topluluğu koruma, rehberlik etme ve bereket getirme gücüne sahiptir. Kırgızların geleneksel inancına göre atalarının kendilerini koruyup korumaması ve onların ruhlar alemindeki durumu kendilerine sunulan kurban ve defin merasimlerinde verilen aş'a bağlıdır. Eğer atalarına iyi kurban sunulur ve onlar adına iyi aş verilirse ölen atanın ruhunun kendilerini koruyacağına ve onlardan razı olacağına inanılır. Eğer kurban sunulmaz, ataları adına aş verilmez ise kendilerini atalarının ruhunun korumayacağına onlara kızgın olacağına inanılır. Bu yüzden Kırgızlar geçmişten bugüne ölen atalarının adına kurban kesip aş vermişlerdir. Kırgızlar ölen atalarının adına verdiği aşta at kesmektedir. Kırgızların inancına göre ölünün cenaze aşında at kesilirse ölünün ruhunun cennete at ile daha çabuk ulaşacağına inanılmıştır. Bu yüzden Kırgızlarda zengin fakir gözetilmeksizin ölen insanın ruhuna adayarak at kesmek, yerine getirilmesi gereken kutsal görev gibi algılanmıştır.³⁵ Başlarına musibet geldiğinde atalarının kabirlerini ziyaret ederek ruhlarından medet ummuşlardır.³⁶

Manas Destanı'nda da ataların ruhlarına saygı ve onları kutsal saymak inancı yer almıştır. İnanışa göre ataların ruhu destandaki kahramanları zor zamanlarda koruyup destek verir. Mesele destanda Manas'ın oğlu Semetey'i zor zamanlarda Manas ve onun "kırk çorosu"nun her zaman koruyup kolladığı beyan edilir. Ayrıca Semetey Talas'a ilk geldiğinde annesi Kanıkeyin emanetini yerine getirerek atalarının ruhuna saygı gösterip, babası Manasın kabrini ziyaret ettiği ve ona kurban sunduğu anlatılır.³⁷ Günümüzde de Kırgız toplumunda geleneksel inançlarında Atalar kültürünün etkisini görebiliriz. Kırgızların günlük yaşamında "*Manas atanın arbağı koldosun*" (*Manas atanın ruhu*

³⁴ Durumuş Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 222. Ayrıca bkz: Ahmet Hikmet Eroğlu, *Kavram Atlası Dinler Tarihi II* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 7.

³⁵ Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri*, 237-238.

³⁶ Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 227.

³⁷ S. Aliev, "Arbak", *Manas Entsklopedia*, (Bishkek: Muras, 1995), 1/180.

kollasin), “*Ata-babanın arbaktarı ursun*” (*Ataların ruhları vursun*), “*Mazar ursun*” (*Mezar vursun*) gibi ifadelerin kullanıldığı ve mezarlara gelip ata ruhlarına kurban kesip, Kuran okuyup, ata ruhlarından medet umduğunu görebiliriz.³⁸

Araştırmacılar tarihi kaynaklara dayanarak Geleneksel Türk inancında doğanın kutsal olduğunu öne sürmektedir. Orhun abidelerinde bulunan “Yer-Sub” ifadesinin dağ, orman, su, ırmak gibi doğa unsurlarını ifade ettiği anlaşılmaktadır. Bu inançların zamanla Türkler arasında “Vatan Kültü”ne dönüştüğü görülmektedir.

Dağlar, Türkler için önemli Kutsal simgelerdir ve Gök Tanrı inancıyla ilişkilendirilir. Türklerin dağları kutsal kabul etmeleri, dağları tanrının makamı olarak kabul etmeleriyle açıklanmıştır. Türk topluluklarının hemen hemen hepsinin bir kutsal dağı olduğu bilinmektedir. Bununla birlikte Türklerin ağaç, su, taş ve kaya kültlerine de önem verdikleri bilinmekte ve inançları gereği Türkler tarafından bazı ırmak, orman, taş ve kayalar kutsal kabul edilmektedir.³⁹ Bu bağlamda Kırgızlar da diğer Türk halkları gibi yeryüzünü ve doğayı kutsal kabul etmişlerdir. Doğadaki yer, su, ağaç gibi nesnelere her birinin iyisi olduğuna inanmışlardır.⁴⁰ Ayrıca eskiden Kırgızlar göçebe bozkır medeniyetinde hayatlarını sürdürdükleri için doğa ve çevre ile derin bir bağ kurmuşlardır. Kırgızların yer su ruhları için kurban kestikleri tarihçilerin tespitlerine göre Çin kaynaklarında da anlatılmıştır.⁴¹ Kırgızlar kuraklık zamanlarında yağmur yağması için her evden bir koyun ya da yedi *tokoç* (ekmek çeşidi) toplayarak topluca su başına gitmişler ve yer su iyeleri/sahipleri için kurban sunmuşlardır. Bu kurban töreninde kadınlar ile erkekler İslam sonrasında koyunu kesmeden önce kibleye dönerek “*Tanrı yardım et, yağmur yağsın.*” diye dua etmişlerdir. Böylece koyunu keserek, kanını suya akıtmışlar ve etini orda topluca pişirerek yemişlerdir. Yer su ruhları için sunulan

³⁸ Mayramgül Dıykanbayeva, *Kırgızlarda Atalar Kültü* (Konya: Kömen Yayınları, 2016), 61.

³⁹ Durmuş Arık, “Geleneksel Türk Dini”, *Dinler Tarihi*, ed. Baki Adam. (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 489.

⁴⁰ K. K. Yudahin, *Kırgızça Orusça Sözdük*, (Moskova: Sovetskaya Ensiklopediya, 1985), "Esi", 2/472.

⁴¹ Wolfram Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, çev. Nimet Turgun Uluğtuğ (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996), 69.

kurbanların bir türü de her senenin bahar mevsiminde su boyuna toplanarak toprağın bereketli, suyun ise bol olması için Tanrıya yakarmalarıdır.⁴² Bu adetler günümüzde de uygulanmaktadır. Bahar mevsiminde Kırgızlar her köyde bir tepelik veya su boyuna toplanırlar. Aynı yukarıda belirtildiği gibi koyun kesilir ve kesilen koyunun eti orada yenir. Bu uygulamanın amacı toprağın bereketli olması ve halkın her türlü beladan uzak kalmasıdır.

Yıldızlar ve gezegenler de Kırgız inançları arasında önemli olmuştur. Kırgızlar ölmüş olan insanın kıyafetlerini ve defin ederken kullanılan tüm eşyaları çadırın üzerine gece boyu bırakmışlar ve ondan sonra eve almışlardır. Bu ritüelin amacı gökyüzündeki yıldızların temizleyici özelliklere sahip olduğuna inanmaları olarak açıklanmıştır.⁴³ Kırgızistan'da bu ritüelin de halen bazı bölgelerde devam ettiği görülür. Ayrıca günümüzde Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinde halk tarafından kutsal kabul edilerek farklı amaçlarla ziyaret edilen yerler vardır.

Kırgızlar, Durmuş Arık'ın aktardığına göre, Tanrı'ya şükretmek, ata ruhlarını anmak ve Tanrıdan bir dua ve dileğin kabul edilmesini istemek amaçları doğrultusunda Tanrıya (Tengir), ocağın ve çocukların koruyucusu kabul edilen Umay Ana'ya, ata ruhlarına ve yer-su ruhlarına kurban sunmuşlardır. Kırgız kültüründe, bireyin hayatının başlangıcından sonuna kadar uzanan geniş bir zaman diliminde kurban ritüeli yer almıştır. Bu geleneğin ölüm sonrası aşamalarda da çeşitli anma törenleriyle sürdürüldüğü bilinmektedir. Kırgızlardaki kurban geleneğinin diğer Türk topluluklarıyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Manas Destanı'nda da anılan bu ritüel günümüzde Kırgız toplumunun çeşitli etkinliklerinde kendisine yer bulmaktadır.⁴⁴ Ünver Günay ve Harun Güngör'ün aktardığına göre seyyahlar ve etnologlar, diğer Türk halklarında olduğu gibi Kırgızlarda da suya, ateşe, toprağa, yıldızlara ve ağaçlara saç uygulamasının

⁴² Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 210.

⁴³ Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 212.

⁴⁴ Durmuş Arık, "Kırgızlar'da Kurban Fenomeni", *AÜİFD XLVI* (2005), 158-159.

bulduğunu ifade etmektedirler.⁴⁵ Kemal Polat'ın X. yüzyılda yaşayan Ebu Dülef ve XI. yüzyılda yaşayan tarihçi Gerdizi'den aktardığına göre Kırgızlar Zühal ve Zöhre yıldızlarını uğurlu saymışlar, ibadethanelerde kendi dillerinde ilahiler okuyup Tanrı'ya ibadet etmişler ve yılda üç bayramı kutlamışlardır. Ayrıca, ateşin maddi ve manevi pislikleri temizlediğine olan inançlarından ölülerini yaktıklarını belirtmiştir.⁴⁶

3.2. Kırgızların Diğer Din ve İnançlarla İlişkisi

Kırgızları İslam'a geçmeden önce diğer Türk boyları gibi geleneksel Türk inancına sahip olmuşlardır. Ancak, bazı Kırgızların Maniheizm, Budizm ve Nesturi Hıristiyanlığı dinlerini kabul ettiği öne sürülmektedir. Tarihi süreçte Zerdüştlük, Budizm, Hıristiyanlık ve Maniheizm Orta Asya göçmen halkları arasında kısmen yayılmıştır. Türklerin Arap ordularıyla ilk teması sırasında Zerdüştlük, Budizm ve Nesturi Hıristiyanlık gibi dinlerin de olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, Orta Çağda Kırgızların yaşadıkları topraklarda Budizm, Nesturi Hıristiyanlığı, Maniheizm gibi çeşitli dini inançlara sahip olan ve kendi yazı ve düşüncelerini yaymaya çalışan gruplar olmuştur.⁴⁷ Örneğin; Pers İmparatorluğunun resmi dini olan Zerdüştlüğün Orta Asya'ya kadar yayıldığı ve burada X. yüzyıla kadar varlığını devam ettirdiği bilinmektedir. Arkeolojik araştırmalara göre Oş şehrinin merkezinde yer alan Süleyman Dağı'nın güney tarafında bir Zerdüşt tapınağının izleri bulunmuştur. Bir efsaneye göre Süleyman Dağı'ndaki mağarada Zerdüşt, öğretisini yaymıştır.⁴⁸

Tarihte Kırgızların karşılaştığı dinlerin biri de Budizm'dir. Kuşan Devleti (M.S. I. yüzyıl ile M.S. IV. yüzyıllar arası) döneminde Budizm Orta Asya'ya kadar yayılmıştır. Günümüzde Özbekistan'da yer alan Buhara şehrinin adının, Budistlerin manastırı olan

⁴⁵ Günay-Güngör, *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*, 96. Ayrıca bkz. Durmuş Arık, Kavram Atlası Dinler Tarihi I. 229.

⁴⁶ Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri*, 30.

⁴⁷ Polat, *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri*, 26.

⁴⁸ Atantaeva Dinara, "Doislamskiye Verovaniya i Religii na Territorii Kyrgyzstana", *Nauka Bez Granits* 3 (Haziran 2019), 27.

“Vihara” kelimesinden ortaya çıktığı söylenir.⁴⁹ VI. yüzyılda Budizm’in Gök Türkler döneminde Kırgızlar arasında yayıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bir Kırgız şehzadesinin manastıra yerleşerek Budist kutsal metinlerini Tibetçeden Türkçeye çevirdiği zikredilmektedir. Kırgızlar arasında günümüzde “Burkan” kelimesi insan ismi olarak kullanılmaktadır. Ö. Zuuridinov “*Budizm ve Onun Orta Asya’daki Geçmişi*” başlıklı makalesinde, Türk haklarının Buda’nın heykellerine “Burkan” dediklerini ve hatta Manas Destanı’nda da bu kelimenin aynı anlamda kullanıldığını anlatmaktadır.⁵⁰ Arkeolojik çalışmalar neticesinde, Kırgızistan’da Budizm’e ait bazı arkeolojik kalıntılar da keşfedilmiştir. Özellikle, 2012 yılında Çüy ilinin Krasnaya Reçka köyünde gerçekleştirilen kazılar sonucunda, Buda’ya atfedilen ve yaklaşık 12 metre yüksekliğinde bir heykel bulunmuştur.⁵¹

Tarihi süreç boyunca komşularının benimsediği dini inançlar Kırgızları da etkilemiştir. VIII. yüzyılın 60’lı yıllarında Uygur Kağanlığında Maniheizm resmi din olarak kabul edilmiştir. Yenisey Kırgızları bu dönemde Uygurların kuzeydoğu komşularıydı. VIII. ve IX. yüzyıllarda Kırgızlar arasında da Maniheizm’in yayıldığı bilinmektedir.⁵² Bu görüş, Güney Sibirya halklarının tarihini inceleyen araştırmacılar tarafından da kabul edilmiştir. Moğolistan’da bulunan taş abidelerin birinde “*mar*” yazısına rastlanmıştır. Araştırmacılar bu yazıtın o dönemde Kırgız hakimi olan Buyla Kutluğ için dikildiğini belirtmektedir. “Mar” kelimesi Maniheizm’de üstat anlamında kullanılan bir kelimedir.⁵³ Bu bilgilerden yola çıkarak tarihte Kırgızların bir kısmının Maniheizm dinini benimsediği ya da bu dinin etkisinde kaldığı söylenebilir.

⁴⁹ Öskönbay Zuuridinov, “Buddizm cana Anın Orto Aziyadagi Ötmüşü”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi* 29 (Aralık 2020), 4.

⁵⁰ Zuuridinov, “Buddizm cana Anın Orto Aziyadagi Ötmüşü”, 4.

⁵¹ Altınay Temirova, “Kırgızstandağı Buddizmdin İzderi”, *Azattık* (15.07.2014), 3.

⁵² Khudyakov Yuliy Sergeevich, *Kyrgyzy na Prostorakh Azii* (Bişkek: Soros Fondu, 1995), 99.

⁵³ Negizbek Şabdamaliev, “Kırgızdardın Diniy Tüşünüktörünün Önügüşün İzildöödö Taştağı Cazma Estelikterdin Oordu”, *Plyuralizm Boyunça Globaldik Borbor* 23 (2018), 8.

M.S. I. yüzyılda, İsa'nın yakın öğrencisi Aziz Tomas'ın⁵⁴ Hindistan'a yolculuk ederken günümüz Kırgızistan topraklarında Hıristiyanlığı vaaz ettiği rivayet edilmiştir. Aziz Tomasın, Hindistan'a yolculuk sırasında günümüzde Kırgızistan topraklarında bulunan Oş ve Özgen şehirlerinden geçtiği belirtilmiştir.⁵⁵ Sonraki dönemlerde bölgede Hıristiyanlık Nesturiler aracılığıyla yayılmıştır. Nesturilerin Orta Asya'ya VIII. yüzyılda ulaştıkları bilinmektedir. Nesturilerin Orta Asya'ya yayılışı, diğer dinler gibi ticaret yolları aracılığıyla gerçekleşmiştir. İpek Yolu, Asya'nın farklı bölgelerinden geçerek büyük şehirlerden biri olan Maveräünnehir'i de içine almış ve bu yolla bölgedeki Türklerin farklı din ve kültürlerle temas etmesini sağlamıştır. Maveräünnehir, farklı din, ideoloji, meslek ve mezheplerin bulunduğu bir merkez haline gelmiştir. Hıristiyanlık, Zerdüştlük ve Budizm arasındaki mücadelelerin etkisiyle hızla yayılmış ve bölgede hâkim bir din haline gelmiştir. VIII. yüzyıllarda Kırgızlar arasında Hıristiyanlığın etkilerinden söz edilmektedir. Nesturilik, Uygurlar, Naymanlar ve Kereitler arasında da yayılmayı başarmıştır. 893 yılında Talas şehrinde Müslümanlar hakim olduğunda buradaki büyük kilise bir camiye dönüştürülmüştür.⁵⁶

Gumilev'e göre IX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Nesturiler Orta Asya'dan Tayga sınırlarına kadar olan bölgedeki göçebe kabilelerin büyük bir kısmına Hıristiyan inancını kabul ettirmeyi başarmışlardır.⁵⁷ Nesturiler Moğol İmparatorluğu'nun zamanında "Tarsa" diye adlandırılmıştır. Moğol İmparatorluğu döneminde günümüz

⁵⁴ Aziz Tomas, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir figürdür. İsa'nın 12 havarisinden biri olan Tomas, İsa'nın öğrencisi olarak onunla birlikte seyahat etti ve öğretilerini dinledi. Ancak, İsa'nın çarmıha gerilmesi ve ölümünden sonra dirilişine inanmak konusunda bir şüphecilik dönemi yaşadığı için "Şüpheli Tomas" olarak da bilinir. İncil'e göre, İsa, dirilişini Tomas'a kanıtlamak için ona yaralarını gösterdi. İsa, Tomas'a, "Parmağımı buraya koy ve ellerimi uzat. Kaburga kemiklerime dokun. İnanmayanlardan olma, iman et!" dedi. Bunun üzerine Tomas, İsa'nın gerçekten dirildiğine inanarak, "Rabbim ve Tanrım" dedi. Bu olay, Tomas'ın şüpheciliğini aşması ve iman etmesiyle sonuçlandı. Ayrıca, geleneklere göre, Hindistan'da Hıristiyanlığı yaymak için misyonerlik faaliyetlerine katıldığı ve orada şehit olduğu düşünülmektedir. Aziz Tomas'ın öğretileri ve fedakarlığı, Hıristiyanlık tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Bkz: İgor Dronov, "Ob Apostole Foma", *Pravoslavnyy Mir* (Haziran 2023), 4.

⁵⁵ A. Sh. Kadyrbaev, "Kırgızya", *Pravoslavnaya Ensklopediya*, (17.07.2023)

⁵⁶ Ünver-Güngör, Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi, 199-201.

⁵⁷ Askar Mambetaliev, *Sled Hrista Na Şelkovom Puti İstoriya Hristianstva Kırgızskih Plemen* (Bişkek, 2013), 30-31.

Kırgızistan'ının başkenti Bişkek ve Issık Göl yolunda "Tarsakent" adında bir şehir mevcut olmuştur. "Tarsa" Nesturi Hıristiyan, "kent" ise şehir anlamına gelmektedir. "Tarsa" kelimesi Manas destanında da Hıristiyanlar için kullanılan bir kavramdır.⁵⁸ Bu da gösteriyor ki Kırgızların yaşadığı bölgelerde bir dönem Nesturiler de var olmuştur. Çünkü Manas Destanı Kırgız halkının tarih ve kültürünü yansıtan bir destandır.

Yazılı kaynakların yanı sıra arkeolojik buluntular da Kırgızistan bölgesinde VIII. yüzyıllardan itibaren Hıristiyan inancına mensup olan topluluğun bulunduğunu doğrulayan birçok kanıt sunmaktadır.⁵⁹ Araştırmacılar günümüzde Narın bölgesindeki Taş-Rabat Kervansarayının plan özelliklerinin incelemesinin neticesinde buranın tarihte manastır olabileceğini dile getirmişler ve kervansarayı 1901 yılında o bölgede bulunan Nesturi mezar taşı ile ilişkilendirmişlerdir.⁶⁰

Yukarıdaki din ve inançlar Kırgızların tamamı tarafından benimsenmemiş ve zamanla etkisini kaybetmiştir. Genel olarak Türklerin/Türk topluluklarının İslam öncesinde karşılaştıkları din ve inançlara bağlı kalmamasının sebebi bu din ve inançların onların yaşam tarzlarına aykırı düşmesinden kaynaklanmıştır. Mesela; Budizm'de Geleneksel Türk İnancındaki gibi tek Tanrı anlayışının olmaması ve ahiret hayatına önem verilmemesi, Türklerin hayat felsefesine uymadığından zamanla Budizm Türkler arasında etkisini kaybetmiştir. Bunun örneği Budizm'i kabul eden diğer Türk boylarından biri olan Uygurlar üzerinde de görülebilir. Uygurlar, Budizm'i kabul ettikten sonra savaşlarda mağlup olmuşlardır. Yapılan değerlendirmelere göre bu onların Budizm'i benimsedikten sonra dünyevi konularda daha az ilgi göstermesi ve savaşçı ruhlarının

⁵⁸ İ. Moldobaev, "Tarsa", *Manas Entsklopedia*, (Bshkek: Muras, 1995), 2/423.

⁵⁹ V. D. Goryacheva, S. I. Peregudova, "Pamyatniki Hristiyanstva na Territorii Kırgızstana", *İz İstorii Drevnih Kultov Sredney Azii Hristianstvo*, ed. L. İ. Jukova (Taşkent: Komron, 1994), 84.

⁶⁰ Goryacheva, Peregudova, "Pamyatniki Hristiyanstva na Territorii Kırgızstana", 86-90.

zayıflaması sonucunda meydana gelmiştir. Bu Kırgızlar için de geçerli olmuştur. Bir göçebe halkın dünyevi hayatında pasif olması mümkün değildir.⁶¹

4. Kırgızlarda İslam

Kırgızların İslam ile ilişkisi, tarih boyunca farklı dönemlerde şekillenmiştir. İslam, Orta Asya'nın farklı bölgelerine çeşitli yollarla yayılmış ve yerel toplulukların kültürel ve dini yapısını etkilemiştir. Kırgızlar da bu süreçten etkilenmiş ve zaman içinde İslam'ı benimsemişlerdir. Emevîler döneminde Müslüman Araplar Orta Asya'ya seferler gerçekleştirmiştir. Kuteybe b. Müslim yönetimindeki Arap orduları 709 yılında Buhara'yı, 711 yılında Semerkant'ı ve 713 yılında Şaş ve Fergana bölgelerini işgal etmiş, ele geçirmiştir.⁶² Bu seferlerle beraber bölgede İslamiyet de yayılmaya başlamıştır.

Araştırmacılar, Kırgızların İslam'ı kabul etmesiyle ilgili farklı tespitlerde bulunmuşlardır. Tarihi bilgilere bakacak olursak Kırgızların, Karahanlılar döneminden itibaren İslam'ı kabul etmeye başladıklarına tanık oluruz. Satuk Buğra Han İslam'ı kabul ettikten sonra bölgede İslam dini hızla yayılmaya başlamıştır. Kaynaklarda Satuk Buğra Han'ın döneminde 200 bin hanelik bir nüfusun İslam'ı kabul ettiği zikredilmektedir.⁶³ Genellikle doğu halklarında bir hanlığın hükümdarı bir dini kabul ederse tebaasının/halkının da o dini kabul etmesi yönünde gayret sarfettiği görülür. Müslümanlar doğudaki ticaret yollarını kontrol altına aldıktan sonra Uygurların yaşadığı bölgeden geçerek Çin ile ticaret yapmışlardır. Bir rivayete göre, Kırgızlar bu yolda ticaret yapan tüccarları Uygur ve bölgedeki diğer göçebe halklardan korumuştur. Bu etkileşim sürecinde Kırgızların, Müslüman tüccarlardan ticaret ve İslamiyet'i öğrendikleri öne sürülmüştür.⁶⁴

⁶¹ Mustafa Erdem, *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları* (Ankara: ASAM, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000), 100-101.

⁶² Hakkı Dursun Yıldız, *İslamiyet ve Türkler* (İstanbul: İlgî Kültür Sanat, 2011), 49-53.

⁶³ Soltonoev, *Kyrgyz Tarykhy*, 108.

⁶⁴ Soltonoev, *Kyrgyz Tarykhy*, 109.

Abramzon, bazı kaynaklara dayanarak Kırgızların İslamiyet’i daha geç dönemlerde kabul ettiğini öne sürmektedir. O, XVI. ve XVII. yüzyıldaki tarihi kaynaklarda Kırgızların Müslüman da kafir de olmadığını belirtildiğini vurgulamaktadır. Abramzon, Kırgızlar arasında İslamiyet’in XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyılın başlarından itibaren daha hızlı bir şekilde yayılmaya başladığını öne sürmektedir. Ayrıca o, Kırgızların İslamlaşma sürecinin Hokand Hanlığı döneminde daha da hızlandığını belirtmektedir.⁶⁵ Kırgızlar arasında İslam’ın yayılmasında dervişlerin, *İşan*ların⁶⁶ ve toplumdaki ileri gelen şahsiyetlerin büyük rol oynadığını belirtmiştir.⁶⁷

Ali Jusubaliev “Kırgızların İslamiyet’i Kabulü” adlı doktora çalışmasında, Kırgızların VIII. yüzyılda bölgedeki Türklerin İslamiyet’i kabul etmeye başlamasından Karahanlılar, Moğollar, Moğolların devamı olan Çağatay, Moğolistan devletlerinin ve son olarak Hokand Hanlığı döneminde tamamlandığını belirtmiştir. Ayrıca o, Kırgızların İslam’ı kabul etmesinde dini, siyasi, sosyal, kültürel ve tasavvufi faktörlerin etkili olduğunu vurgulamıştır. Kırgızların güneye göç ettikçe İslamiyet’i kabul ettiklerini ve Kırgızistan’ın güneyinde yaşayan halkın kuzeydeki halka nispeten daha dindar olduklarını belirtmiştir.⁶⁸

Belek Soltonoev Kırgızlar İslam’ı X. yüzyıldan itibaren kabul etmeye başlamışlarsa da halkın göçebe olmasından, Müslüman devletlerle sıcak ilişkileri olmadığından, toplumda okur yazar kişilerin olmamasından ve yaşadıkları bölgede medrese gibi İslami öğretileri okutan eğitim kurumlarının bulunmamasından dolayı halkın dini bilgilerinin yok denecek kadar zayıf olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Kırgızların dilleri ile Müslüman olduklarını söylediklerini ama hayatlarında İslami belirtilerin çok az

⁶⁵ Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 191.

⁶⁶ *İşan*, Türkistanda ve İdil havzası Türklerinde “sufi, keramet sahibi, veli” mânâlarında, ulema ve şeyhlere verilen bir unvan olarak kullanılmıştır.

⁶⁷ Abramzon, *Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter*, 191-192.

⁶⁸ Ali Jusubaliev, *Kırgızların İslamiyet’i Kabulü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 214-216.

gözüktüğünü, namaz kılanların bin kişide bir olduğunu, hatta eski geleneksel inanışların güçlü olduğunu, bu bağlamda bayram namazını kılmayan kişi 40 siyah taşı çevirirse namaz kılmış gibi olacağına inandıklarını dile getirmiştir. Soltonoev, Kırgızlara İslami bilgileri Kazan'dan, Kaşkar'dan, Taşkent'den ve Fergana'dan gelen Tatar, Uygur ve Özbek mollalarının/din görevlilerinin öğrettiğini öne sürmektedir.⁶⁹

Manas Destanı'nın bütün versiyonlarında İslam dininden bahsedilir. Destanda İslam dini Kırgızların esas dini olarak beyan edilmektedir. Destanda Manas'ın abdest alarak namaz kıldığı ve Manas'ın danışmanı Bakay'ın namazlarını hiç aksatmadığı ve diğer kahramanların da dini ibadetlerini yerine getirdiği anlatılır. Destanda İslam'ın "hak din" ve diğer dinlerden üstün olduğu anlatılır. Sagınbay Orozbekov'un versiyonunda, Manas'ın diğer toplulukları İslam'a davet ettiğinden de söz edilmektedir.⁷⁰

Kırgızların günümüze kadar ulaşan folklor kaynaklarına, halk arasındaki ata sözlerine, gelenek ve göreneklerine bakarak tarihi süreçte Kırgızların İslami öğretileri iyi kavradıklarını ve bu öğretileri hayatlarına taşıdıklarını söyleyebiliriz. Uluslararası Din Özgürlüğü ofisinin 2021 yılındaki raporuna göre günümüzde Kırgızistan nüfusunun 90% 'ının Müslüman olduğu belirtilmektedir.⁷¹

5. Kırgız Rus İlişkilerinin Tarihi Seyri

Rus İmparatorluğu, ekonomik ve siyasi çıkarları için Orta Asya'yı ele geçirmek istemiştir. XIX. yüzyılın 30-60 yılları arasında Rus İmparatorluğunun Türkistan'ı ele geçirmek istemesinin ana sebebi o dönemdeki siyasi durum olmuştur. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Türkistan'a komşu ülkeler ve Büyük Britanya, Türkistan bölgesini ele geçirmek için harekete başlamıştır. Türkistan bölgesinin siyasi stratejik öneminden

⁶⁹ Soltonoev, *Kyrgyz Tarykhy*, 110.

⁷⁰ K. Baycigitov, "İslam", *Manas Entsklopedia*, (Bishkek: Muras, 1995), 1/389-390.

⁷¹ Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi, *2021 Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu: Kırgız Cumhuriyeti United* (2021), 2.

dolayı Rus İmparatorluğu bölgeyi Büyük Britanya'dan önce ele geçirmek için harekete geçmiştir.⁷²

Rus İmparatorluğu Türkistan aracılığıyla İran, Afganistan oradan da Hint ülkeleri ile ticaret yapmayı ve Çin ile ekonomik ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Bu coğrafi bölge değerli yer altı ve yer üstü madenlerine sahip olmuştur. Aynı zamanda oralar, hayvancılık, ziraat, ormancılık, pamuk ve bal üretimi gibi alanlarda verimli bir bölge olmuştur. Bütün bunlar Rus İmparatorluğunu dikkatini bölgeye çekmesine neden olmuştur.⁷³

Kırgızlar, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte feodal toplum özelliğini taşıyorlardı. Bölgede Orta çağdan beri süre gelen savaşlar ve kabilelerin birbirleriyle yürüttüğü çatışmalar nedeniyle Kırgızlar bir devletin çatısı altında birleşememişlerdi. Güneydeki Kırgız kabileleri, Hokand Hanlığının kurulduğu bölgede yerleştikleri için hanlığın tebaasının önemli bir kısmını oluşturmuşlardır. Kuzeydeki Kırgız kabileleri ise birbirinden bağımsız siyaset yürütüyorlardı ve aralarındaki anlaşmazlıklar sebebiyle kabileler arasında çatışmalar yaşanıyordu.⁷⁴

Bölgedeki siyasi istikrarsızlıktan dolayı bazı Kırgız kabile reisleri, Rus İmparatorluğu ile diplomatik ilişkiler kurmaya çalışmışlardır. XVIII. yüzyılın sonlarında, Kuzey Kırgızistan'daki kabile reislerinin teşebbüsü ile Rus İmparatorluğu ile Kırgız kabileleri arasında resmi diplomatik ilişkiler kurulmuştur. İlk Kırgız elçileri 29 Aralık 1785 tarihinde Rus İmparatorluğuna gelmişler ve 15 Mart 1786 tarihinde Kırgız elçi heyeti İmparatoriçe II. Ekaterina'nın kabulünde olmuşlardır. Kırgız elçilerinin Rus İmparatorluğuna gönderilmesinin amacı Rus İmparatorluğunun himayesine girmek ve İmparatorluğun desteğiyle bölgede istikrarı sağlamak olmuştur. 1785 yılında başlayan Kırgız Rus diplomatik ilişkileri, 1844 yılına kadar devam etmiştir. Bu süreç içerisinde

⁷² Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 105.

⁷³ Füsün Kara, *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi* (Ankara, İksad, 2021), 23.

⁷⁴ Kenensariiev, *Kırgızstandın XIX kılımdın 50-60- cıltarındağı sayasi önügüüsü*, 55.

bazı dönemlerde kopuklukların olmasıyla beraber imparatorluğa birçok kez elçiler gönderilerek ilişkiler yürütülmüştür.⁷⁵

3.1. Rus İmparatorluğunun Kuzey Kırgızistan'ı İşgali

Kuzey Kırgızistan bölgesinde siyasi durum, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus İmparatorluğunun etkisi altında şekillenmiştir. Bu dönemde Rus İmparatorluğu, Orta Asya'nın kontrolünü ele geçirmek için Kırgızistan ve diğer Orta Asya bölgelerine yönelik genişleme politikaları sürdürmüştür. Bu dönemde birçok Kırgız kabile ve beyliği Çarlık yönetimiyle ilişki içindeydiler. Kırgız kabile reisleri Rus İmparatorluğuyla ilişkilerini sürdürmeye çalışırken, İmparatorluk yönetimi de bölgenin kaynaklarını ve stratejik konumunu Orta Asya'yı ele geçirmek amacıyla kullanmaktaydı.⁷⁶

Kırgızistan'ın kuzey bölgesinin Rus İmparatorluğunun hâkimiyetine girmesi 1855 yılından 1868 yılına kadar 13 yıl sürmüştür. Tarihçiler, Kırgızistan'ın kuzey bölgesinin Rus İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesinin tarihi açıdan iyi anlaşılması için bu 13 yıllık süreci üç kısma ayırarak ele almışlardır. Birinci kısım 1855-1857 yıllarında Issık Göl bölgesindeki Kırgız kabilelerinin birbirleriyle çatışmaları sonucunda Bugu kabilesinin Rus İmparatorluğunun hâkimiyetini tanınması ve Issık Göl bölgesinin Rus hâkimiyetine girme sürecini kapsar. 1858-1863 yılları arasında Rus İmparatorluğu bölgede silahlı çatışmaların yanı sıra diplomatik yollarla işgal politikası izlemiştir. Rus İmparatorluğu 1864-1868 yılları arasında ise bölgeyi tamamen kontrol altına almak için silahlı işgal politikasını sürdürmüştür.⁷⁷

⁷⁵ A. Zhumanaliev vd., *Kırgızistanın Tarihi Bayırkı Mezgilden Bugünkü Küngö Çeyin* (Bişkek: Kut Ber, 2016), 2/286.

⁷⁶ T. Kenensariiev, *Kırgızistanın XIX kılımdın 50-60- cıldarındağı sayasi önügüüsü* (Bishkek: Biyiktik, 2009), 89.

⁷⁷ Zhumanaliev vd., *Kırgızistanın Tarihi Bayırkı Mezgilden Bugünkü Küngö Çeyin*, 2/320.

Issık Göl bölgesinde yaşayan Sarbağış ve Bugu kabilelerinin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve çatışmaları bölgede Rus hâkimiyetinin yerleşmesinde önemli rol oynamıştır. Sarıbağış kabilesinin lideri Ormon Han'ın bölgedeki Kırgızları birleştirip dış siyaset yürütme düşüncesine Bugu Kabilesi'nin ileri gelenleri karşı çıkmıştır. Bunun yanı sıra Ormon Han, Bugu Kabilesi'nin reisi Borombay'ın kendi başına Ruslarla yürüttüğü diplomatik ilişkilerden de rahatsızlık duymuştur. Bunun neticesinde iki kabile ortasında çatışmalar yaşanmıştır. Bu çatışmaların birinde Ormon Han ele geçirilerek öldürülmüş. Ormon Han'ın ölümünden sonra onun kan davasını güderek Sarıbağışlılar, Bugu kabilesine seferler düzenlemiştir. Bu iki kabile arasındaki çatışma uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bugu kabilesinin ileri gelenleri bu çatışmadan kurtulmanın yegâne yolunun Rus İmparatorluğunun hâkimiyetine girmek olduğunu düşünerek, 1854 yılında Rus İmparatorluğuna, başlarında Kaçıbek Şerali'nin olduğu elçi heyetini göndermişlerdir. Elçiler 17 Ocak 1855 tarihinde Batı Sibirya eyaletinin merkezi Omsk şehrinde kendilerinin Rus İmparatorluğu hâkimiyetine girdiklerini bildirmişlerdir. Bunun neticesinde Issık Göl bölgesinde Rus hâkimiyeti yerleşmiştir.⁷⁸

Rus İmparatorluğu Issık Göl bölgesini hâkimiyetine aldıktan sonra, Çüy Talas bölgelerini de ele geçirmek istemişlerdir. Ama bu dönemde Çüy bölgesi Hokand Hanlığı yönetimi altındaydı. Rusların bu niyetinden haberdar olan hanlığın ileri gelenleri Çüy bölgesindeki kaleleri yeni askeri birliklerle destekleyerek kalelerin savunmasını güçlendirmişlerdir. Neticede 26 Ağustos 1860 tarihinde Tsimmerman komutasındaki Rus askerleri Tokmok kalesini ele geçirmiştir. Kaleyi ele geçiren askerlerle Gerasim Alekseeviç Kolpakovsky (1819-1896) komutasındaki askerlerle birleşerek Bişkek kalesine yürümüşlerdir. Aynı yılın 31 Ağustos'unda Bişkek kalesini de ele geçirmişlerdir. Bundan sonraki en önemli muharebe 1861 yılının 20 Ekim'inde Uzun Ağaç bölgesinde gerçekleşmiştir. Muharebede Hokand Hanlığı ciddi kayıplar vererek geri çekilmek

⁷⁸ Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 108-109.

zorunda kalmıştır. Bu muharebede Şabdan Cantay Uulu (1839-1912) liderliğinde Kırgız askerleri Ruslara karşı savaşmışlardır. Bölgede Hokand Hanlığı'nın güç kaybetmesinden dolayı 1862 yılında Çüy bölgesindeki Kırgızlar Çarlık hâkimiyetini kabul ettiklerini bildirmiştir. Çüy bölgesinin Ruslar tarafından ele geçirildiğinden haberdar olan Talas bölgesindeki Kırgızlar da 1865 yılında Çarlığın hâkimiyetine girmişlerdir.⁷⁹

Kuzey Kırgızistan'da Rus hâkimiyetinin en son yerleştiği bölge Narın bölgesi olmuştur. Narın bölgesi Çin'e komşu olması sebebiyle ticari yol açısından önemli konuma sahip olmuştur. Siyasi açıdan Narın bölgesindeki Kırgızların bir kısmı Hokand Hanlığına diğer bir kısmı ise Kaşgar'daki Çin Mancur hâkimiyetine tabi idiler. Narın bölgesinde Çerik, Sarıbağış ve Sayak kabileleri yaşıyorlardı. Narın bölgesinde Çarlığın hâkimiyetinin yerleşmesi diğer bölgelerdeki gibi karmaşık şekillenmiştir. Bazı kabilelerin kendi istekleriyle Ruslara tabi oldukları bildirilmiştir. Bazılarının ise 1867 yılına kadar Ruslara karşı amansız savaş yürüttüğü vurgulanmıştır. 1863 yılında Çerik kabilesinin ileri gelenleri Kolpokovski'ye kendilerine tabi olduklarını bildiren mektup yazmışlardır. 1864-1865 yıllarında Sayak kabilesine mensup Kırgızlar da Rus hâkimiyetini tanımışlardır. Sarıbağış kabilesinin reisi Ümötalı Ormon Uulu (1810/1812-1879) 1867 yılına kadar Ruslarla savaşmıştır. Savaşarak Rusları yenemeyeceğine kani olduktan sonra Sarıbağışlar da Ruslara boyun eğmişlerdir. 1868 yılında Narın bölgesinin de Ruslar tarafından ele geçirilmesiyle Kırgızistan'ın kuzeyinde tamamen Rus hâkimiyeti yerleşmiştir.⁸⁰

3.2. Rus İmparatorluğunun Güney Kırgızistan'ı İşgali

Kırgızistan'ın güney bölgesinin Ruslar tarafından işgal edilmesi Hokand Hanlığı'nın ele geçirilip ortadan kaldırılmasıyla ilişkilidir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi Kırgızistan'ın güneyinde yaşayan Kırgızlar hanlığın esas tebaasının bir

⁷⁹ Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızistan Tarihi*, 110.

⁸⁰ Zhumanaliev vd., *Kırgızistanın Tarihi Bayırkı Mezgilden Bügünkü Küngö Çeyin*, 2/332.

kısmını oluştuyordu ve güneydeki Kırgızların ileri gelenleri hanlığın siyasi, askeri faaliyetlerinde aktif rol üstlenmişlerdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hokand Hanlığı ciddi anlamda siyasi ve askeri gücünü kaybetmeye başlamıştır. Buna saraydaki taht kavgaları, hanların sürekli değişmesi, Hanlığın Buhara Emirliğine karşı yürüttüğü savaşlar ve Hanlığın vergilerini kaldıramayan halkın ayaklanmaları sebep olmuştur.⁸¹ Hanlığın bu durumu Rus Çarlığının bölgeyi ele geçirmesini kolaylaştırmıştır. 1865 yılında Buhara Emirliği ile Hokand Hanlığının arasında savaş başlamıştır. Bu durum en çok Rus İmparatorluğunun işine gelmiştir. Durumu değerlendirmek isteyen Rus general M. G. Çerniyayev (1828-1898) askerleriyle Hokand Hanlığının en önemli şehri olan Taşkent'e sefer düzenlemiştir. Üç gün süren savaş neticesinde Hokand askerlerinin komutanı Alımkul Atalık (ö. 1865) vefat etmiş ve Taşkent Rusların eline geçmiştir.⁸² Taşkent'in kaybedilmesi hanlığın düşmesine eşdeğer bir durum olmuştur. Çünkü Taşkent Hokand Hanlığının en önemli şehriydi ve coğrafi açıdan önemli konuma sahipti.

Rus İmparatorluğunun Taşkent'i ele geçirmesiyle Hokand Hanlığının elinde sadece Fergana ve Alay Pamir bölgeleri kalmıştı ve hanlıkta siyasi istikrarsızlık ve taht kavgaları devam etmiştir. 1865 yılında Kırgız ve Kıpçakların ileri gelenleri 16 yaşındaki Kudaykul Begi tahta geçirmişlerdir. Ama çok geçmeden Buhara Emiri Muzaffer Han'ın yardımıyla Kudayar Han (1829-1879) üçüncü kez tahta geçmiştir. Kudayar Han, Hanlığın gelişimine, askerinin güçlendirmesine önem vermemiştir ve dış siyasette Rus İmparatorluğuna bağlı kalarak vergileri arttırmıştır. Bütün bu sebepler halkın ve birçok siyasi liderin Kudayar Han'a karşı ayaklanmasına sebep olmuştur.⁸³ 1867 yılından itibaren Hanlığın birçok bölgesinde ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Ama bu ayaklanmalar sistemli bir şekilde yönetilmediği için Hanlık yönetimi tarafından bastırılmıştır. 1873-

⁸¹ Hayri Çapraz, "Çarlık Rusyası'nın Türkistan'da Hâkimiyet Kurması", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2011), 61.

⁸² Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 113.

⁸³ Zhumanaliev vd., *Kırgıztandın Tarihi Bayırkı Mezgilden Bügünkü Küngö Çeyin*, 2/338.

1876 yılları arasında halk yeniden ayaklanmıştır. Bu ayaklanmanın farkı birinci ayaklanmaya göre daha sistemli ve daha organize bir şekilde gerçekleşmiş olmasıdır. Bu ayaklanma “Polat Han Ayaklanması” olarak tarihe geçmiştir. Bu ayaklanma ilk etapta hanlık yönetimine karşı oluşmuşsa da Kudayar Han’ın tahtan indirilmesinden sonra bölgeyi ele geçirmek isteyen Rus İmparatorluğuna karşı mücadelelerle devam etmiştir. Ama iyi silahlanmış sistemli Rus ordusuna karşı direnişi uzun süre sürdürememişlerdir. 8 Şubat 1876 tarihinde general M. D. Skobelev (1843-1882) tarafından Hokand Hanlığının baş kalesi ele geçirilmiştir. 19 Şubat 1876 tarihinde Rus İmparatoru II. Aleksandır, Hokand Hanlığının ortadan kaldırıldığını ilan etmiştir. Hokand Hanlığının son hanı Polot Han (1844-1876) 1876 yılının 1 Mart’ında asılarak idam ettirilmiştir. Hokand Hanlığının ortadan kaldırılmasıyla eski Hanlığın topraklarında Fergana vilayeti oluşturulmuş ve başına hanlığın ele geçirilmesinde önemli rol oynayan general M. D. Skobelev tayin edilmiştir.⁸⁴

Hokand Hanlığının ortadan kaldırılmasına rağmen dağlık bölgede yaşayan Alay Kırgızları Ruslara karşı direnişlerine devam etmiştir. Bu direnişlere Alimbek Datka (1799-1862) ile Kurmancan Datka’nın (1811-1907) oğulları Abdıldabek, Batırbek, Mamıtbek ve Asanbekler öncüllük etmiştir. Dağlık bölgede savaşmak Rus askerlere zorluklar yaratmıştır. Alay bölgesinde Rus askerinin verdiği kayıplar, Fergana vadisindeki kentsel bölgede verdiği kayıplarla aynı olduğu bilinmektedir. 29 Temmuz 1876 tarihinde Kurmancan Datka Afganistan’ın Pamir bölgesine göç ederken albay M. E. İonov (1846-1924) tarafından ele geçirilerek general M. D. Skobelev’e getirilmiştir. General Skobelev, Kurmancan Datkaya büyük saygı göstermiştir. Yürütülen müzakerenin neticesinde Kurmancan Datka Rus İmparatorluğunun bölgedeki hakimiyetini tanımış ve oğullarına direnişi durdurmalarını isteyerek mektup yazmıştır.

⁸⁴ Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 117.

Bu olaydan sonra Alay'daki diğer kabile reisleri de General Skobelev'le görüşerek Rus hakimiyetini kabul ettiklerini bildirmişlerdir.⁸⁵

Bölgede 1876 yılının sonlarına kadar Ruslara karşı küçük bazı ayaklanmalar devam etmiştir. General Skobelev son baharda Kurmancan Datka ile görüşmüştür. Görüşmede Kurmancan Datka halkın direnişini durduracağına söz vermiş ama ayaklanmaya katılanlara bir ceza uygulanmamasını, Rus askerlerine esir düşen Kırgızların serbest bırakılmasını şart koşturmuştur. Bu olaydan sonra bölgede ayaklanmalar sona ermiş ve K.P. Kaufman 1877 yılının Ocak ayında Petersburg'a eski Hokand Hanlığının toprakları'nın tamamen İmparatorluğun hakimiyetine girdiğini bildiren telgraf göndermiştir.⁸⁶ Alay Kırgızlarının İmparatorluğun hakimiyetini tanınmasıyla Kırgızistan'ın Rus İmparatorluğunun hakimiyetine girmesi süreci tamamlanmıştır.

3.3. Rus Nüfusunun Kırgız Topraklarına Yerleştirilmesi

Rus İmparatorluğu bölgeyi kontrol altına aldıktan sonra sömürü siyasetini uygulamaya başlamıştır. Rus İmparatorluğunun tarihteki sömürge bölgelerine baktığımızda bu bölgeleri Çarlığın merkezinden ayıran okyanus, çöl gibi doğal engellerin olmadığını görmekteyiz. Aynı durum Türkistan bölgesi için de geçerli olmuştur. Bu yüzden Rus Çarlığı Sibiry, Kafkasya, Orta Asya gibi bölgelere kendi topraklarının devamı gibi bakmışlardır. Bundan dolayı gelecekte Orta Asya'yı kendilerinden ayrılmayacak bölge olmasını istemişlerdir. Mesela ilk başlarda Ural'ın doğu bölgeleri, Güney Rusya ve Sibiry, İmparatorluğun sömürü bölgeleri iken XIX. yüzyılda buralar İmparatorluğun kendi toprağı haline gelmiştir. Ruslar Türkistan topraklarında da aynı projeyi gerçekleştirmek istemişlerdir. Bundan dolayı Rus yetkililerinin geliştirdiği sömürü siyasetinin en önemli maddesi sömürü bölgelerindeki halkı Ruslaştırmak olmuştur. Bölge halkını Ruslaştırmak uzun ve kısa vadeli olarak planlanarak stratejik

⁸⁵ Kenensariiev, *Kırgızstandın XIX kılımdın 50-60- cıdarındağı sayasi önügüüsü*, 345-346.

⁸⁶ Kenensariiev, *Kırgızstandın XIX kılımdın 50-60- cıdarındağı sayasi önügüüsü*, 350.

önem taşımıştır. Zamanla Türkistan halkının ekonomik, sosyolojik ve etnolojik yönden Ruslarla kaynaşması hatta milli ve dini değerlerinden ayrılarak Rus kültürü ve değerlerinin benimsenmesi amaçlanmıştır.⁸⁷

Bu çerçevede ele geçirdiği topraklarda hâkimiyetini sürdürebilmek, bölgedeki kaynakları ve stratejik konumu kontrol altına almak, tarım arazilerini işletmek, ekonomik faaliyetleri geliştirmek ve bölge halkını Ruslaştırmak amacıyla bölgeye Slav nüfusunu yerleştirmeye başlamıştır. Ayrıca Rus nüfusunun yerleştirilmesi, askeri varlığın desteklenmesi ve bölgede etkinliğin artırılması için de önemli olmuştur. Kırgızistan'a yerleşen nüfusun çoğunluğunu çiftçiler oluşturmaktaydı. Yeni gelen Rus çiftçileri yerleştirmek için yerel yönetim tarafından özel birim oluşturulmuştur. Bu birim Rus çiftçilere bölgedeki çiftçiliğe en uygun ve verimli toprakları yerel halkın elinden alarak vermeye başlamıştır.⁸⁸ Kırgızistan topraklarında ilk Rus köyü 1866 yılında İmparatorluğun Avrupa bölgesinden ve Sibiryaya eyaletinden gelenler için Tokmok kalesinin yanında oluşturulmuştur. 1867 yılında ise günümüzde Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek şehrine yakın yerde Lebedinovka köyü oluşturulmuştur. 1870'lerden itibaren Talas'tan Cüy bölgesine, oradan da Issık Göle giden askeri ve ticari kervan yolu güzergahında Rus köyleri oluşturulmuştur.⁸⁹ 1868-1883 yılları arasında Yedi Su bölgesinde 36 Rus-Ukraynalı yerleşim köyü kurulmuştur. Göçmenler, Çüy ve Issık Göl vadilerine de yerleşmiştir. Bu göçmenlere Rus yönetimi büyük araziler tahsis etmiş ve birçok vergi türünde ayrıcalıklar sağlamıştır. Örneğin, her köylüye 30 dönüm arazi verilmiş, 15 yıl boyunca çeşitli vergilerden muaf tutularak maddi yardımlar sağlanmıştır.⁹⁰ 1890'larda bölgeye göç eden Rus nüfusunun sayısında ciddi bir artış

⁸⁷ Tashmanbet Kenensariyev - Erniz Avazov, *Anciyan Kötörülüşü cana Kırgızdar* (Oş: Oş Devlet Üniversitesi Yayınları, 2002), 30.

⁸⁸ Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 120.

⁸⁹ Asanov Emil, "Otor Sayasatı", *Kırgız Tarihi Kısaça Ensklopedya*, (Bişkek: 2003), 179.

⁹⁰ G.M. Sheishekeeva, "Vostanie 1916 Goda i Migratsionnaya Stiuatsya v Kirgizistane", *Navuka i Novie Tehnologii* 5 (2013), 200.

olmuştur. Tarihçiler bunun sebebini 1892-1898 yılları arasında merkezi Rusya'da yaşanan açlık olduğunu belirtmiştir. 1896 yılında *Pişpek* (Bişkek) ve *Prijevalsk* (Karakol) ilçelerinde 26 Rus köyü oluşmuştur.⁹¹

XIX. yüzyılın sonunda Kırgızistan'ın güneyine de Rus nüfusu yerleştirilmeye başlamıştır. Kırgızistan'ın güneyinde ilk Rus köyü 1893 yılında Özgen şehrine 20 km. uzaklıkta Pokrovka ismiyle oluşturulmuştur.⁹² 1897 yılında ise bölgede yeni 3 Rus yerleşim köyü oluşturulmuştur. Aynı yıllarda günümüzde Kırgızistan'ın Aksı ilçesinde Uspenskiy (Bu köyler günümüzde Celalbad şehir merkezine katılmıştır) köyleri oluşturulmuştur. 1898 yılında Andican ayaklanmasından dolayı günümüzde Kırgızistan'ın Celalabad ilinin bazı bölgelerine Rus nüfusu yerleştirilmeye başlamıştır. 1899 yılında Celalabad şehrine yakın yerde "Blagovotşenski" (Akbaş), Bazar-Korgon ilçesinde "Nikolaevski" (Massı), 1906 yılında Kögart bölgesinde "Podgornoe"(Jerge Tal) köyleri oluşturulmuştur. 1912 yılında yukarıdaki köylere 3 binin üzerinde Rus çiftçilerinin yerleştiği bilinmektedir.⁹³

⁹¹ Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 120.

⁹² Dosbol Nur Uulu vd., *Kırgızstan Tarihi*, 120.

⁹³ Asanov Emil, *Kırgız Tarihi Kısaça Ensklopedya*, 179.

I. BÖLÜM

RUS ORTODOKS KİLİSESİ VE KIRGIZİSTAN'DAKİ TARİHİ

1. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Teşekkülü ve Kısa Tarihi

Ruslar, Hint-Avrupa halklarına mensup olan Slav Ailesi'nin içindeki bir etnik grup olarak kabul edilir. Rusların dili, diğer Slav dilleriyle benzerlikler gösterir ve Litvanca, Almanca, Yunanca, Farsça ve diğer Aryan dilleriyle de bazı ortak özelliklere sahiptir.⁹⁴ Ruslar Slav ailesinin doğu kanadını oluşturmuşlardır ve tarihte Doğu Slavları olarak bilinmektedir. Doğu Slavları, VI. yüzyılda Dinyeper Nehri'nin başlarına göç ederek günümüz Rus ovasına yerleşmeye başlamışlardır. Doğu Slavları güneyde Hazarlarla, kuzeyde ise İskandinavlarla komşu olmuşlar. MS. VIII. yüzyılda İskandinavya'dan gelen Vikingler Doğu Slavlarını kontrol altına almışlardır.⁹⁵ Bir teoriye göre, "Rus" kelimesi İskandinav kökenli Vikingler tarafından kullanılan bir terimdir. Vikinglerin Doğu Slavlarına "Rus" adını verdikleri düşünülmektedir. Bu terim zamanla Doğu Slavları tarafından benimsenmiş ve onların adı haline gelmiştir. Diğer bir teori ise "Rus" kelimesinin Slav kökenli bir kelime olduğudur. Bu teoriye göre, "Rus" kelimesi "kızıl" veya "sarı" anlamına gelen eski Slavca bir kelime olan "rusiy" kelimesinden türetilmiştir.⁹⁶

Rusların Hıristiyanlıktan önceki inanç sistemi, doğa, mitoloji ve ruh inançlarına dayanmaktadır. Ruslar inançları gereği, çeşitli tanrı ve tanrıçalara tapınmışlardır. Eski Rus inancında ritüeller ve törenler büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu ritüeller ve törenler, doğanın döngüsünü ve yaşamsal olayları yansıtmıştır. Doğu Slav toplumunda güneşin dönüm noktaları, hasat zamanları, doğumlar ve evlilikler gibi önemli olaylar

⁹⁴ George Vernadsky, *Rusya Tarihi*, çev. Doğukan Mızrak - Egemen Ç. Mızrak (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 19.

⁹⁵ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2020), 16.

⁹⁶ Sydykov Anarbay, "To the etymology of the ethnonym «Russian»", *Bishkekskiy Gumanitarnyy Universitet İmeni Kuseina Karasayeva*, 63.

kutlanmıştır. Bu kutlamalarda kurbanlar sunulmuş, çeşitli ritüeller ve danslar yapılmış ve dualar edilmiştir. Eski Rus inancına göre bu törenler, toplumun birlik ve beraberliğini sağlamak, doğal döngüyle uyum içinde yaşamak ve tanrılardan bereket ve koruma elde etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Eski Rus inancında, ruh inancı da önemli bir yer tutmuştur. Doğanın her bir unsurunun bir ruhu olduğuna inanılır ve ağaçlar, nehirler, dağlar, hayvanlar gibi doğal unsurların yanı sıra ev gibi yapay nesnelere bile ruhlarla ilişkilendirilmiştir. İnsanlar, bu ruhlarla uyumlu bir şekilde yaşamaya özen göstermişler ve onlardan bereket, koruma ve yardım ummuşlardır.⁹⁷

VII. yüzyıldan itibaren Doğu Slavlar, Kafkasya halklarıyla, Kırım'daki Bizans kolonileriyle ve hatta Bizanslılarla ticari ilişkiler kurmaya başlamışlardır. Zamanla Ruslar, Bizans İmparatorluğu ile aktif ticari ve diplomatik ilişkilere sahip olmuşlardır. Bizanslılar bu diplomatik ilişkilerle Rus prenslerini Hıristiyanlığa yaklaştırmaya çalışmışlardır. Bu ilişkiler, kültürel ve dini alışverişi de beraberinde getirmiştir. Rus tüccarlar, Konstantinopolis'e seyahat sürecinde Bizans kültürüyle temas etmişlerdir. Bu temaslar, zamanla Rusların Hıristiyanlığa olan ilgisini arttırmış ve Hıristiyanlıkla ilgili bilgi edinmelerini sağlamıştır.⁹⁸

Böylece Hıristiyanlık Rus toplumuna Bizans imparatorluğunun etkisi ve misyonerlik⁹⁹ faaliyetlerinin neticesinde yayılmaya başlamıştır. Ama Rus tarihçileri tarafından kaydedilen eski bir rivayette, Hıristiyanlığın Rus topraklarına İsa'nın havarisi Andreas döneminde yayılmaya başladığı zikredilir. Efsaneye göre Andreas Trakya,

⁹⁷ Vernadsky, *Rusya Tarihi*, 15-16.

⁹⁸ Aleksandr Pavlovich Dobroklonskiy, *Rukovodstvo po istorii Russkoy Tserkvi* (Moskova: Obshchestvo lyubiteley Tserkovnoy İstorii, 2001), 14-16.

⁹⁹ Misyonerlik; bir işin yapılması için verilen "özel görev" anlamına gelen "Misyon" kelimesinden türemiştir. "Özel görev" üstlenmiş kimseye "Misyoner" ve Misyonerin yaptığı işe de Türkçede "Misyonerlik" denilmektedir. Misyoner mensup olduğu dini anlayışı, siyasi kanaati veya kültürel kimliği yaymak için bir misyonda görevli olan; Hıristiyanlığa/dinsel ve siyasi oluşuma başka dinden veya kültürden insan kazanmak ile özel görevli kimsedir. Misyoner ayrıca günümüzde mensubu olduğu ülkenin, başka ülkeler üzerindeki emellerinin gerçekleştirilmesinde öncü güç ve istihbarat elemanı olarak görev yapan görevliler olarak da algılanmaktadır. Ayrıca bkz. Abdurrahman Küçük, Misyonerlik ve Dinler Arası Diyaloğu (Ankara: Berikan Yayınevi, 2019), 85-87., Durmuş Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*, 246.

İskitya ve Sarmatya topraklarına İncil'i yaymak için yolculuk ederken Dinyeper Dağları'na ulaşmış ve burada büyük bir şehrin kurulacağını ve birçok kilise inşa edileceğini müjdelemiştir.¹⁰⁰ Bu hikâyenin tarihi gerçeklik payı hakkında kesin bir kanıya varmak zordur. Çünkü bu konuyla ilgili tarihsel kaynaklar ve kanıtlar sınırlıdır. Tarihçiler, Andreas'ın gerçekten Rus topraklarına seyahat edip etmediği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bazıları, Rus toplumunda Hıristiyanlığın yayılmasında Aziz Andreas'ın etkisi olduğunu düşünürken, bazıları bunun efsanevi bir hikâyeye olduğunu ve VIII. yüzyıla kadarki Rus toplumunda Hıristiyanlığın izlerinin görülmediğini belirtmişlerdir.¹⁰¹ Ancak, bu hikâyeye Rus halkı arasında derin bir inanç ve kültürel öneme sahip olmuştur. Tarih boyunca Rus Ortodoks Kilisesi ve Rus toplumu, Andreas'ın Rusların Hıristiyanlaşmasında önemli bir rol oynadığına inanmış ve onu Rus topraklarının koruyucusu ve havarisi olarak kabul etmiştir. Bu inanç, Rus tarihinde ve kültüründe derin bir şekilde kökleşmiştir. Bu nedenle bazı araştırmacılar hikâyeyi tarihi bir gerçek olarak kabul etmek yerine, Rus kültürel mirasının bir parçası olarak değerlendirmenin daha uygun olacağını dile getirmişlerdir.¹⁰²

Rusların hatta bütün Slav halklarının daha sonraki tarihlerde Hıristiyanlığı kabul etmelerinde Kiril ve Metodiy kardeşlerin emeği büyük olmuştur. Kiril ve Metodiy, Slav halkları arasında Hıristiyanlığı yayma görevini üstlenmiş ve bu amaçla kutsal kitapları Slav diline çevirmişlerdir. Bunun için önce Slav alfabesini oluşturmuşlar ve daha sonra bu alfabeyi kullanarak kutsal metinleri Slav diline çevirmişlerdir. Kutsal metinlerin Slav diline çevrilmesiyle Slav dillerinde kilise hizmetleri sunulmaya başlamıştır. Kiril ve

¹⁰⁰ Pyotr Vasilyeviç Znamensky, *Rukovodstvo k Russkoy Tserkovnoy İstorii* (Kazan: Universitetskoy Tipografii, 1876), 2.

¹⁰¹ Znamensky, *Rukovodstvo k Russkoy Tserkovnoy İstorii*, 2.

¹⁰² Anton Vladimirovich Kartashov, *Ocherki po istorii Russkoy Tserkv* (Moskova: Direkt Medya, 2020), 1/31-38.

Metodiy'in öğretileri, Slav kültürünün Hıristiyanlıkla bütünleşmesine ve bu coğrafyada kalıcı bir etki bırakmasına katkı sağlamıştır.¹⁰³

Ruslar Bizans'la kurduğu siyasi, sosyal ve kültürel ilişkiler sonucunda Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebini IX. yüzyılın başlarından itibaren kabul etmeye başlamışlardır. Rusların Hıristiyanlığı kabulü Olga, (945–969) Svyatoslav, (945-972) ve Knez Vladimir (980-1015) dönemlerinde gerçekleşmiştir.¹⁰⁴ Rus toplumunun Hıristiyanlığı kabul etmesi Knez Vladimir döneminde daha da hızlanmıştır. Vladimir'in ilk başlarda Hıristiyanlığa karşı olduğu bilinmektedir. Ama zamanla Vladimir Hıristiyanlığı benimseyip bu dini kabul etmiştir. Vladimir Hıristiyanlığı kabul etmekle yetinmeyip Rusların bu dini kabul etmesinde ve Rus Ortodoks Kilisesinin kurulmasında da büyük çaba göstermiştir. İlk başta ailesi ve yakın çevresini vaftiz ettirmiştir. Kiev halkının Hıristiyanlığa tepkisinden tereddüt ettiği için ilk başta halkın Hıristiyanlığa içsel olarak hazırlanılması gerektiğini düşünmüştür. Bu yüzden Bulgar din adamlarına halkı dolaşmalarını ve halka Hıristiyanlığı anlatmalarını emretmiştir. Bu süreçte Bulgar din adamlarına önceden Hıristiyanlığı kabul eden yerel halk da yardım etmiştir. Bu süreç tamamlandığında Kiev halkı topluca vaftiz edilmiştir. Eski pagan inancında direnenler korkularından dolayı dağlara kaçmışlardır. 988 yılında Kiev halkının vaftiz edilmesinden sonra Vladimir Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmiştir.¹⁰⁵

Knez Vladimir'in Hıristiyanlığı resmi din olarak ilan etmesiyle birlikte Rus Ortodoks Kilisesi, İstanbul Patrikliğinin Metropolitliği statüsünde faaliyete başlamıştır. İstanbul Patrikliği Rus Ortodoks Kilisesine metropolit atama hakkını kilise kanunlarının izin verdiği için daha geniş bir şekilde kullanmıştır. Metropolitlerin seçimini yerel piskoposlar konseyine bırakmak ve sadece seçimlerini onaylamak ve yeni metropoliti

¹⁰³ Peter Smirnov, *Istoriya khristianskoy Pravoslavnoy Tserkvi* (Petersburg: M. P. Frolovoy, 1916), 160-161.

¹⁰⁴ Kartashov, *Ocherki po istorii Russkoy Tserkv*, 1/76-90.

¹⁰⁵ Dobroklonskiy, *Rukovodstvo po istorii Russkoy Tserkvi*, 23-24.

kutsamak yerine, patrikler, metropolitleri kendileri seçmiş, kutsamış ve Kiev'deki metropolitlik makamına göndermiştir. Bu durum, Rus Ortodoks Kilisesinin metropolitlerinin çoğunun Yunan asıllı olmasına neden olmuştur.¹⁰⁶

Rusların siyasi ve askeri alanlarda güçlenmesi Rus Ortodoks Kilisesinin konumunu da yükseltmiştir. Rus Çarı IV. İvan'ın (1530-1584) oğlu, Fyodor Ivanoviç (1557-1598) Rus Ortodoks Kilisesini metropolitlikten patrikliğe yükseltmek istemiştir. Bu isteğini 1586'da Rus Çarlığında yardım toplama amaçlı bulunan Antakya Patriği Joachim'e iletmiştir. Joachim bu konuyu diğer patriklerle görüşeceğine dair söz vermiştir.¹⁰⁷ İki yıl sonra, 1588'de Konstantinopolis Patriği II. Yeremias (1536-1595) Rus çarlığına geldiğinde Çar Fyodor İvanoviç aynı konuyu gündeme getirmiştir. Çar Konstantinopolis Patriği İeremias'a Rus Kilisesi'nin yönetimini ve en eski metropolit şehirlerinden biri olan Vladimir'de kalmasını teklif etmiştir. Bu karar ile Çar Moskova Metropoliti Iov'u (1525-1607) merkezden uzaklaştırmamış olmuştur. Ancak Patrik İeremias reddedince, Rus Kilisesi başpiskoposları, Uspensky Katedrali'nde toplanarak üç aday belirlemişlerdir. Bu üç aday Moskova Metropoliti Iov ve Novgorod ile Rostov Başpiskoposlarıydı. İeremias bu isimleri Çara sunmuş ve Iov patrik seçilmiştir. Böylece 26 Ocak 1589'da Moskova Metropolitiği Patrikliğe çevrilmiştir.¹⁰⁸

I. Petro (1672-1725) döneminde Rus Ortodoks Kilisesinde ciddi reformlar gerçekleştirilmiş ve kilise-devlet ilişkileri değişmiştir. Bu dönemde kilisenin otoritesi, devletin otoritesine göre daha geride kalmış ve kilisenin etkisi ulusal devletin kontrolü altında tutulmuştur. I. Petro'nun reformları Rus Ortodoks Kilisesi'nin teokratik yapısına meydan okumuş ve Kilisenin daha merkezi bir yapı olan Sinodal Kiliseye dönüşmesine yol açmıştır.¹⁰⁹ Çar I. Petro'nun yönetimi altında gerçekleşen reformlar, Kilise ve devlet

¹⁰⁶ Dobroklonskiy, *Rukovodstvo po istorii Russkoy Tserkvi*, 29-30.

¹⁰⁷ Znamenskiy, *Rukovodstvo k Russkoy Tserkovnoy İstorii*, 208.

¹⁰⁸ Smirnov, *Istoriya khristianskoy Pravoslavnoy Tserkvi*, 210-211.

¹⁰⁹ Anton Vladimirovich Kartashev, *Ocherki po istorii Russkoy Tserkvi* (Moskova/Berlin: Direkt Medya, 2020), 2/269-270.

ilişkilerinde tarihsel bir değişimi işaret etmiştir. Bu değişim, teokratik otoritenin azaldığı ve laik otoritenin yükseldiğı bir dönemi temsil etmektedir. Bu dönem hem Rus İmparatorluğunda hem de Batı'da aydınlanma çağının etkisiyle kilise ve devlet arasındaki ilişkilerin ve toplumsal değerlerin değiştığı bir dönemdir.

Rus İmparatorluğunda 1917 yılının şubat ayında gerçekleştirilen devrimde Kilise tarafsızlığını korumuştur. Aynı yıl Ekim ayında ikinci bir devrim ile Bolşevikler yönetimi ele geçirmiştir. Bolşeviklerin yönetime gelmesiyle SSCB kurulmuştur.¹¹⁰

SSCB döneminde Rus Ortodoks Kilisesi, devletin ateist politikası ve baskılarıyla karşı karşıya kalmıştır. Sovyetler Birliği, komünist ideolojiyi benimsediğinden dini inançlara karşı mücadele etmiştir. Bu dönemde kiliseler kapatılmış, rahipler tutuklanmış ve dini faaliyetler kısıtlanmıştır. Kilise mülkleri kamulaştırılmış, dini eğitim yasaklanmış ve rahipler hükümetin denetimi altına alınmıştır. Birçok kilise yıkılmış veya başka amaçlar için kullanılmış, rahipler tutuklanmış, sürgüne gönderilmiş veya öldürülmüştür.¹¹¹ Ancak, II. Dünya Savaşı sırasında, Sovyet hükümetinin kiliseye olan tutumu biraz değişmiştir. Savaşta Kiliseden yararlanmak isteyen Stalin, Rus Ortodoks Kilisesi'ni bir milli sembol olarak kullanmaya başlamıştır. Bazı kiliseler açılmış, bazı rahipler serbest bırakılmış ve dini faaliyetlere bir miktar hoşgörü gösterilmiştir. Ancak bu durum savaş sonrasında tekrar değişmiş ve Sovyetler Birliği'nin ateist politikasının yeniden ağırlığı öne çıkmıştır.¹¹² SSCB'nin dağılmasından sonra, 1991 yılında Rusya Federasyonu'nun kurulmasıyla birlikte Rus Ortodoks Kilisesi yeniden canlanmaya başlamıştır. Kiliseler tekrar açılmış, rahipler serbest bırakılmış ve dini faaliyetler nispeten serbest hale gelmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi, Rusya'da yeniden etkin bir kurum haline gelmiş ve halk arasında büyük bir saygınlık kazanmıştır.

¹¹⁰ M. V. Shkarovskiy, *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov pri Staline i Khrushcheve* (Moskova: Graal, 1999), 73-77.

¹¹¹ Shkarovskiy, *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov pri Staline i Khrushcheve*, 73-77.

¹¹² Shkarovskiy, *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov pri Staline i Khrushcheve*, 95-97.

Günümüzde Rus Ortodoks Kilisesi, hiyerarşik bir yapıya sahip olan ve tüm Rusya’da ve eski Rus hegemonyasındaki diğer ülkelerde faaliyet gösteren bir kilisedir. Kilisenin en yüksek lideri “Patrik” olarak adlandırılır. Moskova ve Tüm Rusya Patriği olarak anılan kişi bu pozisyonda bulunur. Patrik, kilisenin ruhani lideri ve en yüksek otoritesidir. Rus Ortodoks Kilisesi, metropolitler, başpiskoposlar, piskoposlar ve rahipler gibi farklı dini unvan ve rütbelere sahip ruhani liderlerden oluşan bir hiyerarşiye sahiptir. Kilise, yerel ve bölgesel seviyelerde topluluklara hizmet eden kiliseler, manastırlar ve diğer dini kuruluşlar aracılığıyla hizmetlerini sunmaktadır.¹¹³ Rus Ortodoks Kilisesi, Rusların yayılcı politikalarına bağlı olarak Türkistan topraklarında da yapılmış, dini kurumlarını organize etmiş, kiliseler açmış, manastırlar kurmuştur.

2. Rus Ortodoks Kilisesi’nin Kırgızistan’daki Tarihi

Orta Asya’nın Rus İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirildiği dönemde, Rus Ortodoks Kilisesi Orta Asya’da olduğu gibi Kırgızistan’da da faaliyet yürütmeye başlamıştır. Sovyetler Birliği’nin kuruluşuyla birlikte Kilise dini baskılara maruz kalmış, kiliselerin faaliyetleri sınırlanmış ve dinî liderler hedef alınmıştır. Bağımsızlık döneminde, din özgürlüğü nispeten tekrar tesis edilmiş ve Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan’da daha etkin hale gelmiştir. Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki tarihini Rus İmparatorluğu, SSCB ve Bağımsızlık dönemleri şeklinde üç ana başlık altında ele alabiliriz.

2.1. Rus İmparatorluğu Dönemi (1855-1917)

XIX. yüzyılın sonlarında Rus İmparatorluğu yürüttüğü işgal politikalarının sonucunda büyük bir toprağa sahip olmuştur. Ruslar ele geçirdiği topraklarda kendi hakimiyetini devam ettirebilmek için bu bölgelerde yaşayan halka eritme/asimilasyon

¹¹³ Russkaya Pravoslavnaya Tserkov “*Ofitsialnyy Sayt Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi*”, (Erişim 19 Ağustos 2023).

politikası uygulamıştır. Bu politika çerçevesinde yerel halka Rus kültürünü ve Hıristiyanlığı benimsetmeye çalışmışlardır. Rus İmparatorluğu'nun Orta Asya bölgesini ele geçirmesi, Hıristiyanlığın bu coğrafyada tekrar canlanmasına sebep olmuştur. Kırgız halkı da Orta Asya, Rus İmparatorluğu tarafından ele geçirildikten sonra bu politikaya maruz kalmıştır. Ortodoksluk Rus İmparatorluğunun resmi dini olduğu için, ele geçirilen bölgelerde Kilisenin misyonerlik faaliyetleri neticesinde Rus Ortodoks inancı yayılmaya çalışılmıştır.¹¹⁴

Kırgız topraklarında, Hıristiyanlık yayılmaya başlamadan önce, subaylar ve ordu için gelen din adamları aracılığıyla dinî etkileşimler yaşanmıştır. Rus İmparatorluğunun ordusunda askerlerin dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla din adamlarından oluşan, seferlerde askerlere eşlik eden rahipler kurumu olmuştur. Bu rahipler ordu ile sefere çıkmadan önce mutlaka Kutsal Sinod tarafından çağırılır ve yolculuk için maddi destek, gerekli olan belgeler, mobil kilise için gerekli olan eşyalar ve cüppe verilirdi. Çoğu zaman din adamları devlet ve hayır kurumları tarafından desteklenen hastanelerde görev yaparlardı.¹¹⁵

Kırgızistan topraklarında Ortodoksluk, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Sibirya'dan gelen Rus nüfusunun Pişpek (Bişkek) ve Issık Göl bölgelerine yerleşmesiyle yayılmaya başlamıştır. 1865'lerden itibaren Orta Rusya'dan gelen köylü ailelerinin göç etmesiyle bu süreç hızlanmıştır. Bu dönemde köylüler, seyyar askeri kiliseler inşa etmişlerdir. Bu seyyar kiliseler, çadır şeklinde olup geçici ibadet mekanları olarak işlev görmüş ve "koşemny" olarak adlandırılmıştır. Bu kiliselerin büyük bir kısmı, cemaatin üyeleri olan tüccarlar ve devlet memurları tarafından finanse edilmiştir. Ayrıca devlet hazinesinden de küçük miktarlarda destek sağlanmıştır. Bağışlar aynı zamanda imparatorluğun diğer bölgelerinden ve yerel Müslüman halktan da gelmiştir. Kırgızistan

¹¹⁴ Kadyrbaev, "Kırgızya".

¹¹⁵ Ekaterina Evgenyevna Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.* (Bişkek: KRSU, 2003), 8.

bölgesindeki ilk seygar kilise Teploklyuçenko köyünde inşa edilmiş daha sonra bu kilisenin yerine tuğladan kilise inşa edilmiştir.¹¹⁶

Başlangıçta Türkistan bölgesindeki kiliseler Orenburg ve kısmen Tomsk başpiskoposlarının denetiminde olmuştur. Sonunda, bu geniş bölgenin yönetimi için ayrı bir başpiskoposluk ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1871 yılında İmparator II. Aleksandr'ın emriyle, Kutsal Sinod tarafından Taşkent ve Türkistan Piskoposluğunun kurulmasına dair karar onaylanmıştır. Bu kararla 4 Mayıs 1871'de Taşkent ve Türkistan Piskoposluğu oluşturulmuştur.¹¹⁷ Genel Vali Kaufman, imparatora Taşkent'teki Müslüman nüfusun çokluğu ve onların dini hassasiyetleri dikkate alındığında ilk etapta Başpiskoposun ikamet yeri olarak, Semireçye Bölgesi'nin merkezi şehri olan Verny şehrinin daha uygun olduğunu düşündüğünü, bu şehrin, başpiskoposun ikamet etmesi için en elzem koşulları sağladığını ve şehir, Rus nüfusu arasında kurulduğu için, burada gelişen yaşam, İmparatorluğun diğer şehirlerindekiyle benzer nitelikler taşıdığını belirtmiştir. Bu yüzden 1916 yılına kadar Taşkent ve Türkistan piskoposluğunun Katedrali Verny günümüz Almatı şehrinde olmuştur.¹¹⁸ 1871 yılından 1923 yılına kadar Taşken ve Türkistan Piskoposu olarak görev üstlenen Piskoposlar İmparatorluk döneminde devlet politikasının uygulanmasına da destek olmuşlardır.

Tablo 1: İmparatorluk Dönemindeki Taşkent ve Türkistan Piskoposları¹¹⁹

№	Ad Soyadı	Hizmet Dönemi
1	Piskopos Zephanus (Sokolsky)	12.11.1871 – 26.11.1877
2	Piskopos Alexander (Kulçitsky)	03.12.1878 – 08.06.1883
3	Piskopos Neofit (Nevodçikov)	08.06.1883 – 21.11.1892
4	Piskopos Grigory (Poletaev)	22.11.1892 – 18.02.1895

¹¹⁶ Kadyrbaev, "Kirgizya".

¹¹⁷ Vladimir İkim, *Po Stopam Apostola Fomu: Hristiyanstvo v Sredney Azii* (Moskova: M-Skanrus, 2011), 289.

¹¹⁸ İkim, *Po Stopam Apostola Fomu: Hristiyanstvo v Sredney Azii*, 289.

¹¹⁹ Turkestanskaya Golgofa, "Turkestanskaya Yeparhiya" (Erişim 22 Ağustos 2023).

5	Piskopos Nikon (Bogoyavlensky)	02.18.1895 – 06.19.1897
6	Piskopos Anastasy (Opotsky)	06.28.1897 – 11.09.1897
7	Piskopos Arkady (Karpinsky)	11.09.1897 – 12.18.1902
8	Piskopos Paisiy (Vinogradov)	12.18.1902 – 21.11.1906
9	Piskopos Dimirtiy (Abaşidze)	01.12.1906 – 25.06.1912
10	Piskopos Masum (Pustynsky)	06.25.1912 – 03.1923

1871 yılında Taşkent ve Türkistan Piskoposluğunun oluşmasıyla bölgede Rus Ortodoks Kilisesinin yapılanması hızlanmış ve yeni kiliseler inşa edilmeye başlamıştır. Kırgızistan'daki en eski kiliselerin biri Lebedinovka'daki Aziz Nikola Kilisesidir (Ek. 1). Kilise 1864 yılında seyyar kilise halinde faaliyete başlayıp 1867 yılında saman tuğladan tekrar inşa edilmiştir. Kilise cemaati 20 yıl boyunca yeni bir kilise inşası için bağış toplamış ve Nikolay Ivanov'un da desteğiyle 1886 yılında kilise yeniden inşa edilmiştir.¹²⁰ Aziz Nikola Kilisesi, dönemin Pişpek (Bişkek) şehrini süsleyen önemli bir yapı olmuştur. Novgorod okulu¹²¹ mezunu Aleksandr Nikolski kilisenin ilk papazı olmuştur. Aleksandr Nikolski aynı zamanda Pişpek (Bişkek) dekanlığının başrahibi görevini yürütmüştür. Piskopos Dimitriy Abaşidze'den ilham alan Aleksandr Nikolskiy, bu dönemde birçok köyde onlarca kilisenin inşa edilmesini organize etmiştir.¹²²

Kırgızistan'daki en eski kilise yapılarından biri, Issık Göl bölgesinin merkezi Karakol'da bulunan Issık Göl Kutsal Üçlü Manastır'dır (Ek. 2). Bu manastır Taşkent ve Türkistan piskoposluğunu 1878-1883 yılları arasında yöneten Başpiskopos Aleksandr'ın planlaması ile 1881'de yapılmıştır. Başpiskopos Aleksandr'ın talebi üzerine manastırın

¹²⁰ İkim, *Po Stopam Apostola Fomi: Hristiyanstvo v Sredney Azii*, 350.

¹²¹ Novgorod okulu, Rusya'nın Kuzeybatı bölgesindeki Novgorod şehrindeki manevi eğitim ve aydınlanma merkezlerden biriydi. Aynı zamanda Büyük Novgorod bölgesinin kültürel yaşamının önemli bir merkezi olmuştur. Bu okul 21 Eylül 1738'de İmparatoriçe Anna Ioannovna'nın kararıyla açılmıştır. Ayrıca bkz: Drevo Otkritaya Pravoslavnaya Entsiklopediya, "Novgorodskaya Duhovnaya Seminariya" (Erişim 29 Ağustos 2023).

¹²² İkim, *Po Stopam Apostola Fomi: Hristiyanstvo v Sredney Azii*, 350.

yapılacağı yer bölgenin yöneticisi Kalpakovkiy tarafından belirlenmiştir.¹²³ Manastırın inşa edildiği yer Pyotr Semenov Tyanşanskiy'nin (1827-1914) Katalon haritasında (Ek. 3) belirttiği Ermeni kardeşlerin orta çağ manastırının bulunduğu yer olduğu düşünülmektedir.¹²⁴ Başpiskopos Aleksandr'ın Kolpakovskiye'e gönderdiği mektupta yapılacak olan bu manastırın "Rus kültürünün yayılacağı" bir aydınlanma merkezi olacağı, ayrıca manastıra bir matbaa, müze ve kütüphane kurulması gerektiği ve kendisinin 2000 kitabı ile birlikte arkeolojik koleksiyonunu buraya bağışlayacağı belirtilmiştir.¹²⁵ Manastır, az nüfusa rağmen zamanla gelişmeye başlamıştır. Ancak 1889 yılında bölgede gerçekleşen deprem tüm manastır yapılarını yıkmış, kurtulan keşişler ise Moskova'ya geri dönmüşlerdir. Depremden sonra manastırda sadece yerel halktan üç keşiş kalmıştır. Manastırın yeniden inşası Başpiskopos Neofit (1819-1910) döneminde tamamlanmıştır. 1898 yılında manastırın yanına, yerel ve Rus çocuklar için açılan okul da restore edilmiş ve güzel bir kütüphane binası inşa edilmiştir. Depremden sonra manastıra Valaamskiy manastırından gelen keşişler yerleşmiş ve çeşitli faaliyetler yürütmüşlerdir. Ayrıca manastır, suçlu din adamlarının ıslah edildiği bir yer olarak da kullanılmıştır.¹²⁶

Kırgızistan'ın güneyindeki ve aynı zamanda Fergana vadisindeki ilk Rus Ortodoks Kilisesi, Baş Melek Mikail Kilisesidir (Ek. 4). Bu kilise 1877'de şehrin merkezinde askeri arazi üzerinde özel bağışla inşa edilmiştir. Kilise 4. Türkistan askeri birliği ve şehir sakinlerinden oluşan sivil memurlar için yapılmıştır. 1879'da altar bölümü genişletilerek kilisenin yanına sekiz kubbeli bir kerpiç çan kulesi inşa edilmiştir. Bu bina

¹²³ Dmitriy Bulgakovskiy, *İssık-Kulskiy Pravoslavniy Missionerskiy Monastır v Sredney Azii* (S. Peterburg: V. S. Balaşeva i K, 1896), 11.

¹²⁴ E. E. Ozmitel, "Kulturnoe Znaçeniye İssık Kulskogo Svyato Troitskogo Monastırına", *KRSU*, (2007), 118.

¹²⁵ O. R. Karetnikova, "Blagotvoritel'naya i Obşestvenno-Prosvetitel'skaya Deyatel'nost Slujiteley Pravoslavnoy Tserkvi v Turkestane", *K İstorii Hristianstva v Sredney Azii*, ed. L. İ. Jukova (Taşkent: Özbekistan, 1998), 156.

¹²⁶ Ozmitel, "Kulturnoe Znaçeniye İssık Kulskogo Svyato Troitskogo Monastırına", 120-122.

günümüze kadar ulaşmamıştır.¹²⁷ Kilisenin kendine ait eşyaları, çan kulesi ve kütüphanesi olmuştur. 1877’de yapılmış olan eski kilisenin yerine 1904-1910 yılları arasında kilise yeniden inşa edilmiştir.¹²⁸

Kırgızistan’daki en büyük kiliselerden biri de Kutsal Serafim Kilisesi’dir (Ek. 5). Bu kilise 1905 yılında Pişpekte cemaat yardımıyla yapılmıştır.¹²⁹ Kilise 5 Şubat 1906’da dekan Aleksandr Nikolskiy tarafından kutsanmıştır. 1950 yılında şehir planlaması yapılırken yıkılmıştır. Kutsal Serafim Kilisesi şehrin en büyük binasıydı ve iki büyük kubbesi uzaktan görülebiliyordu. Kilise binası çam ağacından, tek kubbeli ve tek katlı çan minaresine bitişik yapılmıştır. Kutsal Serafim Kilisesi cemaatine bağlı iki Ortodoks eğitim kurumu da bulunmaktaydı. Birincisi Ekim 1889’da açılan kiliseye bağlı kız okulu, ikincisi 1903 Ağustos’ta erkek öğrenciler için açılan ilkokuldur. Bu iki okul da devlet hazinesi ve kilise tarafından finanse edilmiştir.¹³⁰ Kilise rahiplerinin üzerine düşen görevlerden biri de hükümetin talebi üzerine sivil halkın kayıtlarını tutmak olmuştur. Vaftiz olanların isimleri, ebeveynlerinin ismi ve şahit olanın ismi ile birlikte kilise kitabının “metrik” denilen bölümüne kaydedilmiştir.¹³¹

Kırgızistan’da XX. yüzyılın ilk on yılında, kiliselerin sayısı iki kattan fazla artmıştır. 1906-1912 yılları arasında görev yapan Taşkent ve Türkistan Başpiskoposu Dimitri Abaşidze (1867-1942) Kırgızistan’daki kiliselerin kurulmasına büyük çaba sarfetmiştir. 1917 yılına gelindiğinde Kırgızistan’daki kiliselerin sayısı 40’a ulaşmıştır. En çok kilise Issık-Göl bölgesine kurulmuştur (Prjevalsk (Karakol), Preobrajensky (Tüp), Semenovka, Sazanovka, Svetly Mys (Ak Bulun), Nikolaevka (Toguz Bulak), Mihailovka, Otradnoy, Orlin, Pokrovka, Voznesenovka, Teploklyuçenka, Grigorievka’da). Çüy

¹²⁷ E. E. Ozmitel, “Mihaylo Arhangel’skiy Hram Gorod Oş”, *Vestnik KRSU* 6/10 (2006), 4.

¹²⁸ Vladimir Yakovleviç, *Starinniy Oş Oçerki İstorii* (Frunze: İlim, 1987), 132.

¹²⁹ Vladimir Petrov Georgoviç, *Pişpek İzçezayuşiy 1825-1926* (Bişkek: 2005), 60.

¹³⁰ Sobori. Ru Narodniy Katalog Pravoslavnoy Arhitekturi, “Bişkek Tserkov Serafima Sarovskogo v Pişpeke” (Erişim 25 Mayıs 2023).

¹³¹ G. S. Debolskiy, *Provaslavnyaya Tsrerkov i ee Tainstvah Bogoslujiniy, Obryadah i Trebah* (İzdatelstvo İmeni Svyatitelya Lva Papı Rimskogo, 2008), 327.

vadisinin tüm büyük yerleşim yerlerinde (Pişpek (Bişkek) Lebedinovka, Kara-Balta, Belovodsky, Çaldovar, Sokuluk, Vasilievka, Ivanovka, Tokmak, Bıstrovka (Kemin), Novo-Troitsky'de) kiliseler inşa edilmiştir. Talas bölgesinde Dmitrievsky (Talas), Pokrovka, Grozni, Klyuçevka ve diğer köylerde kiliseler ve Ortodoks cemaatleri bulunuyordu. Güney Kırgızistan'da kiliseler ve Ortodoks cemaatleri Oş, Calal-Abad, Özgen, Karavan, Kızıl-Kıya, Kök-Cangak, Kurşab, Karakol ve Suluktü'de yer alıyordu.¹³²

Rus İmparatorluğu döneminde kilisenin faaliyetleri sadece mabetlerle sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda bu dönemde bölgede kilise okulları açılmıştır. Kilise okulları, Rus Ortodoks Kilisesinin eğitim kurumlarının omurgasını oluşturmuştur. Bu okullar kilise ve manastırlarda açılmıştır. Bu tür okullar XVIII. yüzyılda oluşmaya başlamış ve XIX. yüzyılda inşa edilmiştir. 1808 yılında I. Aleksandr'ın döneminde “Dini Okulların Eğitim Kuralları” denilen yasa kabul edilmiştir. Buna göre Kilise okullarının temel amacı doğru bir şekilde eğitim sunmak ve devletin kurallarına tabi olan bir toplumu yaratmak olmuştur. Kırgızistan topraklarında da bu okullar açılmıştır ve faaliyetler yürütmüştür. Türkistan bölgesinde (Kırgızistan da dahil olmak üzere) ilk kilise okullarının açılmasını Orenburg ve Ufa Başpiskoposu Antoniy önermiştir. Kilise okulları Yedisu bölgesinde (günümüz Kazakistan ve Kırgızistan toprakları) yoğun bir şekilde oluşmaya başlamıştır. Çünkü bu bölgelerde Rus nüfusu başka bölgelere göre daha yoğundu. Türkistan bölgesi başpiskoposları her zaman kilise okullarının ağını genişletmeyi kendilerine görev olarak bilmişlerdir. Ocak 1892'de Başpiskopos Neofit piskoposluğa bağlı olan tüm rahiplere, kilise okulu mevcut olmayan her kasabaya okul açma çağrısında bulunmuştur.¹³³ Bu okullar genellikle “Türkistan Piskoposluğu Okul Kurulu” tarafından sağlanan kaynaklardan veya toplumdaki hayırseverlerden gelen bağışlarla finanse edilmiştir. 1895

¹³² Kadyrbaev, “Kırgızya”.

¹³³ Yuriy Fligin, “Otkrıvat Şkolı Vo Vsyakom Selenii i Derevne... (Pravoslavniye Şkolı i Biblioteki V Turkestanskom Kraje)”, *Vostok Svışe* 29 (Mart 2013), 19.

yılında Türkistan piskoposluğu genelinde 24 kilise okulunun faaliyet yürüttüğü bilinmektedir. 1898’de ise toplam 40 okul açılmıştır. 1916 yılında açılan kilise okullarının sayısı 115’e kadar yükselmiştir.¹³⁴ 1881 yılından itibaren Türkistan Genel Valisi Kolpakovskiy’in emri üzerine kilise okullarında Müslüman çocuklar da eğitim almaya başlamışlardır. Ancak bu girişim “Hıristiyanlaştırma” korkusuyla beklendiği gibi sonuç vermemiştir. Kilise okullarında eğitim öğretim yılı 24/25 Mayıs’ta tamamlanmıştır. Bu günler Ortodoks inancında büyük bir öneme sahip olan İsa Mesih’in Göğe Yükselişi bayramına denk gelmektedir. Günümüzde Kırgızistan’da da genellikle 25 Mayıs okulların kapanış günüdür. Genellikle bütün kilise okullarında Tanrı Yasası, kilise musikisi (şarkıları), Slav dili gibi dersler okutulmuş ve bu dersler rahipler tarafından verilmiştir. Ders programı ise Kutsal Sinod tarafından belirlenmiş ve programlanmıştır.¹³⁵

Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan’daki en parlak dönemini Rus İmparatorluğu döneminde yaşamıştır. Çünkü Ortodoksluk, İmparatorluğun “resmi dini” sayıldığından devlet kiliseye her türlü desteği sağlamıştır. Rus Ortodoks Kilisesinin oluşumu ve yapılanmasının büyük bir kısmı İmparatorluk döneminde tamamlanmıştır. Günümüzde Kırgızistan’daki kiliselerin temeli İmparatorluk döneminde atılmış, Kilise faaliyetlerine İmparatorluk döneminde başlamıştır.

Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan’ın da içerisinde bulunduğu Türkistan’da yürüttüğü misyonerlik faaliyetleri sonucunda büyük başarı elde edememişlerdir. Ama bölgeye yerleşmiş olan Hıristiyan nüfusu dikkate alınarak bölgede çok sayıda Kiliseler inşa edilmiştir.¹³⁶

¹³⁴ Fligin, “Otkrivat Şkoli Vo Vsyakom Selenii i Derevne... (Pravoslavniye Şkoli i Biblioteki V Turkestanskom Kraje)”, 21-22.

¹³⁵ İrina Bartenova, “Pravoslaviye v Kırgızstane (Vtoraya Polovina XIX - Naçalo XX vv.)”, *Almanah Sovremennoy Nauki i Obrozovanie* 7 (2010), 155.

¹³⁶ Durmuş Arık, “Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan’da Misyoner Faaliyetleri ve Üzerine Bir İnceleme” *Dini Araştırmalar* 6/17, 329.

2.2. SSCB dönemi (1917-1991)

Rus İmparatorluğunda 1917 yılının Şubat ayında gerçekleşen devrimin ardından yönetime geçici hükümet geçmiştir. Bu dönemde Rus Ortodoks Kilisesi Rusya'daki çoğunluğun dini olarak hala merkezde kalmak istemiştir. Ancak geçici hükümet dini tarafsızlığını 20 Temmuz 1917'de "Din Özgürlüğü Yasasını" kabul ederek açıkça ortaya koymuştur.¹³⁷ Bu yasaya göre her vatandaş 14 yaşına geldiğinde din seçme özgürlüğüne sahip olacak, devlet artık din işleriyle ilgilenmeyecek ve kiliseye destek sağlamayacaktır. Kilise artık sadece inananların manevi bir birliği olacaktır ve Kilisenin yönetimi de inananlar tarafından belirlenecekti.¹³⁸ Ama 1917 yılının Ekim ayında Rusya'da Bolşevikler tarafından ikinci bir devrim gerçekleştirilmiş ve bunun neticesinde yönetime Bolşevikler gelmiştir. Bolşeviklerin yönetime gelmesinden itibaren, Rus Ortodoks Kilisesi büyük zorluklarla karşılaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı başlayana kadar süren bu sürecin üç temel aşamada gerçekleştiği söylenebilir:

İlk aşama, 1917-1921 yılları arasında yaşanan baskı dönemidir. Bu dönemde Rus Ortodoks Kilisesi, sistemsiz ve sert bir şekilde zulüm görmüş ve Kiliseyi devletten ayıran yasalar kabul edilmiştir. İkinci aşama, 1922'den başlayıp 1928'de sona eren bir dönemi kapsar. Bu dönemde, devlet Rus Ortodoks Kilisesi içinde bir ayrılık yaratmış ve Kiliseyi zayıflatmıştır. 1927'de Moskova Patrikhanesinin başpiskopos yardımcısı olan Metropolit Sergiy ile yapılan bir tür uzlaşma sonucunda, Moskova Patrikhanesi büyük ölçüde devletin kontrolü altına alınmıştır. Üçüncü aşama, 1929-1938 yılları arasında gerçekleşen ve Sovyetler Birliğinin dini yaşamı yok etmesini amaçlayan bir dönemdir. Bu dönemde gerçekleşen baskı ve yıldırma kampanyaları sonucunda tüm inanç gruplarının manevi

¹³⁷ Vserossiskiy Tsentralny İspolnitelny Komitet (VTsİK), *Chto Oznachayet Zakon O Svobode Sovesti i Otdelenii Tserkvi ot Gosudarstva.*, No. 5.

¹³⁸ Arseniy Sokolov, *Gosudarstvo i Pravoslavnaya Tserkov v Rossii, Fevral 1917 – Yanvar 1918 gg* (St. Petersburg: Rossiyskiy Gosudarstvennyy Pedagogicheskiy Universitet Imeni A.I. Gertsena, Doktora Tezi, 2014), 283.

liderleri neredeyse tamamen ortadan kaldırılmıştır. Sovyetler Birliği döneminde Rus Ortodoks Kilisesi, devlet tarafından uygulanan baskılara rağmen varlığını sürdürmeye çalışmıştır.¹³⁹

Kırgızistan topraklarında devrim sonrası dönemde Rus Ortodoks Kilisesinin yönetim sistemi birkaç kez değişmiştir. 1917’de Türkistan Piskoposluğunun bir parçası olarak *Verniy Semireçensk vikariatlığı* oluşturulmuştur. Vikaryatlık Rus Ortodoks Kilisesine bağlı bir piskoposluğun içinde koşullu şartla oluşturulan idari birimdir. Kırgızistan’ın kuzey bölgesindeki kiliseler bu Vikariatlığa dahil edilmiş güney bölgesindeki kiliseler ise Taşkent Piskoposluğuna bağlı kalmıştır. Ardından 1927’de Türkistan Piskoposluğu Taşkent ve Verniy olarak ayrılmasından dolayı Kırgızistan’daki kiliseler de bu iki piskoposluğun yönetimi altında kalmıştır.¹⁴⁰ Sovyet döneminde hükümetin dinlere karşı yürüttüğü politika, Rus Ortodoks Kilisesi’ni de ciddi bir şekilde etkilemiş, kiliselerin sayısı ve dini faaliyetleri, ateizm politikaları nedeniyle kısıtlanmıştır.¹⁴¹

SSCB döneminde Kiliseye ait olan eğitim kurumları kiliseden alınarak din eğitimi yasaklanmıştır. Kırgızistan’da da okullarda okutulan “Tanrının öğretisi” dersinin yasaklanmasına kilise cemaati karşı çıkmıştır. Devlet tarafından bu ders yasaklandıysa da Rus Ortodoks Kilisesine mensup olanlar arasında “Tanrının öğretisi” dersinin kaldırılmasından dolayı çocuklarını okullara göndermeyenler olmuştur. Pişpek’te papaz Gavril Olhovik’e kilise okulu öğrencilerinin velileri tarafından yüz kişinin imzaladığı bir dilekçe iletilmiştir. Bu dilekçede söz konusu dersin tekrar öğretilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur. Devlet tarafından ders programından alınsa bile her öğrenciden 12 ruble

¹³⁹ Shkarovskiy, *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov pri Staline i Khrushcheve*, 94.

¹⁴⁰ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 92-93.

¹⁴¹ Arık, “Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan’da Misyoner Faaliyetleri ve Üzerine Bir İnceleme”, 329.

ücret alınarak genel derslerden sonra okutulmasını ve derslerin her gün belirlenen dualar ile başlamasını talep etmişlerdir.¹⁴²

Sovyet döneminde din adamlarına aşırı baskılar yapılmıştır. Birçok rahip ve rahibe tutuklanmış, birçoğu da kurşuna dizilerek katledilmiştir. Issık Göl Kutsal Üçlü Manastır'ından Serafim ve Feognost, Novo Pokrovka köyünden papaz Simeon Bançenko, Kara Balta şehrinden ilahi okuyucu İoann Menkov ve onun eşi Efrosiniya Djurinskya Sovyet döneminde Kırgızistan'da kurşuna dizilen din adamlarından bazılarıdır. Buna ek olarak birçok kilise görevlisi, din adamı tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Din görevlilerine yapılan bu zulümler İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiştir. Sovyet döneminde zulme uğrayan Ortodoks Hıristiyanlarının büyük bir kısmının adları hala bilinmemektedir. Çünkü papaz Vladimir'in ifadesine göre o dönemde Semireçenski bölgesindeki her üç papazdan ikisini tutuklama kararı alınmıştır.¹⁴³ Bu dönemde Sovyet hükümeti din görevlilerinin tutuklanması, sürgüne gönderilmesi ve katledilmesiyle yetinmemiş kiliseler kapatılmış, yıkılmış veya farklı amaçlarda kullanılmıştır. Kiliselerin sayısı da giderek azalarak İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcında Kırgızistan'da faaliyet yürüten tek bir kilise kalmamıştır.¹⁴⁴

Kiliselerin kapatılmasından dolayı, yönetimsiz ve din görevlilerinden yoksun bırakılması sonucunda, inananlar manevi birliği sürdürebilmek amacıyla alternatif yollar arayışına girmişlerdir. Çoğu zaman sürgünde saklanarak yaşayan rahipler ve piskoposlarla gizlice temas kurmuşlardır. Bu dönemde Kırgızistan topraklarında da saklanarak yaşayan papazlar bulunmuştur. Onların biri, Issık Göl Kutsal Üçlü Manastır'ının rahibi İrakliy (1863-1967) olmuştur. O, din görevlilerine olan zulümler nedeniyle erişimi zor olan dağlardaki bir vadiye, daha sonra Anayevo köyüne inerek,

¹⁴² Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 82.

¹⁴³ Vladimir İkim, *Zemlya Potomkov Patriarkha Tyurka. Dukhovnoye Naslediye Kirgizii i Khristianskiye Aspekty Etogo Naslediya* (Moskova: Moskova Patrikhanesi Yayınevi, 2002), 234.

¹⁴⁴ E. K. Abubakirov, "Sostoyaniye Religii v Kyrgyzstane v Sovetskiy Period", *KRSU* 9/3 (2009), 42.

köylülerin evinde saklanmış ve köylülere manevi destekte bulunmuştur. Hep birlikte dini şarkılar söyleyerek, dini bayramları kutlamışlardır. Günlük yaşamlarında inananlar, kiliseye bağlı olduklarını bildirmemeye ve Sovyet iktidarının tüm yasalarına uymaya çalışmışlardır.¹⁴⁵

Devletin, Rus Ortodoks Kilisesi olmak üzere tüm diğer inanç mensuplarına yönelik tutumu sadece İkinci Dünya Savaşı sırasında değişmiştir. Ruhbanlar hapishanelerden ve kamplardan serbest bırakılmıştır. Tıpkı SSCB'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi Kırgızistan'daki kiliseler de yeniden faaliyetlerine başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Kilise halkın moralini ve maneviyatını güçlendirmede aktif rol almıştır. SSCB'nin zaferlerinde Kilisenin rolünün önemi, Stalin tarafından 4 Eylül 1943 tarihinde üç kilise papazını çağırarak vurgulanmış ve Stalin, Kilisenin yeniden inşası için gereken her türlü desteği sunacaklarını ifade etmiştir. Bu tarihten sonra, 1943 yılında SSCB Halk Komiserler Konseyi tarafından Rus Ortodoks Kilisesi İşleri Konseyi kurulmuş ve G.G. Karpov bu kuruma başkan olarak atanmıştır. Bu kararlar kiliselerin tamamen yok edilmesi yerine, Sovyet yönetimiyle barışçıl bir biçimde varlıklarını sürdürmelerini hedeflenmiştir.¹⁴⁶ Bu karardan sonra kilise cemaatleri yeniden aktif faaliyetlerine başlamışlardır. Bazı kiliseler, cemaatlerinin talepleri doğrultusunda tekrar açılmaya başlamıştır. 1944 yılında Kırgızistan'da da kilise cemaatlerinin talepleri sonucunda Frunze, Tokmak, Alekseyevka, Kalininskoye, Leninskoye (şimdi Kurşab, Oş bölgesi), Mihaylovka, Novonikolaevka, Oktyabrskoye ve Sovetskoye yerleşim yerlerindeki kiliseler yeniden açılmıştır. 1946 yılında Kırgızistan'ın güneyinde 9, kuzeyinde ise 23 olmak üzere toplamda 32 kilise cemaati bulunmuştur.¹⁴⁷ Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreter olarak Nikita Kruşev (1894-1971)

¹⁴⁵ Daniil Kuznetsov, *İstoriya Pravoslaviya v Tsentralnoy Azii [Orta Asyada Ortodoksluk Tarihi]* (Film, 2016), 32:00-37:28.

¹⁴⁶ İkim, Metropol, *Po Stopam Apostola Fomi: Hristiyanstvo v Sredney Azii*, 661-662.

¹⁴⁷ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 100.

göreve gelmiştir. Kruşev döneminde din mensupları yeniden zülüm altına alınmıştır. Kiliselerin aşırı süslenmesi, hayırseverlik işleri yürütmesi ve mülkiyet edinme gibi birçok faaliyetleri yasaklanmıştır.¹⁴⁸

Kırgızistan’da Metropolit Vladimir’in aktardığına göre Kruşev döneminde sekiz kilise kapatılmıştır.¹⁴⁹ Ozmitel’e göre ise 1960-1970 yılları arasında Kırgızistan’da 32 kilisenin yarısı kapatılmıştır.¹⁵⁰ Sovyetlerde L. Brezhnev döneminde (1964-1982) kiliselerin varlığına yönelik tehditler ve kiliselerin kapatılması azalmıştır. Ancak kilise liderlerinin seçilmesi ve atanmasına dair süreçler her zaman devletin sıkı denetimi altında yürütülmüştür. Bu dönemde devletin kiliseye olan tutumu nispeten daha ılımlı olsa da her zaman sıkı bir gözetim altında tutulmuştur.¹⁵¹

Mihail Gorbaçov döneminde ise (1985-1991) Rus Ortodoks Kilisesi ile devlet arasındaki ilişkiler önemli değişikliklere uğramıştır. “Perestroyka” (yeniden yapılanma) olarak adlandırılan dönemde, Kilise ve devlet ilişkilerinde çeşitli reformlar gerçekleştirilmiştir. Kiliseye daha fazla özgürlük tanınarak, kilise mülklerinin bazıları iade edilmiş ve dini aktivitelerde de artış görülmüştür.¹⁵²

2.3. Bağımsızlık Dönemi (1991-...)

SSCB’nin 1991’de dağılması ve bağımsız Kırgızistan’ın kurulmasının ardından, Rus Ortodoks Kilisesi ülkede yeniden canlanmaya başlamıştır. 1990’ların başlarında Kırgızistan’da 25 kilise var iken günümüzde ülke genelinde 49 kilise bulunmaktadır.¹⁵³ Kiliselerinin sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından Rus nüfusunun bir kısmı Rusya’ya göç etmiştir. Ancak Rus nüfusunun büyük bir kısmı ülkeyi terk etmemiş ve kendi inanışlarına ve dini faaliyetlerine devam etmiştir. Bağımsızlık

¹⁴⁸ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 104.

¹⁴⁹ Vladimir İkim, *Zemlya Potomkov Patriarkha Tyurka. Dukhovnoye Naslediye Kirgizii İ Khristianskiye Aspekty Etogo Naslediya*, 96.

¹⁵⁰ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 106.

¹⁵¹ A. A. Kostryukov, *Lektsii po istorii Russkoy Tserkvi* (Moskova: PSTGU, 2018), 244-245.

¹⁵² Kostryukov, *Lektsii po istorii Russkoy Tserkvi*, 260-266.

¹⁵³ Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyony, “Diniy Örgütler” (Erişim 30 Ağustos 2023).

döneminde Patrikliğin de desteğiyle Kırgızistan'da Kilise sayısında artış gerçekleşmiştir.¹⁵⁴ Bağımsızlık döneminde Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesinin yasal bir çerçevede içerisinde faaliyetlerini sürdürmesi için elverişli koşullar sağlanmıştır. 1991'de Kırgızistan'da "Dini İnanç Özgürlüğü ve Dini Kuruluşlar Hakkında" bir yasa kabul edilmiştir. Bu yasa ile ülkede inanç özgürlüğü temin edilmiş, her türlü inanç devletin koruması altına alınmış, dini kurumların oluşturulma süreci kolaylaştırılmıştır.¹⁵⁵ Kırgızistan'ın Cumhurbaşkanı Askar Akayev'in kararıyla bu yasanın gerçekleştiğini Svyato Voskresenskiy katedralinin örneğinde görebiliriz. Bu katedralin çevresindeki evler devlet tarafından alınarak katedralin alanı genişletilmiş ve düzenlenmiştir. Bişkek ve Kırgızistan piskoposluğunun idari binası inşa edilerek tüm kompleks yeniden düzenlenmiştir. Hiç şüphesiz ki ne kilise cemaati ne de piskoposluk devletin desteği olmadan bu kadar kısa bir sürede büyük çaplı dönüşümleri gerçekleştiremezdi. 1996 yılında Orta Asya Piskoposluğunun 125. yılını kutlamak amacıyla Patrik II. Aleksey Bişkek'i ziyaret etmiştir. Patrik, Kırgızistan'daki dini durumu değerlendirerek, ülkedeki 80'den fazla milletin bir arada uyum içinde yaşadığını vurgulamıştır.¹⁵⁶ Taşkent ve Orta Asya piskoposu Vladimir'in "Nezvisimaya gazeta" gazetesine verdiği röportajda ifade ettiği üzere Orta Asya'daki eskiden devlet tarafından alınan kilise binaları, Rusya'ya kıyasla daha kolay bir şekilde kiliseye iade edilmiştir. Bu durumun temel nedeni Rusya'daki ateist yöneticilerin aksine Müslüman hükümet yetkililerinin Ortodoks topluluklarının inançlarına daha duyarlı bir yaklaşımda bulunarak, onların dini hassasiyetlerine saygı göstermiş olmasındandır. Kutsal Sinod'un kararıyla 27 Temmuz 2011 tarihinde Orta Asya Metropolitliğine bağlı Bişkek ve Kırgızistan piskoposluğu oluşturulmuştur. 27 Temmuz 2011 tarihinde Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun

¹⁵⁴ Arık, "Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan'da Misyoner Faaliyetleri ve Üzerine Bir İnceleme", 329.

¹⁵⁵ R. C. Abdramova, "Islam i Pravoslaviye Dialog Kultur v Sovremennom Kyrgyzstane", *Vestnik Bishkekского Gumanitarnogo Universiteta* 1 (2014), 3.

¹⁵⁶ G. Abdrayeva, "K Voprosu ob Obshenii Gosudarstva k Pravoslavnoy Tserkvi v Kyrgyzstana", *Vestnik Oshskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 5 (2009), 53.

kuruluşuyla beraber, Vikentiy Morar geçici olarak Bişkek Başpiskoposluğu görevini üstlenmiştir. 4 Aralık 2011 tarihinden 25 Temmuz 2014 tarihine kadar Feodosiy Gaju başpiskopos olarak atanmış ve bu görevi yerine getirmiştir. 25 Temmuz 2014 tarihinden itibaren ise Daniil Kuznetsov, 27 Mayıs 2022 tarihine kadar başpiskoposluğun yönetimini üstlenmiştir. 27 Mayıs 2022 tarihinden bu yana ise Savvatiy Zagrebalmıy, Bişkek ve Kırgızistan başpiskoposu olarak atanmış ve bu görevi sürdürmektedir.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Pravoslavnyy Mir, “Mervskaya Eparhiya Datiruyetsya V Vekom” (Ağustos 2022) 9-10.

II BÖLÜM

RUS ORTODOKS KİLİSESİ'NİN KIRGIZİSTAN'DAKİ YAPILANMASI VE FAALİYETLERİ

1. Rus Ortodoks Kilisesi'nin Kırgızistan'daki Yapılanması

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu Kutsal Sinod'un 27 Temmuz 2011 tarihli kararıyla Taşkent Piskoposluğundan ayrılarak oluşturulmuştur. Sinod, görevdeki piskoposun "Bişkek ve Kırgız" unvanını almasına karar vermiştir. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu Orta Asya Metropolitan Bölgesi'nin bir parçasıdır. Günümüzde Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun içerisinde dört Dekanlık bulunmaktadır. Bunlar Merkez, Batı, Doğu ve Güney Dekanlıklarıdır. Kırgızistan'da toplam 49 kilise, 1 manastır ve 5 dini okul bulunmaktadır. Ayrıca Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun altında Eğitim, Sosyal Hizmet ve Yardımlaşma, Gençlik İşleri, Hac, Mimarlık ve İnşaat, Koro, Beden Eğitimi ve Spor İşleri Departmanları ve Yayın Merkezi faaliyet yürütmektedir. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu'nun Katedrali Bişkek şehrinde yerleşmiştir.¹⁵⁸

Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki yapılanmasına dair oluşturulan bazı tablolar aşağıda sunulmuştur. Bu tablolarda yer alan bilgiler Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki faaliyetleri hakkında da bir fikir verecektir.

Tablo 2: Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kiliselerinin Dekanlıklara Göre Dağılımı¹⁵⁹

№	Dekanlığın Adı	Kilise Sayısı
1	Merkez Dekanlığı	24
2	Batı Dekanlığı	3
3	Doğu Dekanlığı	12
4	Güney Dekanlığı	10

¹⁵⁸ Russkaya Pravoslavnaya Tserkov Sredneaziatskiy Mitropoliçiy Okrug Bishkekskaya i Kyrgyzstanskaya Eparhiya, "Ofitsalnyy Sayt Bishkekskaya i Kyrgyzstanskaya Eparhiya" (Erişim 23 Ağustos 2023).

¹⁵⁹ Russkaya Pravoslavnaya Tserkov Sredneaziatskiy Mitropoliçiy Okrug Bishkekskaya i Kyrgyzstanskaya Eparhiya, "Blagochiniya Yeparkhii"(Erişim 23 Ağustos 2023).

Merkezi dekanlık Bişkek ve Çüy bölgesindeki kiliselerin tümünü kapsamaktadır. Rus nüfusunun çoğunluğu bu bölgede olduğundan dolayı kiliselerin sayısı da diğer bölgelere göre bu bölgede daha çoktur. Merkezi dekanlığa bağlı toplam 24 kilise faaliyet yürütmektedir. Günümüzde Merkezi Dekanlığın sorumlusu Papaz Anderey Borisenko'dur.

Tablo 3: Merkez Dekanlığına Bağlı Kiliseler¹⁶⁰

№	Kilisenin Adı	Yerleştiği Bölge
1	Svyato-Voskresenskiy Kafedralny Sobor (Kutsal Diriliş Katedrali)	Bişkek
2	Sobor Svyatogo Ravnoapostolnogo Velikogo Knyazya Vladimira (Havarilere Eşit Knez Vladimir Katedrali)	Bişkek
3	Hram Svyatoy Ravnoapostol'noy Velikoy Knyagini Olgi (Havarilere Eşit Kraliçe Olga Kilisesi)	Bişkek
4	Hram Rojdestva Presvyatoy Bogoroditsı (Azize Meryem Ana'nın Doğuş Kilisesi)	Çüy
5	Hram Pokrova Presvyatoy Bogoroditsı (Azize Meryem Şefaath Kilisesi)	Çüy
6	Hram v Çest İkonı Bojiyey Materi "Vseh Skorbyaşçih Radost" (Azize Meryem Ana'nın "Tüm Üzgünleri Sevindiren İkonu" adına yapılan Kilise)	Çüy
7	Hram vo imya svyatogo pravednogo Ioanna Kronşadtskogo (Aziz İoan Kronşadski Kilisesi)	Çüy

¹⁶⁰ Bishkekская i Kirgystanskaya Eparhiya, "Blagochiniya yeparkhii".

8	Hram Pokrova Presvyatoy Bogoroditsı (Kutsal Bakire Meryem'in Şefaaf Kilisesi)	Çüy
9	Hram v Çest Kazanskoy İkonı Bojiyey Materi (Meryem'in Kazan İkonu Kilisesi)	Çüy
10	Hram Tihvinskoy Ikony Bojiyey Materi (Meryem'in Tihvin İkonu Kilisesi)	Çüy
11	Hram vo İmya Svyatogo Blagovernogo Velikogo Knyazya Aleksandra Nevskogo (Knez Aleksandr Nevskiy Kilisesi)	Çüy
12	Hram vo İmya Svyatogo Velikomuçenika Georgiya Pobedonostsa (Aziz George Pobedenosets İkonu Kilisesi)	Çüy
13	Hram v Çest Kazanskoy İkonı Bojiyey Materi (Meryem'in Kazan İkonu Kilisesi) (Orlovka)	Çüy
14	Hram vo İmya Svyatogo Apostola i Yevangelista Ioanna Bogoslova (Kutsal Havari Yuhanna Kilisesi)	Çüy
15	Hram Pokrova Presvyatoy Bogoroditsy (Kutsal Bakire Meryem'in Şefaaf Kilisesi)	Çüy
16	Hram vo İmya Prepodobnogo Serafıma Sarovskogo (Aziz Serafim Sarovskiy Kilisesi)	Çüy
17	Hram Soşestviya Svyatogo Duha (Kutsal Ruh'un İnişi Kilisesi)	Çüy
18	Hram Arhistratiga Bojiya Mihaila (Başmelek Mikail Kilisesi)	Çüy

19	Hram vo Īmya Blagovernih Knyazey Borisa i Gleba (Sadık Knezlar Borış ve Gleb Kilisesi)	Çüy
20	Hram Pokrova Presvyatoy Bogoroditsı (Kutsal Bakire Meryem'in Şefaaf Kilisesi)	Çüy
21	Hram vo Īmya Svyatogo Velikomuçenika Dimitriya Solunskogo (Aziz Dimitriy Solunskiy Kilisesi)	Çüy
22	Hram vo Īmya Svyatitelya Nikolaya Çudotvortsa (Mucizeci Aziz Nikola Kilisesi)	Çüy
23	Hram Kazanskoy İkonı Bojiyey Materi (Meryem'in Kazan İkonu Kilisesi)	Çüy
24	Svyato-Kazanskoye Mujskoye Arhiyereyskoye Podvorye (Kutsal Kazan Erkek Manastırı)	Çüy

Batı Dekanlığı Kırgızistan'ın Talas bölgesindeki Rus Ortodoks kiliselerini kapsamaktadır. Talas ilinde üç kilise bulunmaktadır ve bu Kiliseler aktif bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedir. Günümüzde bu bölgedeki kiliselerden sorumlu Papazı Dimitriy Şuşpanov'dur.

Tablo 4: Batı Dekanlığına Bağlı kiliseler¹⁶¹

№	Kilisenin Adı	Yerleştiği Bölge
1	Hram vo Īmya Svyatogo Velikomuçenika Dimitriya Solunskogo (Aziz Dimitriy Solunskiy Kilisesi)	Talas
2	Hram Pokrova Bojiyey Materi (Kutsal Bakire Meryem'in Şefaaf Kilisesi)	Talas

¹⁶¹ Bishkekская i Kirgystanskaya Eparhiya, "Blagochiniya yeparkhii".

3	Hram svyatitelya Nikolaya Çudotvortsa (Mucizeci Aziz Nikola Kilisesi)	Talas
---	--	-------

Doğu Dekanlığı, Kırgızistan'ın doğu tarafını yani Issık Göl ilini kapsamakta olup, bu dekanlıkta 12 kilise faaliyet yürütmektedir. Günümüzde Dekanlığın sorumlusu Papaz Sergey Çuviçkindir.

Tablo 5: Doğu Dekanlığına Bağlı Kiliseler¹⁶²

№	Kilisenin Adı	Yerleştiği Bölge
1	Hram Presvyatoy Troitsı (Kutsal Üçlü Kilisesi)	Issık Göl
2	Hram vo İmya Svyatogo Velikomuçenika Dimitriya Solunskogo (Aziz Dimitriy Solunskiy kilisesi)	Issık Göl
3	Hram v Çest Kazanskoy İkonı Bojiyey Materi (Meryem'in Kazan İkonu Kilisesi)	Issık Göl
4	Hram svyatitelya Nikolaya Çudotvortsa (Mucizeci Aziz Nikola Kilisesi)	Issık Göl
5	Hram Pokrova Boj'yey Materi (Azize Meryem'in Şefaath Kilisesi)	Issık Göl
6	Hram vo İmya Svyatoy Blajennoy Ksenii Peterburgskoy (Azize Kseniya Peterburgskaya Kilisesi)	Issık Göl
7	Hram vo İmya Svyashçennomuçenika Veniamina, Mitropolita Petrogradskogo (Çolpon-Ata) Petrograd Metropoliti Hieroşehit Benyamin adına Kilise (Çolpon-Ata)	Issık Göl

¹⁶² Bishkekская i Kirgystanskaya Eparhiya, "Blagochiniya yeparkhii".

8	Hram Pokrova Boj'yey Materi (Azize Meryem'in Şefaati Kilisesi)	Issık Göl
9	Hram Arhangela Mihaila (Başmelek Mikail Kilisesi)	Issık Göl
10	Hram vo İmya Svyatogo Blagovernogo Knyazya Dimitriya Donskogo (Kutsal Knez Dimitry Donskoy Adına Kilise)	Issık Göl
11	Molelnaya Komnata v Çest Rojdestva Hristova (İsa Mesih'in doğuşuna adanmış ibadet evi)	Issık Göl
12	Iverskiy Jenskiy Monastır (İverskiy Kadın Manastırı)	Issık Göl

Rus Ortodoks Kilisesi'nin Güney Dekanlığı ise Kırgızistan'ın Oş, Celalabad ve Batken bölgelerini içine almakta olup, günümüzde 9 kilise ve 1 ibadet evi faaliyetini yürütmektedir. Bu Dekanlığın sorumlusu Papaz Viktor Reymgen'dir.

Tablo 6: Güney Dekanlığına Bağlı Kiliseler¹⁶³

1	Hram Arhangela Mihaila (Başmelek Mikail Kilisesi)	Oş
2	Hram Uspeniya Boj'yey Materi (Azize Meryem'in Ölümü Ansına Açılmış Kilise)	Oş
3	Hram Pokrova Boj'yey Materi (Azize Meryem'in Şefaati Kilisesi)	Oş
4	Hram Proroka Bojiya İlii (İlyas Peygamber Kilisesi)	Batken

¹⁶³ Bishkekская i Kirgystanskaya Eparhiya, "Blagochiniya yeparkhii".

5	Hram Pokrova Bojyey Materi (Azize Meryem'in Şefaati Kilisesi)	Batken
6	Çasovnya v Çest Tihvinskoy İkonı Bojyey (Materi Azize Meryem'in Tihvin İkon Kilisesi)	Batken
7	Molelnaya Komnata v Çest İverskoy İkonı Bojyey Materi (Azize Meryem'in İverskiy İkonu İbadet evi)	Batken
8	Hram vo İmya Prepodobnogo Serafima Sarovskogo (Aziz Serafim Sarovskiyy Kilisesi)	Celalabad
9	Hram v Çest Vladimirskoy İkonı Bojyey Materi (Azize Meryem'in Vladimirskiyy İkonu Kilisesi)	Celalabad
10	Hram Rojdestva Presvyatoy Bogoroditsı Azize Meryem'in Doğuş Kilisesi)	Celalabad

2. Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Faaliyetleri

Rus Ortodoks Kilisesi, Kırgızistan'daki çeşitli topluluklar içerisinde Rus etnik kökenine sahip ve Ortodoks Hıristiyan inancını sürdüren bir topluluğu temsil etmektedir. Kilise, dini ayinler, ibadet hizmetleri ve dini eğitim gibi geleneksel faaliyetlerini sürdürmenin yanı sıra, sosyal yardım ve kültürel etkinlikler gibi alanlarda da faaliyet yürütmektedir. Kilise, bu tür etkinliklerle, toplum içindeki rolünü güçlendirmeyi, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve kültürel etkileşimi teşvik etmeyi hedeflemektedir.

2.1. Dini Faaliyetleri

Rus Ortodoks Kilisesinin dini faaliyetleri arasında günlük, haftalık ve dini bayram günleri yapılan ayinler, dini eğitim, manevi rehberlik ve kutsal yerleri ziyaret etmek gibi geleneksel faaliyetler yer almaktadır. Kilisenin manevi rehberliği, ruhban sınıfı olan

rahipler tarafından sağlanmaktadır. Rahipler, cemaate vaazlar verir, dini öğretileri açıklar, bireysel danışmanlık sağlar ve kilise üyelerinin manevi ihtiyaçlarına cevap verir. Aynı zamanda rahipler, kilisenin tarihi ve dini gelenekleri hakkında da eğitimler vererek kilise üyelerinin dini bilgi düzeyini artırır. Kilisenin dini faaliyetleri dini bayramlar etrafında yoğunlaşır. Bu dönemlerde kiliselerde özel ayinler ve törenler düzenlenir, kilise üyeleri bir araya gelir ve dini ritüelleri yerine getirirler.¹⁶⁴ Rus Ortodoks Kilisesinin dini faaliyetlerinin çoğu kiliselerde yapılır.

Kilise, Hıristiyanların ibadetlerini yerine getirdiği ve manevi yaşamlarını sürdürdüğü kutsal mekanlardır. Rus Ortodoks Kilisesi'nin mabetleri genellikle büyük ve gösterişli yapılar olarak tasarlanmıştır. Bu yapılar, kilise mimarisinin önemli örneklerini temsil eder. Kiliseler içerisinde dikkat çeken unsurlardan biri İkonlardır. İkonlar, Ortodokslukta İsa'nın, Meryem'in, Azizlerin ve kutsal sayılan figürlerin veya İncil'de tasvir edilen bazı olayların resimleridir. İnananlar, ikonaları kullanarak manevi bağlantı kurarlar ve dualarını bu ikonalar önünde gerçekleştirirler.¹⁶⁵ Kilise inanan insanların sosyal ve kültürel hayatında da önemli rol oynamaktadır. Örneğin; kiliseler düğünler, vaftizler, cenaze törenleri gibi dini törenlerin yanı sıra, festival ve kutlamalara da ev sahipliği yapar. Kilise, Hıristiyan cemaatinin bir araya gelmesini sağlayan, birlik duygusunu pekiştiren bir mekân olarak görülür.¹⁶⁶

2.1.1. Ayinler

Rus Ortodoks Kilisesinin dini faaliyetlerinin başında günlük ve haftalık dini ayinler gelmektedir. Haftanın her günü sabah ve akşam olmak üzere ibadetler yapılır. Ayinlerde, kilise üyeleri bir araya gelerek dua eder, Kutsal Kitap'tan okumalar yapar ve

¹⁶⁴ Viktor Reymgen ile Yapılan Görüşme “Kırgızistanda Rus Ortodoks Kilisesinin Faaliyetleri” (Görüşmecisi: Gulbara Orzmamat Kyzy, 30 Haziran 2023).

¹⁶⁵ Kürşat Demirci, *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2005), 57.

¹⁶⁶ Viktor Reymgen ile Yapılan Görüşme, “Religioznye Deyatelnosti Russkoy Pravoslavnoy Tsrekvi” (Görüşmecisi: Gulbara Orzmamat Kyzy, Görüşme 24 Ağustos 2023).

dini ritüelleri yerine getirirler. (Ek.6) Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesinde kiliselerde yapılacak olan günlük ayinlerin takvimi yer almaktadır. Bu takvimde haftanın her günü sabah 8:00 ve 16:00’da ve pazar günü sabah 6:30’da kiliselerde ibadet saati olduğu belirtilmiştir.

Pazar günü Hıristiyan inancında İsa’nın çarmıha gerildiği gün olarak kabul edildiği için bugünde özel ayinler gerçekleştirilir. Pazar günü Hıristiyanlar için haftanın en önemli günüdür. Bugün “küçük paskalya” olarak kabul edilir ve buna göre törenler yapılır. Ayrıca haftanın her gününde Rus Ortodoks kilisesinin kurallarına göre başka Azizlerin anısına ayinler düzenlenir. Neredeyse senenin tamamı bayram ve anımlarla doludur. Ruslar azizleri anma günlerinde kiliselere gitmekte ve dualar etmektedirler. Ayinde azizlerin isimleri kilisenin merkezindeki bir masanın üzerinde yer alan ikonalarla gösterilmektedir.¹⁶⁷

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sayfasından ve diğer sosyal medya hesaplarından Rus Ortodoks Kilisesinde yapılan ayinlerin haberleri yayınlanır. 17 Nisan 2023 tarihinde, Bişkek ve Kırgızistan Başpiskoposu Savvatiy, Vladimir Katedrali’nde gerçekleştirilen Paskalya akşam ayinine öncülük etmiştir. Piskopos, topluluğa hitaben yaptığı konuşmada, bireyin kendi isteğine dayalı yaşam tarzının, sıklıkla günaha yol açabileceğine vurgu yapmıştır. İnsanın içsel arzularının, zaman zaman olumsuz düşüncelerin kaynağı olabileceğini ve bu tür arzuların sıkça kötülüğü teşvik ettiğini ifade etmiştir. Piskopos, vaazında insanların bencillik yerine sevgi ve fedakârlık ilkesine dayalı bir yaşam tarzını benimsemeleri gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, bireyin kendi içsel arzularını kontrol altına almanın önemini vurgulayarak, kendini haklı çıkarma gibi içsel eğilimlerin tehlikeli sonuçlar doğurabileceğine dikkat çekmiştir. Bu olumsuz eğilimlerle başa çıkabilmek için, insanın iradesini kendi arzularından özgür kılması

¹⁶⁷ Abdimuhamet Mamytov, *Rus Ortodoks Kilisesin’de Azizlik* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), 230-231. Ayrıca bkz: Durmuş Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 112.

gerektiğini vurgulamıştır. Piskopos, toplumsal ilişkilerin ve sevginin önemini ele alarak, insanın daha geniş bir perspektife sahip olmasının hem toplumsal hem de dini açıdan anlamı derinleştirebileceğini ifade etmiştir. Bu tür bir geniş bakış açısının, insanın Tanrı'yla daha anlamlı bir ilişki kurmasına yardımcı olabileceğini dile getirmiş. Sonuç olarak, Piskopos Savvatiy Paskalyanın anlamını ve önemini vurgulayarak, bireylerin bencillikten kaçınarak sevgi ve fedakarlıkla dolu bir yaşam sürmelerinin gerektiğini belirtmiştir. Bu şekilde insanların hem dünyada hem de ahirette ödüllendirilebileceklerini ifade etmiştir.¹⁶⁸

20 Ağustos'ta, Svyato Voskresensky Katedralinde, Solovetski Manastırının kurucuları olan Aziz Zosima ve Savvaty'ı anma ayini düzenlenmiştir. Piskopos Savvaty, ayinde Polyeleos¹⁶⁹ ibadetini yönetmiştir. İbadet sonrası verdiği vaazda, Kutsal Kitap'ta keşişlikle ilgili herhangi bir kelime olmadığını ancak Hıristiyanlığın ilk üç asrında Hıristiyanların yaşam tarzının keşişliğe oldukça yakın olduğunu belirtmiştir. Piskopos keşişliğin ortaya çıkışının nedenleri ve gelişimi hakkında detaylı bilgiler vermiş ve geçmiş ile günümüzü kıyaslayarak, günümüzdeki yoğun iş temposu, gösterişli etkinlikler ve eğlencelerin artışına dikkat çekerek hayatın anlamsız hale geldiğini vurgulamıştır. Teknoloji olmadan önce insanların bir keten kumaş yapımı için bir yıl harcadığını ancak şu anda insanların gereksiz giysileri atarken ve ekmeği israf ederken hiç düşünmediğini vurgulamıştır. Savvatiy günümüzde keşişlik hakkında düşünmenin bile utanç verici olduğunu belirterek, Tanrıdan en azından devrim öncesi dönemin sıradan cemaat üyelerinin seviyesine ulaşmaya yardım etmesini dileyerek ayini sonlandırmıştır.¹⁷⁰ Rus

¹⁶⁸ *Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya*, "Yepiskop Savvatiy Sovershil Paskhálnuyu Vechernyu vo Vladimirskom Sobore", (16 Nisan 2023).

¹⁶⁹ Polyeleos, Yunanca kökenli bir terimdir ve Doğu Ortodoks Kilisesinin liturjik geleneğinde önemli bir yere sahip olan özel bir ibadet bölümünü ifade eder. Polyeleos ibadeti genellikle akşam veya sabah ayinleri sırasında gerçekleşir. Bu ibadette, "Yako vo vek milosty Yevo" (Çünkü sonsuz merhameti vardır) ifadesinin sıkça tekrarlandığı 135. Mezmur bölümü okunur. Birçok yerde, özellikle bazı kiliselerde, Polyeleos ibadeti "Hvalite" olarak adlandırılır. Bu ibadetin özünde, İsrail halkının Tanrının merhametini ve kurtarıcılığını övüp anmasına odaklanılır. Bkz: Azbuka Veri "Polyeleos", (Erişim 25 Ağustos 2023).

¹⁷⁰ *Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya*, "Poliyeleynaya Slujba v Svyato Voskresenskom Kafedral'nom Sobore", (Erişim 25 Ağustos 2023).

Ortodoks Kilisesinde yılın her günü yukarıdaki gibi özel olayların veya Azizlerin anısına adanmış ayinler gerçekleştirilir. Bu ayinlerde, ilahiler, dualar okunur ve bu ayinler Kilisenin yıllık ibadet döngüsünü oluşturur.

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Güney Dekanlığının sorumlusu Viktor Reymgen'le Kilise ayinleri üzerine bir görüşme gerçekleştirdik. Yaptığımız görüşmede o, Ortodokslukta günlük haftalık ayinlerin dışında en önemli on iki bayramın olduğunu ve bu on iki bayramda Kilise tarafından özel ayinler düzenlendiğini belirtmiştir. Ayrıca kilisede yeni doğan çocuğa isim koyma, Kilise cemaatine katılma, vaftiz, evharistiya gibi ayinler ve nikah, cenaze gibi törenlerin de gerçekleştirileceğini ifade etmiştir. Bu ayin ve törenlerin yanı sıra Kilisenin Rus halkının milli bayramlarına ve Kilise cemaati tarafından düzenlenen festivallere de ev sahipliği yaptığını belirtmiştir. Viktor Reymgen'e vaftiz ve günah itirafı ayinleri ile ilgili soru yönelttiğimizde o, bir insanın bir kere doğduğu gibi bir Hıristiyanın da ömründe bir kere vaftiz olacağını belirtmiştir. Vaftiz olmak isteyen kişinin ilk önce bu sürece Rus Ortodoks inancı ile ilgili bilgileri öğrenerek ve ayinlerde okunan belirli duaları ezberleyerek hazırlanması gerektiğini ifade etmiştir. Hazırlık tamamlandığında o kişinin vaftiz olmaya hazır olup olmadığına bakılarak vaftiz edileceğini bildirmiştir. Günah itirafı ayininin ise günah çıkarmaya yetkili olan din görevlisi ile bireysel olarak gerçekleştirileceğini ve din görevlisi kendine verilen yetki ile itirafçının günahını belli bedel karşılığında affedeceğini ve o kişiye günahı tekrarlamaması yönünde öğüt verileceğini sözlerine eklemiştir.¹⁷¹

2.1.2. Dini Eğitim ve Manevi Rehberlik

Viktor Reymgen ile yaptığımız görüşmede o Kilisenin amacının sadece ibadet etmek ve ayinlerle sınırlı olmadığını aynı zamanda Kilisenin en önemli görevinin Kırgızistan'daki Rus Ortodoks İnancına sahip insanları dini konularda aydınlatmak,

¹⁷¹ Viktor Reymgen ile Yapılan Görüşme, "Religioznye Deyatelnosti Russkoy Pravoslavnoy Tsrekvi" (Görüşmecisi: Gulbara Orzmamat Kyzy, Görüşme 24 Ağustos 2023).

eğitmek ve bu sayede kurtuluşa ermelerini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Bunun için kilise tarafından inananları dini konularda aydınlatma amaçlı çeşitli faaliyetlerin yürütüldüğünü belirtmiştir. O Kırgızistan'daki tüm Rus Ortodoks Kiliselerinde her ayından sonra çeşitli konularda vaazların olduğunu bildirmiştir. Ayrıca pazar günleri Hıristiyanlığı kabul etmek ve vaftiz olmak isteyenlere yönelik bilgilendirici dini seminerlerin gerçekleştiğini ve evlenmek isteyen çiftlere de bilgilendirici sohbetler yapıldığını anlatmıştır. Pazar günleri gençlere ve çocuklara da özel, çeşitli dini konularda bilgilendirici sohbetlerin düzenlendiğini bildirmiştir.¹⁷²

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun altında 2012 yılından bu yana Eğitim ve Dini Rehberlik departmanı faaliyet yürütmektedir. Bu departman çeşitli dini seminerleri ve sohbetleri düzenlemektedir. Ayrıca vaftiz olmaya hazırlananlar için Ortodoks Hıristiyan inancının temellerini, vaftiz olup Kilise üyeliği kazanan kişilere, Hıristiyan ahlakını, Kilise yaşam tarzını ve Ortodoks Hıristiyan inancının esaslarını derinlemesine öğreten eğitim faaliyetleri yürütmektedir.¹⁷³

Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesi modern çağın teknolojisinden de yararlanarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu faaliyetler arasında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesinde cemaat üyeleri veya diğer insanlar tarafından sorulan sorular ve cevapları da vardır. Burada insanlar Hıristiyanlıkla ilgili aklına takılan soruları din görevlisine yöneltmektedir. Kilise tarafından yetkili olan din görevlisi buradaki soruları yanıtlamaktadır. Burada manevi yaşam, dindarlık, Ortodoks inancı, diğer dinler ve batıl inançlar gibi çeşitli konularda soru ve cevaplar yer almaktadır. Bir fikir vermesi bakımından aşağıdaki tabloda Kilisenin sitesinde hangi konularda sorular sorulduğu ve bu soruların sorulma sıklığı gösterilmiştir.

¹⁷² Viktor Reymgen ile Yapılan Görüşme, "Religioznye Deyatelnosti Russkoy Pravoslavnoy Tsrekvi" (Görüşmecisi: Gulbara Orzmamat Kyzy, Görüşme 24 Ağustos 2023).

¹⁷³ Bishkekская i Kirgizstanskaya Eparhiya "Obrazovaniye i Katekhizatsiya", (Erişim 26 Ağustos 2023).

Tablo 7: Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Resmi İnternet Sitesindeki Soru ve Cevapların Konulara göre dağılımı¹⁷⁴

№	Soruların Konusu	Soru Sayısı
1	Manevi yaşam ve dindarlık	491
2	Ortodoks inancı	260
3	Vaftiz ve vaazlar	226
4	Günahlar	202
5	Kutsal yazılar ve yorumlar	175
6	Düğün ve evlilik	140
7	Diğer dinler	130
8	Batıl inançlar ve hurafeler	121
9	Ölüm ve sonsuz yaşam	93
10	Kilise ve ibadet	90
11	Ebeveynler ve çocukları	81
12	İtiraf ve tövbe	78
13	Kilise gelenekleri ve yanlış uygulamaları	77
14	Toplum ve çevre	59
15	Aşk ilişkileri	53
16	Kilise ayinleri	52
17	Azizler ve ikonalar	49
18	Oruç	46
19	Faaliyetler, okul, iş	45
20	Büyü ve okültizm	45
21	Rahiplik	39

¹⁷⁴ Bişkekşkaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Otvety svyashchennikov na voprosy”, (Erişim 26 Ağustos 2023).

22	Cemaat	33
23	Piskoposluk	28
24	Ateizm	25
25	Kilise tatilleri	24
25	Serbest zaman etkinlikleri	23

2.1.3. Kutsal Yerleri Ziyaret

Rus Ortodoks Kilisesinde hac ibadeti, günlük yaşamdan daha derin ve anlamlı bir şekilde kutsal ile temas etmek amacıyla bilinçli olarak yapılan bir seyahattir. Bu ibadet, bireylerin manevi gelişimini desteklemek, kutsal yerlere saygı göstermek ve ruhsal deneyim kazanmak amacıyla yapılır. “Kutsal” terimi, Ortodoks inancında saygı görmeyi hak eden çeşitli nesnelere ifade eder. Hac ibadeti, azizlerin mezarları, manastırlar gibi kutsal alanları ziyaret etmekten oluşur. Bu ritüel, kişilerin Tanrıya daha yakın hissetmelerini ve kilise topluluğuyla bağ kurmalarını sağlar. Hac esnasında gerçekleşen dualar, ayinler ve manevi deneyimler, bireylerin ruhsal gelişimine katkı sağlar.¹⁷⁵

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun bünyesinde 2015 yılından bu yana hac departmanı faaliyet yürütmektedir. Bu departman Bişkek ve Kırgızistan Başpiskoposu Daniil Kuznetsov’un onayıyla 2015 yılında kurulmuştur. Bu departman Kırgızistan’daki Ortodoks Hıristiyan inananlar için ülke içindeki ve yurtdışındaki kutsal mekanlara tek veya çok günlük hac gezileri düzenlemektedir. Ziyarete katılanlar cemaatlerin kilise yaşamını, dini önderlerin faaliyetlerini, Rus Ortodoks Kilisesinin tarihi manastırlarını, dini sanat eserlerini, ikonografıyı ve mimari yapıları yakından tanımaktadır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Azbuka Veri, “O Palomnichestve i Strannichestve”, (Erişim 25 Ağustos 2023).

¹⁷⁶ Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Palomnicheskiy Otdel”, (Erişim 25 Ağustos 2023).

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Hac departmanı açıldığı günden günümüze kadar ülke içinde ve yurt dışına yüzlerce hac ziyaretleri düzenlemişlerdir. Ülke içinde düzenlenen hac ziyaretlerinde genellikle Issık Göl ve Kırgızistan'ın güney bölgesindeki manastırlar ve Hıristiyanlar tarafından kutsal olarak kabul edilen mekanlar ziyaret edilmektedir. Yurtdışı hac ziyaretleri genellikle Rusya, Kazakistan ve Gürcistan gibi ülkelere düzenlenmektedir.¹⁷⁷

2.2. Sosyal Faaliyetleri

Rus Ortodoks Kilisesinin sosyal faaliyetleri toplumdaki farklı grupların ihtiyaçlarına yönelik olarak yıllar boyunca gerçekleştirilmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Bu tür faaliyetler genellikle kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, vakıflar veya kilise cemaatleri tarafından yürütülmektedir. Günümüzde de kilisenin sosyal faaliyetleri aktif bir şekilde devam etmektedir. Kilise sosyal faaliyetler olarak sağlık hizmetleri, hayır işleri, çevre koruma, engelli bireylerin desteklenmesi gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir.

2.2.1. Yardım Faaliyetleri

Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan'da yer edinmeye başladığından beri çeşitli yardım faaliyetleri de yürütmektedir. Rus imparatorluğu döneminde Kilise Kırgızistan'da yürüttüğü yardım faaliyetlerini genellikle kilise tarafından toplanan bağışlarla gerçekleştirmiştir. Bu bağışlar kilise ayinlerinde bir tabak veya kadeh üzerine hangi amaçla toplandığı belirtilerek cemaatten elde edilmiştir.¹⁷⁸ Bu bağışlar özellikle cemaatin ihtiyaçları, kilise binalarının bakımı, ihtiyaç sahiplerine yardım ve diğer genel gereksinimler için harcanmıştır. Geçmişte her yıl Kilise tarafından ihtiyaçlara göre yardım toplanmıştır. Örneğin 1905 yılında Pişpek Dekanlığı Kafkasya'daki Rus Ortodoks

¹⁷⁷ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Palomnicheskiy otdel".

¹⁷⁸ Karetnikova, "Blagotvoritelnaya i Oşestvenno-Prosветitelskaya Deyatelnost Slujiteley Pravoslavnoy Tserkvi v Turkestane", 147.

Kilisesinin yeniden inşası için, Filistin'e hacca giden Hıristiyanların yaşam koşullarını iyileştirilmesi için, ihtiyaç içindeki din adamlarına yardımcı olmak ve misyonerlik faaliyetlerini desteklemek için bağışlar toplamıştır. Bu bağışlar devlet kontrolü altında toplanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında ise sadece askeri ihtiyaçlara yönelik bağışlar kabul edilmiştir.¹⁷⁹ O. R. Karetnikova'nın "*Blagotvoritel'naya i Obşestvenno-Prosvetitel'skaya Deyatel'nost Slujiteley Pravoslavnoy Tserkvi v Turkestane*" (*Rus Ortodoks Kilisesinin Türkistan'daki Hayır İşleri ve Eğitim Faaliyetleri*) başlıklı araştırmasına göre, Kasım 1914 tarihinde Pişpek dekanlığına bağlı 8 kilise askere çağırılan 84 aileye yardım eli uzatmıştır. Bu kapsamda 19 pud buğday, 3 pud arpa ve 338 ruble yardım sağlanmıştır. Bu miktarın 98 rublesi kilise tarafından toplanırken, 240 rublesi ise köy dernekleri tarafından bağışlanmıştır.¹⁸⁰

Günümüzde ise Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğuna bağlı olarak Aziz İoan Kronşdatski adına Sosyal Hizmet ve Hayırseverlik kurumu bulunmaktadır. Bu kurum resmi olarak 25 Kasım 2012 tarihinden beri faaliyetlerini yürütmektedir. Kurum Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun kararıyla oluşturulmuştur ve faaliyetlerini piskoposluk ile koordinasyon içinde yürütmektedir.¹⁸¹ Adı geçen yardım kurumu Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğundaki kilisenin sosyal hizmetlerine kapsamlı destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bu destek zorlu yaşam koşullarında olan insanlara yönelik sosyal, maddi, manevi yardımları içeren program ve projelerin uygulanması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Yapılan bu yardım faaliyetleri kimsesizler evi, çok çocuklu ailelere, yalnız yaşayan yaşlılara veya evsizlere yöneliktir. Kurumun 2020 yılına ait raporuna göre Kilise cemaatinden toplam 3. 829. 044 som toplanmıştır.¹⁸² Bu çerçevede merhametli kız kardeşler, gönüllüler, bağışçılar ve rahiplerden oluşan ekip faaliyetlerin

¹⁷⁹ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 33.

¹⁸⁰ Karetnikova, "Blagotvoritel'naya i Obşestvenno-Prosvetitel'skaya Deyatel'nost Slujiteley Pravoslavnoy Tserkvi v Turkestane", 149.

¹⁸¹ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritel'nosti" (22 Temmuz 2023)

¹⁸² Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritel'nosti"

yürütülmesini sağlamaktadır. Bu kurum bünyesinde aşağıdaki yardım birimleri bulunmaktadır:

- Sestriçestvo vo İmya Svyatoy Prepodnomuçennitsı Velikoy Knyagini Elizavetı / Knyaginya Yelizaveta adına kız kardeşlik yardımlaşma birimi,
- Blagotvoritelnaya Trapeznaya / Hayırseverlik Yemekhanesi,
- Priyut Nadejda / Nadejda Sığınma Evi,
- Meditsinskiy Pomoş / Tıbbi yardım,
- Sklad odejdi i produktov pitaniya dlya nujdayuşihşya / İhtiyaç sahipleri için giysi ve gıda yardımı deposu.

2.2.1.1. Knyaginya Yelizaveta Adına Kız Kardeşlik Yardımlaşma Birimi

Bu birim Aziz İoann Kroşndatski Sosyal Hizmet ve Hayırseverlik kurumuna doğrudan bağlıdır. Bu birim Kırgızistan'daki 18 yaşından büyük Ortodoks inancına sahip kadınları yardımlaşma amacıyla bir araya getirmektedir. Kız kardeşlik biriminin başkanlığına üyelerin arasından en yaşlı olanı seçilmektedir. Bütün faaliyetleri Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun denetimi altında yürütülmektedir. Rus Ortodoks Kilisesi Merhamet Kardeşliği geleneğine göre, üyeler etkinliklerde Ortodoks sembolü taşıyan üniforma giyerler. Sürekli çalışan bazı elemanlar dışında birimin diğer üyeleri gönüllülerden oluşmaktadır. Knyaginya Elizaveta adındaki kız kardeşlik yardımlaşma birimi evsizlere, çok çocuklu ailelere, kimsesiz yaşlılara ve başka yardıma muhtaç kimselere maddi ve manevi destekte bulunmaktadır.¹⁸³

2.2.1.2. Hayırseverlik Yemekhanesi

Bu yemekhane 14 Mayıs 2017 tarihinden beri Svyato Voskresenskiy Katedralinin bahçesinde hizmet vermektedir. Bu yardım birimi tarafından yoksul ve evsiz insanlara inancı ve ırkı fark etmeksizin yardım edilmektedir. Evsizlere yemek sunan bu birim için

¹⁸³ Bişkekşya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagotvoritelnosti"

sıradan vatandaşlar her gün kiliseye et, konserve, sebze gibi ihtiyaçları bağışlamaktadır. Yemek hizmeti verildikten sonra ihtiyacı olanlara tıbbi yardım da sağlanmaktadır.¹⁸⁴

2.2.1.3. Nadejda Sığınma Evi

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu Nadejda Sığınma Evi, Rus Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği tarafından düzenlenen “Ortodoks İnisiyatifi” yarışmasında ödöl kazanarak kurmuştur. Nadejda Sığınma Evinde zor durumda olan hamile kadınlar din ve ırkına bakılmaksızın çocuğunu dünyaya getirdikten sonra üç ay kalabilmektedir. Sığınma evinin açılmasının temel amacı kadınlara bebeklerinin bakımında yardımcı olmak ve daha sonra bu kadınların meslek edinmelerine katkı sağlamaktadır.¹⁸⁵ Nadejda Sığınma Eviden yardım alan Lyuba’ya “Buradan ne öğrendin?” diye sorulduğunda kendisine kiliseye gitmeyi öğrendiğini, önceden hiç kiliseye gitmediğini, bundan sonra Tanrısız yaşayamayacağını, evine döndüğünde mutlaka sürekli kiliseye gideceğini ve yeni doğmuş kızını da Kiliseye üye yapacağını bildirmiştir.¹⁸⁶ Rus Ortodoks Kilisesi bunun gibi yardım faaliyetleri aracılığıyla toplum içinde saygınlık kazanmakta ve Kilise cemaatini genişletmektedir.

2.2.1.4. Tıbbi Yardım

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun, Aziz İoann Kroşndatski Sosyal Hizmet ve Yardımseverlik kurumuna bağlı Kırım Başpiskoposu Aziz Lukas adına Ortodoks Doktorlar Derneği bulunmaktadır. Bu dernek ücretsiz olarak çok çocuklu ailelere, dar gelirli yaşlılara ve zor durumda olan cemaat üyelerine hizmet vermektedir.¹⁸⁷

2.2.1.5. İhtiyaç Sahipleri İçin Giysi ve Gıda Yardımı

Yardımlaşma faaliyetleri kapsamında her ay kilise tarafından yardıma muhtaç olan ailelere 200 koli yardım paketi verilmektedir. Bişkek ve Kırgızistan

¹⁸⁴ Bişkekksya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritelnosti”

¹⁸⁵ Russkaya Pravoslavnyaya Tserkov, "Ofitsialnyy Sayt Moskovskogo Patriarhata" (Erişim 24 Ağustos 2023).

¹⁸⁶ *Pravoslavnyy Mir*, “Uyehali Naşı Dyumovoçki” (Eylöl 2020), 3.

¹⁸⁷ Bişkekksya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritelnosti”

Piskoposluğunun internet sitesinde Nadya Nohlova'nın anlattığına göre her bir yardım kolisi 1000 som değerindedir. Bu koliler her haftanın cuma günü 50 aileye dağıtılmaktadır. Bu yardım faaliyetinin yıl boyunca devam etmesi için Rus Ortodoks Kilisesi ve Moskova Patrikliği, Sosyal Hizmet ve Yardım Kurumu tarafından destek sağlanmaktadır¹⁸⁸ Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Aziz İoann Kroşndatski Yardım Kurumu tarafından yapılan bu yardım faaliyetleri yürütülebilmesi için kurumda altı rahibe, bir şoför, bir teknik personel, iki aşçı ve diğer işler ile ilgilenen bir eleman olmak üzere 11 kadro bulunmaktadır. Kurum yalnız anneler, yaşlılar, çok çocuklu ve dar gelirlili 200 aileye yardım sunmaktadır. Onlara kira ödemeleri, gıda yardımı, hijyen malzemeleri gibi gerekli yardımlar yapmaktadır. Bu yardımlar ırk, inanç, vatandaşlık ve ikamet yerinden bağımsız olarak herkese sunulmaktadır.¹⁸⁹ Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun 2022 yılındaki raporuna göre Sosyal Hizmet ve Yardımlaşma Kurumunun yıllık bütçesi 10. 150. 180 somdur ve bunun 1. 667. 949 somu Rus Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliğinin Sosyal Hizmet ve Yardım Kurumu tarafından sağlanmaktadır. Geri kalanı ülkedeki vakıflar, kilise cemaati ve çeşitli projelerden toplanmaktadır.¹⁹⁰

2.3. Eğitim Faaliyetleri

Misyonerlik faaliyetler için eğitim kurumları uzun vadeli başarıda kritik bir rol oynamaktadır. Misyonerlik, dini inançları ve değerleri başkalarına aktarma ve yayma amacı taşıdığından eğitim, bu sürecin etkili bir şekilde gerçekleşmesine yardımcı olur. Rus İmparatorluğunun amacı ele geçirdiği topraklardaki halka Rus kültürünü ve Ortodoks Hıristiyan inancını benimsetmek olmuştur. Ruslar işgal ettiği topraklar farklı dil ve uluslardan oluştuğundan dolayı onları bir dil ve bir din üzerinde birleştirmeyi

¹⁸⁸ Bişkekksya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritelnosti".

¹⁸⁹ Bişkekksya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritelnosti".

¹⁹⁰ Bişkekksya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Otdel Sotsialnogo Slujeniya i Blagodvoritelnosti".

hedeflemişlerdir. Bunun örneği Kırgızistan'da da görülebilir. Kırgızistan topraklarında kilise okulları ve daha sonra “Rus Tuzem”¹⁹¹ okulları açılmıştır. Rus Ortodoks Kilisesi başta Kırgızistan olmak üzere Türkistan bölgesinin tamamında çeşitli eğitim faaliyetlerini yürütmüştür. Hıristiyan nüfusu arttıkça yeni kiliseler inşa edilirken, yanlarında okullar, kütüphaneler diğer bazı kurumlar da açılmıştır.¹⁹² Rus Ortodoks Kilisesi Orta Asya Metropoliti Vladimir İkim Oş Devlet Üniversitesinin bünyesinde İslami teoloji fakültesinin olduğunu ve bunun gibi Kırgız-Rus Slavyan Üniversitesinin bünyesinde de Hıristiyan teoloji fakültesi açılırsa bu okul, sadece aydınlatma misyonu taşımakla kalmayıp aynı zamanda Kırgızistan'daki kiliseler için kendi ülkelerini bilen ve seven, Kırgızistan milli ruhuyla dolu rahip adaylarını hazırlayacağını bildirmiştir.¹⁹³

2.3.1. Kilise Okulları

Günümüzde Kırgızistan'da beş kilise okulu mevcuttur. Bu okullarda eğitim programı öncelikle Eğitim Bakanlığı'nın belirlediği dersleri içermektedir. Zorunlu derslerin yanı sıra kilise okullarında Tanrı Yasası, Ortodoks etiği ve eski Slav dili gibi dersler de verilmektedir. Kilise okullarında genel olarak birinci sınıftan on birinci sınıfa kadar öğrenci kabul edilmektedir. Eğitim dili Rus dilindedir ve derslerde Rusya Federasyonu'nun Eğitim Bakanlığı tarafından belirlenen kitaplar kullanılmaktadır. Bu ders programı ile mezun olan öğrencilerin Rusya'da üniversite okuma fırsatı daha yüksektir. Bundan dolayı kilise okulunu tercih eden öğrencilerin sayıları gün geçtikçe artmaktadır.¹⁹⁴

¹⁹¹ Rus Tuzem Okulları (Yerel Rus Okulları), Rus İmparatorluğunun hâkimiyeti altında bulunan farklı milletleri Ruslaştırma politikasına uygun olarak açılmış eğitim kurumlarıdır. Bu okulların ana amacı, yerel halkı Rus kültürüne ve yaşam tarzına daha fazla yaklaştırmak ve Ruslaştırmak olarak belirlenmiştir. Ayrıca bkz: Bukatcha Akımjan Kızy, “Çarlık Rusya Döneminde Kırgızistan'daki Eğitim Kurumları ve Durumu”, *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmî Dergisi* 20-21 (2015), 301-306.

¹⁹² Yuriy Flıgin, “Deyatelnost Russkoy Tserkvi na Nive Prosveşeniye v Turkestanskoy Krae”, *Hristianstvo na Blijnem Vostoke* 16/2 (2022), 112.

¹⁹³ İkim, Zemlya Potomkov Patriarha Tyurka, 109.

¹⁹⁴ Viktor Reymgen ile Yapılan Görüşme, “Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki Faaliyetleri” (Görüşmecisi: Gulbara Orzmamat Kızy, Görüşme 30 Haziran 2023).

Kırgızistan'ın Çüy bölgesinde günümüzde iki kilise okulu bulunmaktadır. Birincisi Kutsal Meryem Ana Kilisesi'ne bağlı "Radonej" okul kompleksidir. Burada 1-4 sınıflar arası ilkokul ve okul öncesi anaokulu eğitimi verilmektedir. Okul müdürü Rahip Oleg Bibik'tir. Okul, Kırgızistan'ın Çüy bölgesinin Issık-Ata ilçesi, Kant şehri, Merkez Caddesi, No 42 adresinde bulunmaktadır. İkincisi Meryem Ana'nın "Tüm Üzgünleri Sevindiren" ikonuna adanmış kilisesine bağlı "Aziz Luka Voyno Yasenitskiy" okuludur. Bu kilise okulunda 1-9 sınıflar arası ilkokul ve ortaokul eğitimi verilmektedir. Müdürü Papaz Vasiliy Vitalyeviç Pimenov'dur. Okul Çüy bölgesi, Issık-Ata İlçesi, Novopokrovka Köyü, Lenin Caddesi, No 137 adresinde yerleşmiştir.¹⁹⁵

Bişkek'de Svyato Voskresenskiy Katedraline bağlı "Kutsal Knez Vladimir" kilise okulu bulunmaktadır. Bu okul 2008 yılında Bişkek ve Orta Asya Piskoposluğu tarafından açılmıştır. Okulun açılış töreninde Rus Topluluğunun Koordinasyon Konseyi üyesi Stanislav Viktoroviç Epifantsev konuşma yapmıştır. Ona göre açılan bu okulun amacı genç nesli Rus kültürünün ve Ortodoksluk geleneğinin içerisinde yetiştirmektir.¹⁹⁶ 2017 yılında Patrik Kiril, Kırgızistan'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında Patrik Bişkek ve diğer şehirlerdeki büyük Ortodoks kiliselerini de ziyaret etmiştir. Patriğin ziyaretinin temel amacı Kırgızistan'daki Ortodoks kilisesinin ruhani yaşamının güçlendirilmesi ve ülkedeki Ortodoks inananları desteklemek olmuştur. Bu destekleme amacı ile "Knez Vladimir Kilise" okuluna yeni bir bina için temel atılmıştır.¹⁹⁷ Yurt Dışında Yaşayan Rusların Haklarını Destekleme ve Koruma Vakfının istatistiğine göre 2019 yılında "Knez Vladimir Okulunda" 134 öğrenci eğitim almaktaydı. Öğrencilerin 40%'nin çok çocuklu ve az gelirli ailelerden geldiği bilinmektedir. Günümüzde okulun müdürü Aristova Svetlana İvanovna'dır.¹⁹⁸ 2023 yılında üniversite giriş sınavına Kırgızistan genelinde

¹⁹⁵ Russkaya Pravoslavnaya Tserkov, "Ofitsialnyy Sayt Moskovskogo Patriarhata"

¹⁹⁶ Rossiya i Sooteçestvenniki, "Russkie.org" (Erişim 15 Haziran 2023).

¹⁹⁷ Russkaya Pravoslavnaya Tserkov, "Ofitsialnyy Sayt Moskovskogo Patriarhata"

¹⁹⁸ Institut Russkogo Zarubejya, "Fond Podderjki i Zaşiti Prav Sooteçestvennikov, Projivayuşih za Rubejom" (Erişim 15 Haziran 2023).

68 bin öğrenci katılmış ve onların arasından 57 öğrenci altın sertifika kazanmıştır. “Kutsal Knez Vladimir” kilise okulunun mezunu Mihail de altın sertifika kazanan öğrenciler arasında yer almıştır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposu Savvatiy Mihail’i başarısından dolayı tebrik etmiş ve ona gelecekteki yaşamında Tanrı’nın yardımını dilemiştir.¹⁹⁹

Kırgızistan’ın Issık Göl bölgesinde de “Troitskaya” adında kilise okulu bulunmaktadır. Okul projesi 2013’de tamamlanarak, 1 Eylül 2015’te açılmıştır. Okulun kurucuları Bişkek ve Orta Asya Piskoposluğudur. Günümüzde 1-9 sınıflar arası ilkokul ve ortaokul eğitimi verilmektedir. Okulun eğitim programı diğer kilise okulları ile aynıdır. Okul müdürü Kutsal Üçlü Kilisesi’nin Papazı Sergey Vasilyeviç Çuviçkin’dir. Okulun kendi faaliyetleri hakkında bilgi veren bir internet sitesi bulunmaktadır.²⁰⁰

Kırgızistan’ın güneyinde de faaliyet yürüten kilise okulu mevcuttur. Bu Kilise okulu Oş şehrindeki Başmelek Mikail Kilisesi’ne bağlı “Svetoç” okuludur (Ek. 7). Bu okulun müdürü Papaz Viktor Reymgendir. Okul, Kilise papazının teşebbüsü ile 2002 yılında açılmıştır. Viktor Reymgen’in “Fergana news” haber ajansına verdiği röportajda okulun açılış tarihi ve amacı anlatılmıştır. Okul yerel Ortodoks inanlarının ihtiyacını karşılamak amacıyla açılmıştır. Okula başka dini inanca sahip öğrenciler de kabul edilmektedir. Tek koşul, ebeveynlerinin çocuğun bilinçli yaşa geldiğinde, kendisinin de istemesi halinde vaftiz olmasına razı olmasıdır. Yerel halkın yanı sıra Rusya Başkonsolosluğu ve diğer Rusya’dan gelen görevlilerin çocukları da okulda eğitimine devam etmektedir. Okulda Rusya’nın Eğitim Bakanlığının ders programına göre eğitim verilmektedir. Ayrıca okulda “Tanrı Yasası”, “Eski Slav dili”, “Kutsal Kitap Tarihi” ve “Dinler Tarihi” dersleri okutulmaktadır.²⁰¹ “Svetoç” okulunun müdürü V. Reymgen ile

¹⁹⁹ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Vıpusnik Şkoly Knyaza Vladimira Poluçil Zoloto po ORT” (Erişim 25 Temmuz 2023).

²⁰⁰ Toitskaya Şkola, “İstoriya Troitskoy Şkoly Karakol” (Erişim 15 Haziran 2023).

²⁰¹ Alena Smirnova, “Pravoslavnyy Svyashchennik Sozdal Unikal’nyuyu Shkolu na Yuge Kyrgyzstana”, *Fergana Infarmatsionnoe Agentstvo* (Erişim 28 Ağustos 2023).

yaptığımız görüşmede, o günümüzde okulda 300 öğrencinin eğitim almakta olduğunu söylemiştir.

2.3.2. Kütüphaneler

Kırgızistan toprakları olmak üzere bütün Türkistan bölgesinde kiliseler inşa edilirken beraberinde kütüphaneler de inşa edilmiştir. Genellikle bu kütüphaneler küçük olmuş ve ortalama 150-200 kitaptan oluşmuştur. Örneğin; 1883’de askeri garnizon için yapılmış olan Narın ibadethanesinde sadece 20 kadar kitap bulunmuştur. Bu kütüphaneler bazı kaynaklarda her ne kadar kütüphane diye geçse de sadece kilisenin içerisinde bulunan kitaplık da olabilir. Bazı kiliselerde ise hem kitap sayısı hem de konu çeşitliliği açısından oldukça zengin kütüphaneler oluşturulmuştur. Karakol’daki Kilise Kütüphanesi onlardan biridir. 1883 yılında Türkistan Piskoposluğunun genelinde 56 kilise bulunduğu ve bu kiliselerin 36’sında kütüphane ya da kitaplık olduğu bilinmektedir.²⁰²

Günümüzde resmi olarak Bişkek’te bulunan Kilise kütüphanesi 20 Haziran 2006 tarihinde Taşkent ve Orta Asya Metropoliti Vladimir tarafından kutsanarak açılmıştır. Kütüphane müdürü Çerkasoba Ninel Grigoryevna’dır. Kütüphane koleksiyonu Ortodoks edebiyatı, dergileri ve Rus edebiyatından oluşmaktadır. Okuyucuları ise genellikle kilise cemaati, çalışanları ve Aziz Vladimir Kilise Okulu öğrencileridir.²⁰³

2.3.3. Yaz Okulu ve Kamplar

Rus Ortodoks Kilisesi gençlere ve çocuklara yönelik çeşitli faaliyetler yürütmektedir. Bu faaliyetlerin en başında tatil zamanlarında düzenlenen yaz okulu ve kamplar gelmektedir. Kırgızistan topraklarında Rus Ortodoksluğunun devamı için gençlerin dini değerleri benimsemeleri ve bu değerlere sımsıkı sarılmaları şarttır. Bişkek

²⁰² Fligin, “Otkrivat Şkolı vo Vsyakom Selenii i Derevne... (Pravoslavniye Şkolı i Biblioteki v Turkestanskom Kraye)”, 24-25.

²⁰³ Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Biblioteka”, (Erişim 28 Ağustos 2023).

ve Kırgızistan Piskoposluğunun altında 2012 yılından bu yana *Kutsal Havari ve İncil Yazarı Yuhanna Adına Gençlik İşleri Dairesi* faaliyet yürütmektedir.²⁰⁴

2022 yılının 4 ile 8 Temmuz tarihleri arasında, Başpiskopos Savvati'nin onayıyla, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunu Gençlik İşleri Dairesi ve Eğitim ve Dini Rehberlik departmanları iş birliğinde Issık Göldeki “Dzerjnets” sağlık kampında “X. Çocuk ve Gençlik Festivali” düzenlenmiştir. Bu festivale 9 ile 18 yaş arasında 76 öğrenci katılmıştır. Bu etkinlikte bir araya gelen gençler festival boyunca dini, kültürel ve eğitimsel etkinliklere katılmışlardır. Festivalin ilk günü tüm katılımcılar, spor alanında buluşarak festivale enerji dolu bir başlangıç yapmışlar ve festivalde çeşitli spor yarışmaları, plaj oyunları ve su üzerinde düzenlenen voleybol maçları düzenlenmiştir. İlk günün sonunda antrenör Ivan Ivanov'un düzenlediği mini futbol turnuvası çocukları çok sevindirmiştir. Festivalin ikinci günü, entelektüel etkinlikler düzenlenmiş ve kapsamda gençler, kendilerini zorlayan bulmacaları çözmüşler ve sorunları çözümlenmişlerdir. Festivalin üçüncü günü sanat atölyeleri düzenlenmiş ve bu kapsamda gençler Dmitriy Vladimiroviç Zhidkov'un rehberliğindeki atölye çalışmalarına katılmışlardır. Ayrıca festivalde gençler için şarkılar söylenmiş, enstrümanlar çalınmış ve tiyatro gösterisi sunulmuştur. Festival boyunca çeşitli dini ayinler düzenlenmiştir. Hem kilisede hem de çadırda düzenlenen ayinlerde, gençler kendi dini deneyimlerini yaşamışlardır. Ayinlerde Kutsal Kitaptan bölümler okunmuş, dualar edilmiş ve gençlerin ruhsal açıdan gelişmelerine olanak sağlanmıştır. Başpiskopos Savvati'nin de katıldığı bu festivalde gençler arasında bir dayanışma ve birliktelik atmosferi yaşanmıştır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Gençlik İşleri Dairesi Başkanı İlya Boyko festivalin amacının, gençleri Ortodoks Hıristiyan inancının değerleri etrafında bir araya getirerek, kültürel mirası yaşatmak ve gençlerin yeteneklerini sergilemelerine olanak sağlamak olduğunu

²⁰⁴ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Otdel po Delam Molodeji vo İmya Svyatogo Apostola i Eyevangelista Ioanna Bogoslova”, (Erişim 28 Ağustos 2023).

belirtmiştir.²⁰⁵ Bu gençlik festivallerini düzenlemek Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından gelenek haline getirilmiştir. 6 Temmuz 2023 tarihinde Gençlik İşleri Dairesi tarafından “XI. Gençlik Festivali” düzenlenmiştir.²⁰⁶ Bu gençlik kamplarının yanı sıra Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından gençlere yönelik çeşitli konularda seminerler, sohbetler, festivaller gibi çeşitli etkinlikler düzenlenmektedir.

2.4. Kültürel Faaliyetleri

Kırgızistan’da Rus Ortodoks Kilisesi sadece dini ibadet ve öğretileri ile sınırlı kalmayıp aynı zamanda çeşitli kültürel faaliyetler de gerçekleştirmektedir. Kilisede kültürel faaliyetlerin yapılmasının temel amacı, kilisenin toplum ile etkileşimini artırma, toplumsal değerlerin yüceltilmesi ve kilise öğretilerinin geniş kitleye yayılmasıdır. Kilise bu doğrultuda çeşitli konserler, sergiler, konferanslar ve kamplar düzenleyerek toplumun manevi ve kültürel ihtiyaçlarına cevap vermektedir.

2.4.1. Kilisenin Rus Kültürünü Yayılmaya Yönelik Faaliyetleri

Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki mensuplarının çoğunluğu Rus etnik kökenli olduğu için kilise tarafından Rus kültürünü yaymak için çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Mesela 2023 yılının 1-4 Temmuz tarihleri arasında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu ve “Russkiy Mir” vakfı tarafından “*Rus Dili Festivali*” düzenlenmiştir. Bu festivale Knez Vladimir kilise okulundan, Voенno Antonovka’dan (Çüy bölgesindeki bir köy) ve Talas’tan 82 kişi katılmıştır. Festivalde gençlere 16 rehber mentorluk yapmıştır. Bu festivalin düzenlenmesinin temel amacı, Rus dilini ve kültürünü korumak, gençlerin Rus diline olan ilgisini arttırmak ve Rus dilinin zenginliklerini keşfetmelerini sağlamak olmuştur. Festivalin açılış töreni Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Eğitim ve Dini Rehberlik bölümünden papaz Andrey Kunavin’in

²⁰⁵ Larisa Yakovleva, “Dukhovnoye Naslediye Kyrgyzstana”, *Pravoslavnyy Mir* (01 Ağustos 2022), 188.

²⁰⁶ Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Dukhovnoye Naslediye Kyrgyzstana”, (Erişim 28 Ağustos 2023).

katılımıyla gerçekleşmiştir.²⁰⁷ Rus dili ve kültürünü korumak ve yaygınlaştırmak için Kilise tarafından buna benzer çeşitli faaliyetler düzenlenmektedir. Örneğin; 16 Nisan 2023 tarihinde Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından “Radost Slova” adlı kitap fuarı ve forumu düzenlenmiştir. Bu fuarın açılışına, Rus Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği Yayın Konseyi Başkanı Metropolit Kliment, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposu Savvatiy, Rus Yazarlar Birliği Başkanı Nikolay Fyodoroviç İvanov, Kırgızistan Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komitesi Yardımcısı Midin Uulu Kanat, Rusya İşbirliği Temsilciliği Başkanı Albert Farhatoviç Zülharnayev, Yayın Konseyi Yardımcısı Rahip Makariy Komogorov, Kırgız-Rus Slav Üniversitesi Rektör Danışmanı Boldjurova İşenkul Sadykovna ve Kant şehrindeki Rus Hava Kuvvetleri Kanat Komutanı Albay Alexander Aleksandroviç Rybin katılmıştır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposu Savvatiy açılış konuşmasında kitabın ve kitap kültürünün insanların hayatındaki önemi üzerinde durarak Rus dilinin Kırgızistan’daki gelişimi için Rusya ve Moskova Patrikliği ve Yayın Konseyine teşekkür etmiştir. “Radost Slova” kitap fuarı ve forumunun düzenlenmesinin temel amacı toplum içinde kitap kültürünün gelişmesine, Rus dilinin desteklenmesine, Rusya ve Kırgızistan yazarlarının arasındaki etkileşimin güçlendirilmesine katkı sağlamaktır.²⁰⁸ Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu kültürel faaliyetler düzenleyerek Kilisenin, Rusya’nın Kırgızistan’daki manevi ve kültürel temsilcisi olduğunu göstermektedir.

2.4.2. Kilise Korosu

Kilise koroları Ortodoks Hıristiyan mezhepleri arasında özel bir yere sahiptir. Rus Ortodoks Kilisesinde kilise koroları dini ayinler sırasında ilahiler icra ederek cemaatin manevi deneyimini zenginleştirmekle birlikte ruhsal bir atmosferin de oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Rus Ortodoks Kilisesine göre kilise korusu Tanrıyla iletişim

²⁰⁷ Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Russkiy Yazyk – Yazyk Velikogo Talantlivogo Naroda" (Erişim 26 Ağustos 2023).

²⁰⁸ Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Radost Slova”, (Erişim 28 Ağustos 2023).

deneyimidir. Kilise korosu üyelerinin görevi, profesyonelliği maneviyatla birleştirerek kilisede bulunan insanlara aktarmaktır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun eski Başpiskoposu Daniil Kuznetsov'a göre halkın kiliseye gitmesi için sadece iyi bir rahibin olması yeterli değildir. Aynı zamanda güzel bir ibadeti deneyimlemesi ve kulağa hoş gelen bir ilahi işitmesi gerekmektedir. Bu bağlamda misyonerlik faaliyetlerini yürüten rahip ile kilise korosundaki şarkıcı aynı seviyede olmaktadır.²⁰⁹

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunda Eylül 2013 tarihinden beri Roman Sladkopevets adında Kilise Koroları Bölümü faaliyet yürütmektedir. Bu bölümün başkanı Fisenko Evgenya Aleksandrovna'dır. SSCB döneminde kilise korosunda sadece ilahileri söylemek için Ortodoks inancına sahip olmayan şarkıcılar da davet edilmiştir.²¹⁰ Günümüzde kilise cemaatlerinin çoğalmasından dolayı her bir kilisenin kendi korosu bulunmaktadır. Çocuklar ve gençlerin arasından da kilise koroları düzenlenmektedir. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunda düzenlenen Kilise korosu bölümünün açılmasından bu yana koro üyeleri ve rehberler için türlü konferans, seminer ve festivaller düzenlenmektedir. 8 ile 12 Ağustos tarihleri arasında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Kilise Koroları Bölümü tarafından, Issık Göl'deki Azize Kseniya Peterburgskaya Kilisesi'nde çocuk koroları için dört günlük seminer düzenlenmiştir. Bişkek, Karakol, Sokuluk, Manas ve Belovodsk cemaatlerinden 10 ile 18 yaş arasındaki 30 çocuk katılmıştır. Bu etkinlik çocuklar ve gençler arasındaki kilise şarkıları geleneğini sürdürmeyi ve geliştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Piskoposluktaki çocuk korolarını ruhsal ve performans düzeyini arttırmayı hedeflemektedir. Basına yansıdığı kadarıyla katılımcılar etkinliğin her gününü keyifle geçirmişlerdir. Issık Göl kıyısında zor hava şartlarına rağmen beraberce ibadet etmişler ve bu deneyimi yaşamışlardır. Seminerin katılımcıları bu dört günün hızla geçtiğini ve bu günlerin kalplerinde kalacağını, farklı

²⁰⁹ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "V Bishkeke Proshel II Uchebno-Obrazovatel'nyy Seminar Regentov i Pevchikh Kyrgyzstanskoy Yeparkhii", (Erişim 28 Ağustos 2023).

²¹⁰ Ozmitel, *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.*, 112-113.

cemaatlerden gelen gençlerin bir araya gelmesini ve müziğin onlar için neredeyse yaşamın tamamı olduğunu paylaşmışlardır.²¹¹

Genç kilise koroları için bu tür faaliyetler Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından her yıl düzenlenmektedir. Bu sene de Issık Göl'deki "Vost" dinlenme tesisinde 20 ile 30 Temmuz tarihleri arasında düzenlenmiştir. Belirtmek gerekir ki bu etkinliklerde çocuklar sadece eğlenmekle kalmayıp aynı zamanda her gün Kutsal Litürjiye hazırlık yapmaktadırlar. Mesela başlangıç grubu nota okuma dersi yaparken, okuma grubu ibadet metinlerini doğru bir şekilde okuma becerilerini öğreniyorlar. Daha deneyimli çocuklar ise ibadetleri seslendirecek yeni eserleri öğreniyorlar. Tüm dersler öğrencilerin müzik yeteneklerini geliştirmeyi ve bir grup olarak çalışmayı öğretmektedir.²¹²

7 ile 9 Ağustos tarihleri arasında Issık Göl'deki "Azize Kseniya Peterburgskaya" Kilisesinde, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun XI. eğitim ve öğretim semineri düzenlenmiştir. Bu defa dört dekanlıktaki erkek koro üyelerinden 15 katılımcı bir araya getirilmiştir. Bu seminer boyunca katılımcılar ilahi söyleme ve okuma konusunda profesyonel tavsiyeler ve öneriler almışlardır. Bu etkinliğin katılımcılarına göre bu tür faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile Piskoposluğun erkek kilise korolarının gelişimine katkı sağlayacaktır.²¹³

2.4.3. Konferanslar

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu Kilise cemaatleri için psikoloji, edebiyat ve kilise tarihi gibi konularda konferanslar yapmaktadır. Örneğin; 19 Eylül 2022 tarihinde Svyato Voskresenskiy Katedralinin konferans salonunda Aleksandr Kamısev'in "Kırgızistan'daki Hıristiyanlığın Tarihi" konulu konferans serisi gerçekleştirilmiştir. Bu konferansta Kırgızistan topraklarındaki Hıristiyanlığın tarihinden ve daha sonra Issık

²¹¹ *Pravoslavniy Mir*, "Detsko-Pevcheskiy Seminar Sostoyalsya na Issyk-Kule" (Ağustos 2022), 12.

²¹² Bişkekşkaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Na Issyk-Kule Prodoljayet Rabotu Detskiy Krayevedchesko-Pevcheskiy Syezd", (Erişim 28 Ağustos 2023).

²¹³ *Pravoslavniy Mir*, "V Balykchi Proshel Seminar Tserkovnykh Khorov" (2019), 2.

Göl'de bulunan "Ermeni Kardeşlerin" Katalon haritasındaki manastırından söz edilmiştir.²¹⁴ Bu konferansın ardından 4 Kasım 2022 tarihinde Svyato Voskresenskiy katedralinin konferans salonunda tanınmış bir Ortodoks kriz psikoloğu olan, Rusya Federal Cezaevi Hizmeti Kamu Konseyi üyesi Mihail Hasyiminski, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun rahipleri ve gönüllüler için bir konferans düzenlemiştir. Psikolog Mihail Hasyiminski kişisel deneyimlerden örnekler vererek, sevdiklerini kaybeden, aile içi şiddet yaşayan ve intihar düşünceleriyle mücadele eden kişilere psikolojik yardım sağlama deneyimlerini katılımcılar ile paylaşmıştır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından çeşitli konularda yukarıdaki gibi seminerler ve konferanslar düzenlenmektedir.²¹⁵

2.5. Basın Yayın Faaliyetleri

Basın yayın faaliyeti dini öğretileri ve inançları hedef toplumlara ulaştırmada etkili bir araçtır. Kitaplar, broşürler, dergiler, gazeteler, radyo, televizyon ve internet gibi iletişim araçları sayesinde dini bilgi ve mesajlar geniş kitlelere ulaştırılabilir. İmparatorluk döneminde Rus Ortodoks Kilisesi basın yayın faaliyetlerini Türkistan Piskoposluğuna bağlı olan farklı dergi ve gazeteler aracılığıyla yürütmüştür. Günümüzde Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesi'nin basın yayın faaliyetleri Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu tarafından yürütülmektedir. Kilise için Kırgızistan'da Rus Ortodoks Kilisesi'nin basın yayın faaliyetlerinin yürütülmesinin önemi büyüktür. Çünkü Kilisenin basın yayın faaliyetleri toplumda Ortodoks geleneğinin ve Rus dilinin korunmasına hizmet etmektedir. 18 Kasım 2012 tarihinde, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun altında resmi Yayın Merkezi açılmıştır. Bu yayın merkezinin bünyesinde: basın servisi, yayınevi, web sitesi yazı işleri ofisi, Pravoslavny Mir gazetesinin yazı işleri ofisi faaliyet

²¹⁴ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Tsikl Lektsiy po İstorii Hristianstva v Kyrgyzstane", (Erişim 29 Ağustos 2023).

²¹⁵ Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, "Psihologičeskiye Aspektı Tserkovnogo Duşepopeçeniya i Podderjki", (Erişim 29 Ağustos 2023).

yürütmektedir. Bununla birlikte Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun basın yayın faaliyetlerine Rus Ortodoks Kilisesi Moskova Patrikliği de destek sağlamaktadır.

2.5.1. Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti Dergisi

Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti (Türkistan Piskoposluğu Kayıtları Dergisi) 1906-1918 yılları arasında Verniy (günümüzde Almatı) şehrinde bir ayda iki defa yayınlanmıştır. Dergi, Türkistan Piskoposluğunun resmi yayın organı olmuştur. Dergi, çeşitli konuları kapsayan dini öğütler, makaleler ve haberleri içermiştir. Ağırlıklı olarak dini içerikli olmakla birlikte, Kilisenin bölgedeki faaliyetleri, misyonerlik çalışmaları ve bölge halkının dini yaşamına dair haberler de yer almıştır. Türkistan Piskoposluğu Kayıtları Dergisi dönemin iletişim araçlarından biri olan yazılı basın sayesinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin Türkistan bölgesindeki etkisini artırma amacını taşımıştır. Dergi, kilise öğretilerini yayma, bölge halkını dini konularda eğitme ve Rus İmparatorluğunun etkisini güçlendirme amaçları doğrultusunda hizmet etmiştir.²¹⁶ 2012 yılında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun kurulmasının birinci yıl dönümü münasebetiyle Rusya Devlet Halk Kütüphanesi ve Rus Ulusal Kütüphanesi'nin desteği ile Türkistan Piskoposluğu dergisinin dijital kopyaları okuyuculara sunulmuştur.²¹⁷

2.5.2. Pravoslavniy Mir Gazetesi

Pravoslavniy Mir (Ortodoks Dünyası) gazetesi Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun basın yayın faaliyetleri kapsamında 2002 yılından beri yayınlanmaktadır. Yayının ilk ilham kaynağı sanatçı Yuri Anastasyan olmuştur. Gazetenin ilk baş editörü ise rahip Nikolay Suşçenko idi. Gazetenin ilk kadrosunu sorumlu editör Tatyana Vasilyeva, tasarımcı Natalya Bonetskaya ve redaktör Sofia Abdrahmanovalar oluşturmuştur. 2004 yılında, Metropolit Vladimir İkım'in kararıyla

²¹⁶ Pavel Dyatlenko, "Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti' Kak Maloizuçenniy İstoçnik po İstorii Turkestanskogo Vosstaniya 1916 Goda", *Vostoçniy Arhiv* 43(2021), 51.

²¹⁷ "Türkistanskiye Yeparkhialniye Vedomosti, 1906-1918: Pervoy Godovshchine Bishkekskoy i Kırgızistanskoy Yeparkhii Posvyashchayetsya", *Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka* (Erişim 29 Ağustos 2023).

gazetenin baş editörlüğüne rahip Igor Dronov atanmıştır. 2009 yılında, gazete Olga Gukova'yı, muhabir Larisa Yakovleva'yı ve sanatçı Lyubov Şuşspannikova'yı kadrosuna katmıştır. Mart 2016'dan itibaren, “*Pravoslavny Mir*” gazetesinin kadrosu “*Slovo Jizni*” gazetesinin baş editörü Nadejda Isaeva ile güçlendirilmiştir. 8 sayfalı siyah-beyaz bir gazete hızla gelişerek dört sayfası renkli olmak üzere 16 sayfa içeren yayın haline gelmiş ve uzun süre bu formatta yayınlanmıştır. Ağustos 2014'ten itibaren 16 sayfalı gazete tam renkli halde yayınlanmaya başlamıştır.²¹⁸

Günümüzde “*Pravoslavny Mir*” gazetesinin genel editörlüğünü halen Igor Dronov yürütmektedir. Igor Dronov'un 13 Haziran 2023'de Rus Ortodoks Kilisesi'nin Yayın Konseyinin toplantısında verdiği bilgilere göre bu gazete düzenli olarak yayınlanmakta olup, 2014 yılından beri tüm sayıları piskoposluğun web sitesine yüklenmiştir.²¹⁹

Gazetenin içeriği Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun faaliyetlerini içeren haberlerden, dini konularda yazılan makalelerden, Hıristiyanlara örneklik teşkil eden insanların biyografilerinden, güncel dini konulardan, gençlere ve çocuklara özel içeriklerden, soru cevap kısmından ve bunun gibi çeşitli dini içeriklerden oluşmaktadır. Bununla beraber gazete özel sayıları ile okuyucularına Kilisenin tarihi ve faaliyetlerini anlatmaktadır. Örneğin; gazetenin 188, 189. ve 190. sayıları Kırgızistan topraklarındaki Hıristiyanlığın tarihine dair özel makaleleri içermiştir.²²⁰

Pravoslavny Mir gazetesi, kuruluşundan bu yana kilise faaliyetlerini desteklemeyi ve Hıristiyan inançlarına dair haberleri yayınlamayı amaçlayarak gelişmiştir. Zaman içinde içerik, tasarım ve okuyucu ilişkileri açısından değişiklikler olmuşsa da gazete

²¹⁸ Igor Dronov, “Pravoslavnomu Miru–20 Let”, *Pravoslavny Mir* (Kasım 2022), 35.

²¹⁹ Kuznetskaya Mitiropoliya, “V İzdatelskom Sovete Proşla Vstreça s İzdatelyami, Posveşennaya İzdaniyu Duhovnoy Literaturi v Stranah”, (Erişim 16 Haziran 2023).

²²⁰ Dronov, “Pravoslavnomu Miru–20 Let”, 35.

temel amacını sürdürerek Kilise cemaati ve okuyucularına hizmet etmeye devam etmektedir.

2.5.3. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Resmi İnternet Sitesi

Günümüzde teknolojinin gelişmesi ile internet siteleri önemli bir iletişim ve yayın kaynağı haline gelmiş bulunmaktadır. Gelişmiş teknoloji Rus Ortodoks Kilisesi için de inancını ve öğretilerini geniş kitlelere ulaştırmada büyük önem taşımaktadır. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesi mevcuttur. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesi Başpiskopos, Kiliseler, Belgeler, Haberler, Video, TV yayınları, Medya İncelmesi, Soru Cevaplar ve İletişim bilgileri bölümlerinden oluşmaktadır. Ayrıca bu internet sitesine Rus Ortodoks Kiliselerinin ibadet takvimi “Ortodoks Dünyası” gazetesinin elektronik versiyonu da yüklenmiş bulunmaktadır.²²¹

Başpiskopos bölümünde görevdeki başpiskoposun özgeçmişi ve onun çeşitli konulardaki resmî duyuruları yer almaktadır. Kiliseler bölümünde Kırgızistan’daki dört Dekanlığa bağlı Kiliselerin isimleri, Kilisenin tam adresi, Kilisenin rahibi ve onun iletişim bilgileri yer almaktadır. Belgeler bölümünde Piskoposluğun kararları, emirleri, kayıt belgeleri, ibadet sırasında okunan dualar ve dilekçe örnekleri yer almıştır. Haberler bölümünde Rus Ortodoks Kilisesi tarafından düzenlenen ayinler, törenler, seminerler, festivaller, yarışmalar gibi çeşitli etkinliklerin haberleri yayınlanmaktadır. Video bölümüne Kilise tarafından düzenlenen etkinliklerde çekilen kısa videolar yüklenmiştir. TV yayınları bölümünde Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun rahiplerinin Kırgızistan’daki televizyon kanallarında yaptığı dini programların videoları yer almaktadır. 29 Ağustos 2023 tarihine kadar bu bölüme çeşitli konulardaki 197 dini programın video kaydı yüklenmiştir. Soru cevaplar bölümünde çeşitli dini konularda soru ve sorulan soruların cevapları bulunmaktadır. İletişim bölümünde ise Bişkek ve

²²¹ Russkiy Pravoslavniy Tserkov, “Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya” (Erişim 29 Ağustos 2023).

Kırgızistan Piskoposluğunun altında faaliyet yürüten departmanlar ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.²²² Verilere bakıldığında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi internet sitesinde Kilisenin amaçları doğrultusunda aktif faaliyetler yürüttüğü gözlemlenebilir.

2.5.4. Sosyal Medya

Rus Ortodoks Kilisesi, sosyal medyanın gücünü fark etmiş durumdadır ve Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Instagram, Facebook, VK, Odnoklassniki ve YouTube platformlarında hesapları bulunmaktadır.

Günümüzde sosyal medya Kırgızistan'daki Rus Ortodoks Kilisesi'nin faaliyetlerinde oldukça büyük bir rol oynamaktadır. Sosyal medya platformları, Kilisenin iletişim araçlarının önemli bir parçası haline gelmiş ve Kilise, mesajlarını geniş kitlelere daha hızlı ve etkili bir şekilde iletmek için bu platformları kullanmaktadır.

Sosyal medya Rus Ortodoks Kilisesi'nin genç kitlelere ulaşmasında da önem arz etmektedir. Gençler arasında yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformları, kilisenin dinî eğitim programlarını duyurmakta, gençleri kilise etkinliklerine katılmaya teşvik etmede etkili bir araç hizmeti görmektedir.

2.5.4.1. Facebook

Günümüzde Kırgızistan'da Facebook geniş bir kullanıcı kitlesine sahip bir sosyal medya platformudur. Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Facebook sayfasında 1000'den fazla takipçisi bulunmaktadır. Genellikle kilise ile ilgili etkinlikler, duyurular ve haberler buradan yayınlanmaktadır.²²³

2.5.4.2. Instagram

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun “pravoslavielg” kullanıcı adıyla Instagram hesabı bulunmaktadır. Hesabın takipçilerinin sayısı dört bine yakındır. 29

²²² Ruskaya Pravoslavnaya Tserkov, “Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya” (Erişim 29 Ağustos 2023).

²²³ Pravoslavniy Kırgızistan Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya, “O Nas” *Facebook*

Ağustos 2023 tarihine kadar bu hesaptan 2021 gönderi paylaşılmıştır. Gönderilerin seyredilme ve beğenilme oranı bin ile dört bin arasında değişmektedir. Hesabın amacı Kırgızistan'daki Rus Ortodoks Kilisesi'nin etkinliklerini, ibadetlerini ve diğer dini faaliyetlerini tanıtmaktır. İçeriği ise genellikle Rus Ortodoks Kilisesi tarafından düzenlenen ayin ve etkinliklerde çekilen fotoğraflar, resimler ve videolardan oluşmaktadır. Ayrıca Kilisenin mimarisi, ikonalar ve kilise liderleriyle ilgili görseller paylaşılmaktadır. Ayrıca kilisenin etkinlikleri, konferanslar, vaazlar ve diğer dini törenlere ait bilgilendirici cevaplar da yer almaktadır.²²⁴

Kırgızistan'daki Rus Ortodoks Kilisesi'ne bağlı olan başka Instagram hesapları da mevcuttur. Örneğin, "miloserdie.kg" hesabı Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğuna bağlı Sosyal Hizmet ve Yardımlaşma kurumunun hesabıdır. Amacı yardım projeleri ve ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım faaliyetleri hakkında bilgilendirici paylaşımlar yapmaktır. Hesabın içeriği yardım projelerine ait fotoğraflar, videolar ve hikayelerden oluşmaktadır.

2.5.4.3. YouTube

"Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu" adı altında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun resmi Youtube kanalı bulunmaktadır. Bu hesap 14 Ağustos 2015 yılında açılmıştır. Hesabın 2470 abone sayısı mevcuttur. Günümüze kadar Kilisenin YouTube hesabında 652 video yayınlanmıştır. Bu kanalda yayınlanan videoları üç kategoride ele alabiliriz. Birincisi rahipler ile çeşitli konularda yapılan dini sohbetlerdir. İkincisi Hıristiyanlığın Türkistan ve Kırgızistan'daki tarihi hakkında yayınlanan kısa film ve videolardır. Üçüncüsü ise Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun eski başpiskoposu Danil'in yerel Beşinci TV kanalında gerçekleştirdiği dini programlardır.²²⁵

²²⁴ <https://www.instagram.com/pravoslaviieg/>

²²⁵ <https://www.youtube.com/channel/UCw2JQFvFNuqptbysV5mKexQ>

2.5.4.4. Odnoklassniki

Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun en aktif sosyal medya hesaplarından biri Odnoklassniki (sınıf arkadaşları) platformundaki hesabıdır. Bu sosyal medya platformu Ruslar tarafından icat edildiği için Ruslar arasında aktif kullanılmaktadır. Bu sosyal medya hesabında Kilisenin 4800 takipçisi mevcuttur. Ayrıca günümüze kadar hesaptan iki bin yedi yüz gönderi otuz binin üzerinde fotoğraf paylaşılmıştır. Paylaşımlarının içeriği diğer sosyal medya platformlardaki paylaşımları ile aşağı-yukarı aynıdır.²²⁶

Bunların dışında Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğuna bağlı kurumların da kendi sosyal medya hesapları bulunmaktadır. Ayrıca birçok kilisenin Telegram, WhatsApp gibi mesajlaşma uygulamalarında grupları da mevcuttur.

²²⁶ <https://ok.ru/pravoslaviekg>

SONUÇ

Kırgızistan topraklarında Rus Ortodoks Kilisesinin faaliyetleri XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus İmparatorluğu'nun bölgeyi ele geçirmesiyle başlamıştır. Tezde Rus Ortodoks Kilisesi'nin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetleri Rus İmparatorluğu'nun 1855 yılında bölgeyi ele geçirmeye başlamasından günümüze kadarki dönem incelenmiştir. Araştırma sonuçları Rus Ortodoks Kilisesi'nin tarihi süreçte Kırgızistan'da önemli dini ve kültürel bir etkiye sahip olduğunu ve bu etkiyi koruyabilmek için günümüzde aktif faaliyetler yürüttüğünü göstermektedir.

Rus Ortodoks Kilisesi Rus İmparatorluğunun resmi dini olduğundan İmparatorluğun ele geçirdiği bütün bölgelerde devletin Ruslaştırma politikalarında din (ortodoksluk) bir araç olarak kullanılmıştır. 1877 yılında Türkistan bölgesi Rus imparatorluğu tarafından ele geçirildikten sonra bölgeye Rus nüfusu yerleştirilmeye başlamıştır. Bölgeye yerleşen Rus nüfusunun dini ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan'ın da dahil olduğu Türkistan bölgesinde faaliyet yürütmeye başlamıştır. Ama Rus Ortodoks Kilisesinin esas hedefi bölge halkı'na Rus kültürünü ve Hıristiyan inancını benimsetmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda Kilise, Kırgız halkını Ortodoksluğa dönüştürmek için misyonerlik faaliyetleri de yürütmüştür. Ancak bölge halkının Rus dilini bilmemesi, din olarak İslam'ı benimsemiş olması ve bölgede yeteri kadar rahiplerin istihdam edilememesi gibi nedenlerle Kilisenin bu çabaları büyük ölçüde başarısız olmuştur. Rus Ortodoks Kilisesi Kazan bölgesindeki başarısızlığından ve aldığı güçlü tepkilerden dolayı Türkistan'da misyonerlik faaliyetlerini daha temkinli yürütmeye zorlanmıştır. Çünkü İmparatorluk yönetimi bölge halkının dini hassasiyetlerini bildiği için aşırı misyonerlik faaliyetlerinin halkın Rus İmparatorluğuna karşı ayaklanmasına sebep olacağını düşünmüştür. Bütün bu nedenlere bağlı olarak Rus İmparatorluğunun temel hedefi bölge halkını Hıristiyanlaştırmaktan öte halkın İmparatorluğa isyan etmemesini ve Rus kültürünü benimsemesini sağlamaya yönelmiştir. Kiliseyi ise bu hedef

doğrultusunda araç olarak kullanmıştır. Kırgızistan'daki Rus Ortodoks Kilisesinin faaliyetleri dini ve kültürel amaçlarla birlikte Rus İmparatorluğunun siyasi ve idari etkisinin bir parçası olarak da görülmelidir. Çünkü Kilisenin Kırgızistan'daki faaliyetleri, imparatorluğun bu bölgedeki egemenliğini güçlendirmeyi hedeflemiştir.

Bu hedef doğrultusunda zamanla Türkistan'da Rus Ortodoks Kilisesinin faaliyetleri yoğunlaşmıştır. İlk başlarda bölgedeki Kiliseler Tobolsk ve Tomsk piskoposluklarına bağlı olmuştur. 1871 yılında İmparatorun kararıyla Türkistan ve Taşkent Piskoposluğu oluşturulmuştur. Kırgızistan'daki Kiliseler de bu piskoposluğa bağlı olmuşlardır. Türkistan ve Taşkent Piskoposluğunun oluşturulmasıyla bölgede kiliseler, okullar ve manastırlar inşa edilmiştir. Türkistan'da Rus Ortodoks Kilisesinin oluşumu ve yapılanması İmparatorluk döneminde tamamlanmıştır. Kırgızistan'daki kiliseler ve manastırlar İmparatorluk döneminde inşa edilmiştir. Bu yapılar, mimari ve sanatsal açıdan değerli olup, Kırgızistan'daki Hıristiyanlığın tarih ve kültürüne tanıklık etmiştir. Rus Ortodoks Kilisesi'nin misyonerlik faaliyetlerinde Kilise okullarının önemi büyük olmuştur. Kilise okullarında bölge halkının çocukları da okutulmuştur. Kilise okullarında okuyan çocuklar aile ve toplum baskısından dolayı Hıristiyanlığı kabul etmemişlerse de eğitim sürecinde Rus kültürünü benimsemişlerdir.

Rus Ortodoks Kilisesi, Sovyetler Birliği döneminde diğer dini kurumlar gibi büyük baskılar altında kalmıştır. Kilise, Sovyet rejiminin ateist ve din karşıtı politikalarına maruz kalmış, pek çok kilise kapatılmış veya yıkılmış, din adamları tutuklanmış, sürgün edilmiş veya öldürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sırasında devletin dini kurumlara olan tutumu yumuşamıştır. Devlet Kiliseyi halkın ruhunu dinç tutmak ve halktan yardım toplamak amacıyla kullanmıştır. Bu dönemde hapisteki din adamları serbest bırakılmış ve kapatılan kiliseler yeniden faaliyetlerine başlamıştır. Stalin'in ölümünden sonra devletin kiliseye olan tutumu değişmiş ve Kilise yeniden baskılara maruz kalmıştır. Kilise bu zorluklara rağmen varlığını sürdürmeyi başarmış ve 1980'lerde

başlayan glasnost (açıklık) ve “perestroyka” (yeniden yapılanma) süreciyle birlikte yeniden canlanmıştır.

Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla Kırgızistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık döneminde devlet politikasında laiklik benimsenmiş ve dini kurumların faaliyetleri kısıtlanmamıştır. Bağımsızlık döneminde Rus Ortodoks Kilisesi faaliyetlerine yeniden başlamıştır. Sovyet döneminde farklı amaçlarda kullanılmakta olan kiliseler Ortodoks cemaatlerine iade edilmiştir.

Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan’daki misyonu Rus İmparatorluğu ve Sovyet döneminde bölgeye yerleşip, Sovyetlerin dağılmasıyla ana vatanlarına dönmeyen Rus nüfusunun dini, kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve onların ana vatanları ile olan bağını korumaktır. Kilisenin faaliyetleri sadece Rus diasporası ile sınırlı değildir, aynı zamanda Rus dış politikasıyla da ilişkilidir. Bu nedenle, Rusya devleti kiliseyi desteklemekte ve kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi, mensuplarının sayıları az da olsa günümüzde Kırgızistan’da Müslümanlardan sonra ikinci dini çoğunluğu oluşturmaktadır ve dini, sosyal ve kültürel faaliyetler yürütmektedir. Kilisenin yürüttüğü faaliyetler ve çeşitli etkinlikler daha çok geleneksel olarak eskiden beri Ortodoks inancına sahip olan kesime yönelik olarak gözüktüğü de Kilise Kırgızistan’da yürüttüğü bu faaliyetler ile yerel halkın sempatisini de kazanmaya, dolayısıyla onlara Ortodoksluğu benimsetmeye çalışmaktadır.

Rus Ortodoks Kilisesi Kırgızistan’ı kendi kanonik toprağı olarak görmektedir. Bu nedenle Kilise, Kırgızistan’daki Rus diasporasının Ortodoks olarak kalmasını önemsemekte ve bölgelerdeki diğer dini (Hıristiyan) grupların misyonerlik faaliyetlerine de karşı çıkmaktadır. Özellikle Katolik Kilisesi ve diğer küçük mezheplere yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Kırgızistan’da misyonerlik yürütmekte olan diğer Hıristiyan grupları başkasının mirasına konmakla suçlamaktadır.

Kaynakça

Abdraimova, R. C. “Islam i Pravoslaviye: Dialog Kultur v Sovremennom Kyrgyzstane”. *Vestnik Bishkekского Gumanitarnogo Universiteta* 1 (2014), 300-302.

Abdrayeva, G. “K Voprosu Ob Obshenii Gosudarstva k Pravoslavnoy Tserkvi v Kyrgyzstana”. *Vestnik Oshskogo Gosudarstvennogo Universiteta* 5 (2009), 49-54.

Abramzon, Saul. Kırgız cana Kırgızstan Tarihi Boyunça Tandalma Emgekter. çev. S. Mambetaliev vd. Bişkek: Kyrgyzstan Soros Fondu, 1999.

Abubakirov, E. K. “Sostoyaniye Religii v Kyrgyzstane v Sovetskiy Period”. *KRSU* 9/3 (2009), 40-44.

Akımjın Kyzy, Bukatcha. “Çarlık Rusya Döneminde Kırgızistan’daki Eğitim Kurumları ve Durumu”. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi* 20-21 (2015), 289-314.

Aliev, S. “Arbak”. *Manas Entsklopedia*. 1/146-147. Bishkek: Muras, 1995.

Alimbaev A. “Tenir”. *Manas Entsklopedia*. 2/ 433-434. Bishkek: Muras, 1995.

Arık, Durmuş. *Kavram Atlası Dinler Tarihi I* Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Arık, Durmuş. “Kırgızlar’da Kurban Fenomeni”. *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLVI (2005), 157-174.

Arık, Durmuş. “Küreselleşme Sürecinde Kırgızistan’da Misyoner Faaliyetleri ve Üzerine Bir İnceleme” *Dini Araştırmalar*, 6/17. 327-349.

Arık, Durmuş. “Geleneksel Türk Dini”. *Dinler Tarihi*. ed. Baki Adam. 480-500. Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Amber, Sadık. “Dini İnançlar Zaviyesinden Kırgızların Dünü-Bugünü ve Kırgız Gençlerinin İnançlara Karşı Olan Tutumları”. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 11/2 (Haziran 2022), 1173-1197. <https://doi.org/10.15869/itobiad.1090954>

Asanov, Emil. “Otor Sayasatı”. Kırgız Tarihi Kısaça Ensklopedya. 179. Bişkek: 2003.

Atantaeva, Dinara. “Doislamskiye Verovaniya i Religii na Territorii Kyrgyzstana”. *Nauka Bez Granits* 3 (Haziran 2019), 26-31.

Bartenova, İrina. “Pravoslaviye v Kırgızstane (Vtoraya polovina XIX - načalo XX vv.)”. *Almanah Sovremennoy Nauki i Obrazovanie* 7 (2010), 10-17.

Baycigitov, K. "İslam" Manas Ensklopedia. 1/389-390. Biskek: Muras, 1995.

Belek, Soltonoev. *Kyrgyz Taryhy*. Bishkek: ARCHI Innovassiialyk Borboru, 2003.

Bulgakovskiy, Dmitriy. *İssık-Kulskiy Pravoslavniy Missionerskiy Monastir v Sredney Azii*. S. Peterburg: V. S. Balasheve i K, 1896.

Cusupov, Keneş. *Kırgızdar*. Bişkek: Soros Fondu, 1993.

Çapraz, Hayri. “Çarlık Rusyası’nın Türkistan’da Hâkimiyet Kurması”. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 24 (2011), 51-78.

Debolskiy, G. S. *Provaslavnaya tsrerkov i ee tainstvah bogoslujiniy, obryadah i trebah*. İzdatelstvo İmeni Svyatitelya Lva Papı Rimskogo, 2008.

Demirci, Kürşat. *Bir Hıristiyan Mezhebi Olarak Ortodoksluğun Teolojisi*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2005.

Dıykanbayeva, Mayramgül. *Kırgızlarda Atalar Kültü*. Konya: Kömen Yayınları, 2016.

Dobroklonskiy, Aleksandr Pavloviç. *Rukovodstvo po İstorii Russkoy Tserkvi*. Moskova: Obshçestvo Lyubiteley Tserkovnoy İstorii, 2001.

Dosbol Nur Uulu vd. *Kırgızstan Tarihi*. Bişkek: İshak Razakov Atındağı Kırgız Mamlekettik Tehnikalık Universiteti, 2009.

Dyatlenko, Pavel. “Turkestanskiye Eparhialniye Vedomosti” Kak Maloizuçenniy İstoçnik po İstorii Turkestanskogo Vosstaniya 1916 goda”. *Vostoçnyy Arhiv*, 43 (2021), 51-54.

Dronov, İgor. “Ob Apostole Foma”. *Pravoslavnyy Mir* (Haziran 2023), 4-6.

Dronov, İgor. “Pravoslavnomu Mıru–20 Let”. *Pravoslavnyy Mir* (Kasım 2022), 35. https://drive.google.com/file/d/1q33_T3aaqMExCLae2n69vpUDDPdQ3v0h/view

Eberhard, Wolfram. *Çin'in Şimal Komşuları*. çev. Nimet Turgun Uluğtuğ. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996.

Erdem, Mustafa. *Kırgız Türkleri Sosyal Antropoloji Araştırmaları*. Ankara: ASAM, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, 2000.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Kavram Atlası Dinler Tarihi II*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.

Fligin, Yuriy. “Otkrivat Şkolı vo Vsyakom Selenii i Derevne... (Pravoslavniye Şkolı i Biblioteki v Turkestanskom Krae)”, *Vostok Svışe* 29 (Mart 2013), 18-29.

Fligin, Yuriy. “Deyatelnost Russkoy Tserkvi na Nive Prosveşeniye v Turkestanskom Krae”. *Hristianstvo na Blijnem Vostoke* 16/2 (2022), 112-133. <https://doi.org/10.24412/2587-9316-2022-00130>

Goryaçeva, V. D., Peregodova, S. I. “Pamyatniki Hristiyanstva na Territorii Kırgızstana”. *İz İstorii Drevnih Kultov Sredney Azii Hristianstvo*. ed. L. İ. Jukova. 84-95. Taşkent: Komron, 1994.

Günay, Ünver- Güngör, Harun. *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 5. Basım. 2003

İkim, Vladimir. *Po Stopam Apostola Fomı: Hristiyanstvo v Sredney Azii*. Moskova: M-Skanrus, 2011.

İkim, Vladimir. *Zemlya Potomkov Patriarha Tyurka. Duhovnoye Naslediye Kirgizii i Hristianskiye Aspekty Etogo Naslediya*. Moskova: Moskova Patrikhanesi Yayınevi, 2002.

Jusubaliev, Ali. *Kırgızların İslamiyet'i Kabulü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.

Kara, Füsun. *Rusya'nın Orta Asya'ya (Türkistan) Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi*. Ankara: 2021. İksad Yayınevi, 2021.

Kadyrbaev, A. Sh. "Kırgızya". *Pravoslavnaya Ensklopediya*. Erişim 17 Haziran 2023. <https://www.pravenc.ru/text/1840153.html>

Kartashov, Anton Vladimiroviç. *Oçerki po istorii Russkoy Tserkvi*. 1. Cilt. Moskova/Berlin: Direkt Medya, 2020.

Kartashov, Anton Vladimiroviç. *Oçerki po istorii Russkoy Tserkvi*. 2. Cilt. Moskova/Berlin: Direkt Medya, 2020.

Karetnikova, O. R. "Blagotvoritelnaya i Obşestvenno-Prosvetitelskaya Deyatelnost Slujiteley Pravoslavnoy Tserkvi v Turkestane". *K İstorii Hristianstva v Sredney Azii*. ed. L. İ. Jukova. Taşkent: Uzbekiston, 1998.

Kenensariev, Tashmanbet - Avazov, Ernis. *Anciyan Kötörülüşü cana Kırgızdar*. Oş: Oş Devlet Üniversitesi Yayınları, 2002.

Kenensariyev, Tashmanbet. *Kırgızstandın XIX kılımdın 50-60- Cıldarındağı Sayası Öñüğüüsü*. Bıшкеk: Bıyıkık, 2009.

Hudyakov Yuliy Sergeevıç. *Kyrgyzy na Prostorah Azii*. Bıшкеk: Soros Fondu, 1995.

KCA, Kırgız Cumhuriyeti Anayasası (ts.).

Kostryukov, A. A. *Leksii po istorii Russkoy Tserkvi*. Moskova: PSTGU, 2018.

Kurat, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye kadar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 7. Baskı., 2020.

Küçük, Abdurrahman. *Misyonerlik ve Dinler Arası Diyalog*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.

Mambetaliev, Askar. *Sled Hrista Na Şelkovom Puti İstoriya Hristianstva Kırgızskih Plemen*. Bıшкеk, 2013.

Mamytov, Abdimuhamet. *Rus Ortodoks Kilisesin'de Azizlik*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.

Moldobaev, U. "Umay Ene", *Manas Entsklopedia*, 2/492-493. Bıшкеk: Muras, 1995.

Muharrem, Ergin. *Orhun Abideleri*. Hisar, 2003.

Mukanbetova, R. B. "Kırgız mamleketinin tüptölüşündögü insandardın rolu". *Izvestiya Vuzov Kyrgyzstana* 11 (2016), 144-146.

Moldobaev, İ. "Tarsa". *Manas Entsklopedia*. 2/422-423. Bıшкеk: Muras, 1995.

Moldokasymov, Kyias Sataroviç (ed.). *Alymbek Datka cana Anyn Dooru*. Bıшкеk: Mahprint Yayınları, 1. Basım, 2016.

National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. Kyrgyzstan Brief Statistical Handbook. Bişkek, 2022.

Ozmitel, Ekaterina Evgenyevna. *Pravoslaviya v Kirgizii. XIX-XX vv.* Bişkek: Kirgızsko – Rossiyskiy Slavyanskiy Universitet, Fakultet İstorii, Kndidatskaya Dissertatsiya, 2003.

Ozmitel, E. E. “Kulturnoe Znaçeniye İssik Kulsogo Svyato Troitskogo Monastırya”. *KRSU*, 213.

Ozmitel, E. E. “Mihaylo Arhangel'skiy Hram Gorod Osh”. *Vestnik KRSU* 6/10 (Şubat 2006), 1-4.

Petrov, Vladimir Georgoviç. *Pişpek İzçezayuşiy 1825-1926.* Bişkek: 2006.

Polat, Kemal. *Beşikten Mezara Kırgız Türkleri.* Ankara: Berikan Yayınevi, 2019.

Potapov, L. P. “Umay- Bojestvo Drevnih Tyurkov v Svete Etnografiçeskıh Dannyh”. *Tyurkologiçeskiy Sbornık.* 265-286. Moskova: Nauka, 1973.

Pravoslavnıy Mir. “Mervskaya Eparhiya Datiruyetsya V Vekom” (Ağustos 2022), 9-10.

<https://drive.google.com/file/d/1US2e0Tptctb06U9BdoGtZmX0nY5dPerW/view>

Reymgen, Viktor. “Kırgızistanda Rus Ortodoks Kilisesinin Faaliyetleri” (Görüşmeci Gulbara Orozmamat Kyzy, Ses Kaydı, Görüşme 30 Haziran 2023).

<https://drive.google.com/drive/folders/1Rq7gb76HcgUUSE490d6asdUBTrsgKRYb>

Reymgen, Viktor. “Religiozniye Deyatelnosti Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi” (Görüşmeci Gulbara Orozmamat Kyzy, Ses Kaydı, Görüşme 24 Ağustos 2023).

<https://drive.google.com/drive/folders/1Rq7gb76HcgUUSE490d6asdUBTrsgKRYb>

Smirnova, Alena. “Pravoslavnyy Svyashçennik Sozdal Unikal’nyu Shkolu na Yuge Kyrgyzstana”. *Fergana İnfomatsionnoe Agenstvo*. Erişim 28 Ağustos 2023. <http://www.fergananews.com/articles/7205>

Smirnov, Peter. *Istoriya hristianskoy Pravoslavnoy Tserkvi*. Peterspurg: M. P. Frolovoy, 1916.

Sokolov, Arseniy. *Gosudarstvo i Pravoslavnaya Tserkov v Rossii, Fevral 1917 – Yanvar 1918 gg.* St. Peterburg: Rossiyskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy Universitet İmeni A.I. Gertsena, Doktora Tezi, 2014.

Sydykov, Anarbay. “To the etymology of the ethnonym «Russian»”. Bishkekский Gumanitarnyy Universitet İmeni Kuseina Karasayeva.

Şabdamaliev, Negizbek. “Kırgızdardın Diniy Tüşünüktörünün Önüğüşün İzildöödö Taştagı Cazma Estelikterdin Oordu”. *Plyuralizm Boyunça Globaldik Borbor* 23 (2018)

Shkarovskiy, M. V. *Russkaya Pravoslavnaya Tserkov pri Staline i Hrushçeve*. Moskova: Graal, 1999.

Sheiskeeva, G.M. “Vosstanie 1916 Goda i Migrarssonaya Stiuatsya v Kırgızıstane”. *Navuka i Novie Tehnologii* 5 (2013), 200-202.

Temirova, Altınay. “Kırgızstandağı Buddizmdin İzderi”. *Azattyk*. (14.07.2014), 3. <https://www.azattyk.org/a/25457543.html>

Turkestanskaya Golgofa. “Türkistanskaya Eparhiya”. Erişim 22 Ağustos 2023. <https://www.turkestanskaya-golgofa.info/eparchy/turkestanskaya-eparhiya?destination=node/398>

Uluslararası Din Özgürlüğü Ofisi, United States Department of State. 2021
Uluslararası Din Özgürlüğü Raporu: Kırgız Cumhuriyeti. 2021.

Umaraliev, Elderbek. Kırgızdardadı Umay Ene Kultu: Tarihiy Salışturaluu İliktöölör. Bishkek: Cusup Balasagın Atındağı Uluttuk Universitet, Doktora Tezi, 2023.

Vernadsky, George. *Rusya Tarihi*. çev. Doğukan Mızrak - Egemen Ç. Mızrak. İstanbul: Selenge Yayınları, 3. Basım, 2015.

Vladimir, Ploskiç. *Kirgizy i Kokandskoe Hanstvo*. Bişkek: KRSU, 2. Basım, 2015.

VTsİK, Vserossiyskiy Tsentralny İspolnitelny Komitet. *Çto oznaçayet zakon o svobode sovesti i otdelenii tserkvi ot gosudarstva*. No 5, Moskova: 1918.

Yakovleva, Larisa. “Duhovnoye Naslediye Kırgyzstana”. *Pravoslavniy Mir* (01 Ağustos 2022),

Yakovleviç, Vladimir. *Starinniy Oş Oçerki İstorii*. Frunze: İlim, 1987.

Yevgeniy, Anisimov. *Imperatorskaya Rossiya*. Sankt-Peterburg: Piter, 2014.

Yevgeniy, Anisimov. *Istoriya Rossii ot Ryurika do Putina: lyudi, sobytiya, daty*. Sankt-Peterburg: Piter, 2013.

Yıldız, Hakkı Dursun. *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul: İlgı Kültür Sanat, 2011.

Yudahin, K. K. *Kırgızça Orusça Sözdük*. Moskova: Sovetskaya Ensiklopediya, 1985.

Zuuridinov, Öskönbay. “Orto Aziyaga Kelgen Dinderdin Tarihi”. *Scientific Journal of Faculty of Theology*. 28 (Haziran 2020), 157-169. https://doi.org/10.52754/16947673_2020_28_5

Zuuridinov, Öskönbay. “Buddizm cana anın Orto Aziyadağı ötmüşü”. *Oş Devlet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlmi Dergisi* 29 (Aralık 2020), 127-140.

Zhumanaliev, A. vd. *Kırgıztandın Tarihi Bayırkı Mezgilden Būgūnkū Kūngō Çeyin*. 2. Cilt. Bişkek: Kut Ber, 2016.

Znamensky, Pyotr Vasilyeviç. *Rukovodstvo k Russkoy Tserkovnoy İstorii*. Kazan: Universitetskoy Tipografii, 1876.

Wilhelm, Barthold. *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*. çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2. Basım, 2014

Wilhelm, Barthold. *Türkistan Hanlıklarının Tarihi*. çev. Gülnisa Aynakulova. Ankara: Astana Yayınları, 1. Basım, 2018.

Wilhelm, Barthold. *Kırgızdar Tarihıy Oçerk*. çev. Dardail Sulaymankulov. 2 Cilt. Bişkek: Kırgızistan Matbası, 1993.

İnternet Kaynakları

Azbuka Verı. “O Palomniçestve i Stranniçestve”. Erişim 25 Ağustos 2023. <https://azbyka.ru/o-palomnichestve-i-strannichestve>

Azbuka Verı. “Polyeleos”. Erişim 25 Ağustos 2023. <https://azbyka.ru/polielej>

Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Biblioteka”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/otdely/13>

Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Duhovnoye Naslediye Kyrgyzstana”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3996>

Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Yepiskop Savvatiy Sovershil Pashalnuyu Veçernyu vo Vladimirskom Sobore”. 16 Nisan 2023. Erişim 24 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3859>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Psihologičeskiye Aspektı Tserkovnogo Duşepopeçeniya i Podderjki”. Erişim 29 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3609>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya, “Otdel Sotsialnogo Slujenia i Blagotvoritelnosti”. Erişim 22 Temmuz 2023. <https://www.miloserdie.kg/page/about>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Na Issyk-Kule Prodoljayet Rabotu Detskiy Krayevedçesko-Pevçeskiy Syezd”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/4027>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Obrazovaniye i Katehizatsiya”. Erişim 26 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/otdely/4>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Otdel po Delam Molodeji vo Imya Svyatogo Apostola i Yevangelista Ioanna Bogoslova”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/otdely/2>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Otvety svyashçennikov na voprosy”. Erişim 26 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/answers>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Palomniçeskiy Otdel”. Erişim 25 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/otdely/12>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Poliyeleynaya Slujba v Svyato Voskresenskom Kafedral’nom Sobore”. Erişim 25 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/4054>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. ““Russkiy Yazyk – Yazyk Velikogo Talantlivogo Naroda’”. Erişim 26 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3992>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Tsikl Lektsiy po İstorii Hristianstva v Kırgızstane”. Erişim 29 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3534>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “V Bishkeke Proshel II Uçebno-Obrazovatel’nyy Seminar Regentov i Pevçih Kyrgyzstanskoy Yeparhii”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/510>

Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya. “Radost Slova”. Erişim 28 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3865>

Bişkekskaya i Kırgızstanskay Eparhiya. “Vıpusknik şkolı knyaza Vladimira poluçil ‘Zoloto’ po ORT”. Erişim 25 Temmuz 2023. <https://pravoslavie.kg/news/3972>

Drevo Otkritaya Pravoslavnaya Entsklopediya. “Novgorodskaya Duhovnaya Seminariya”. Erişim 29 Ağustos 2023. <https://drevo-info.ru/articles/471.html>

Kuznetsov, Daniil. *İstoriya Pravoslavie v Tsentralnoy Azii Orta Asya’da Ortodoksluk’ [Orta Asya’da Ortodoksluk Tarihi]* (Film, 2016). <https://www.youtube.com/watch?v=MJqYFviV-IE&list=PLmhuf72i7gQJnmYU59jEx1SQ8A2mZAAij>

Kuznetskaya Mitropoliya. “V İzdatelskom Sovete Proşla Vstreça S İzdatelyami, Posveşennaya Izdaniyu Duhovnoy Literaturı v Stranah SNG”. Erişim 16 Haziran 2023. <https://mitropolia42.ru/196864>

Kırgız Cumhuriyeti Din İşleri Devlet Komisyony. “Diniy Örgütler”. Erişim 30 Ağustos 2023. http://religion.gov.kg/ky/religion_organization/registered/%D1%81hristian

Sobori.Ru Katalog Pravoslavnoy Arhitekturi. “Bişkek Tserkov Serafima Sarovskogo v Pişpeke”. Erişim 25 Mayıs 2023. <https://sobory.ru/article/?object=38648>

Russkaya Pravoslavnaya Tserkov Sredneaziatskiy Mitropoliçiy Okrug Bishkekskaya i Kyrgyzstanskaya Eparhiya. “Ofitsalnyy Sayt Bişkekskaya i Kırgızstanskaya Eparhiya”. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/>

Russkaya Pravoslavnaya Tserkov Sredneziatskiy Mitropoliçiy Okrug Bishkekская i Kyrgyzstanskaya Eparhiya. “Blagoçiniya yeparhii”. Erişim 23 Ağustos 2023. <https://pravoslavie.kg/blagochiniya>

Pravoslavny Mir. “Detsko-Pevçeskıy Seminar Sostoyalsya na Issyk-Kule” (Ağustos 2022), 12.

<https://drive.google.com/file/d/1US2e0Tptctb06U9BdoGtZmX0nY5dPerW/view>

Russkaya Pravoslavnaya Tserkov. “Ofitsialnyy sayt Russkoy Pravoslavnoy Tserkvi”. Erişim 19 Ağustos 2023. <http://www.patriarchia.ru/>

National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. “Total population by nationality”. Erişim 12 Ağustos 2023. <http://www.stat.kg/en/opendata/category/312/>

İnstitut Russkogo Zarubejya. “Fond Podderjki i Zaşiti Prav Sooteçestvennikov, Projivayuşih za Rubejom”. Erişim 15 Haziran 2023. https://pravfond.ru/press-tsentr/v_shkole_svyatogo_knyazya_vladimira_v_bishkeke_prozvenel_pervyy_zvonok_9820/

Pravoslavny Mir. “Uyehali Naşı Dyumovoçki” (Eylül 2020), 3. https://drive.google.com/file/d/1Pe3xzw81VR2kK6spq3tshSI7RF_mXIY0/view

Pravoslavny Kırgızstan. Bişkekская i Kırgızstanskaya Eparhiya. “O Nas”. *Facebook*

Rossiyskaya Gosudarstvennaya Biblioteka. “Türkistanskiye Yeparhial’nyye Vedomosti, 1906-1918: Pervoy Godovshçine Bishkekской i Kırgızistanskoy Yeparhii Posvyashçayetsya”. Erişim 29 Ağustos 2023. <https://search.rsl.ru/ru/record/01006629075>

Russkaya Pravoslavnaya Tserkov. “Ofitsalnyy Sayt Moskovskogo Patriarhata” Erişim 24 Ağustos 2023. <http://www.patriarchia.ru/db/text/5450176.html>

Rossiya i Sooteçestvenniki. “Russkie.org”. Erişim 15 Haziran 2023.

<https://russkie.org/news/v-stolitse-kirgizii-bishkeke-otkryta-novaya-russkaya-shkola/>

Pravoslavny Mir. “V Balykçi Proshel Seminar Tserkovnyh Horov” (Ağustos 2019), 2.

<https://drive.google.com/file/d/1y4nyHgsOOCWtMLodU9oPTeJPtA1ojvMh/view>

Troitskaya Şkola. “İstoriya Troitskoy şkolı Karakol”. Erişim 15 Haziran 2023.

<http://troickayashkola.ru/index/istorija/0-7>

Ekler

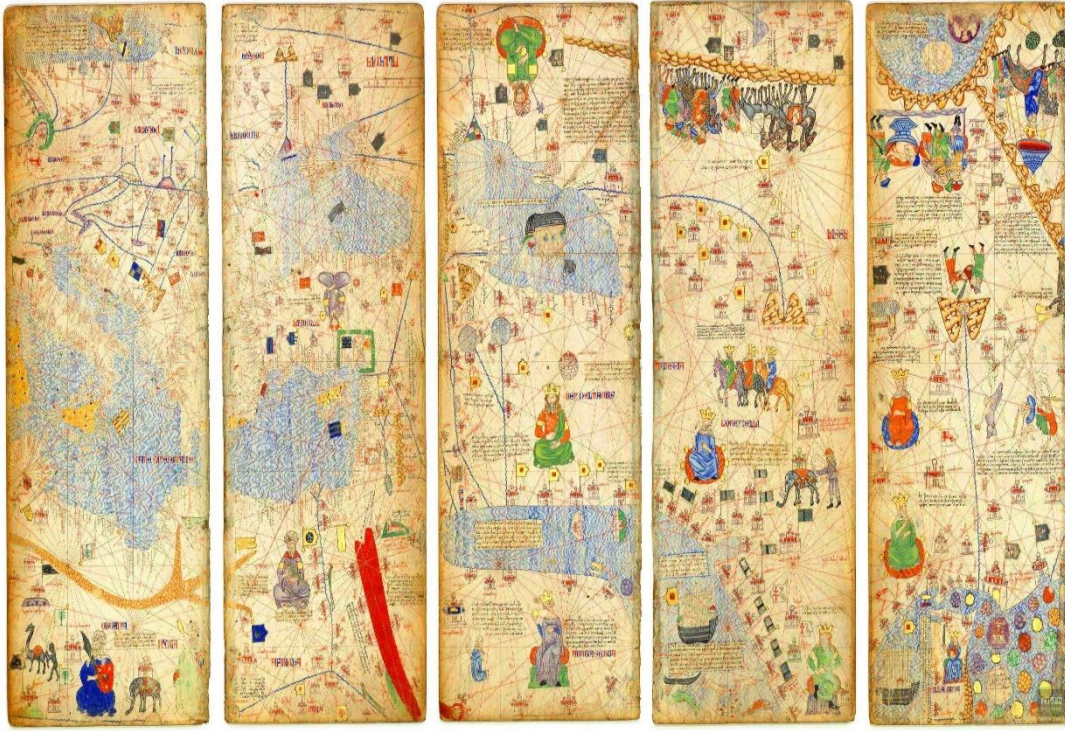
Ek. 1: Resim. Aziz Nikola Kilisesi. Pişpek (Bişkek)

Resim Foto.kg. internet sitesinden alınmıştır. <https://foto.kg/galereya/52-pishpek-svyato-nikolskaya-cerkov.html>

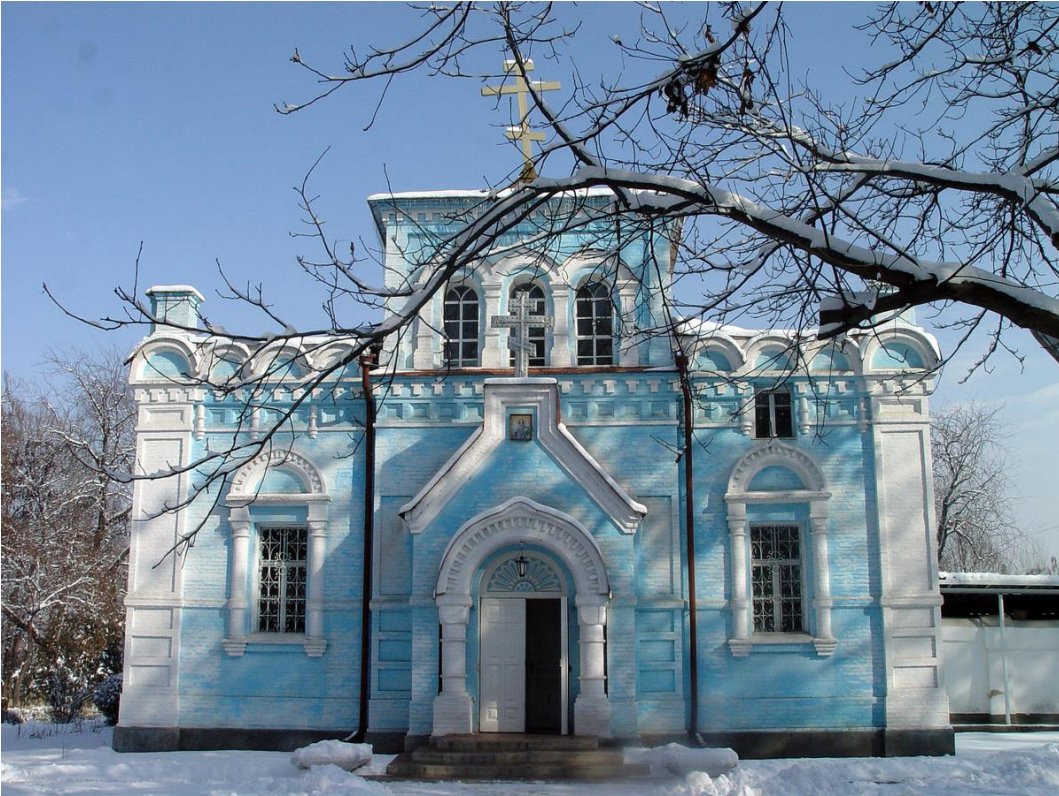

Ek. 2: Issık Göl Kutsal Üçlü Manastırı

Resim Vladimir İkim'in "*Po Stopam Apostola Fomi*" (*Havari Tomas'ın İzinden*) eserinden alınmıştır.

Ek. 3: Katalan Haritası, Abraham Cresques tarafından 1375 yılında hazırlanan ve XIV. yüzyıl Avrupası bakış açısından Eski Dünya'yı konu alan bir haritadır.

Ek. 4: Başmelek Mikail Kilisesi. Oş

Resim Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğunun Resmi İnternet sitesinden alınmıştır.
<https://pravoslavie.kg/hramy/23>

Ek. 5: Kutsal Serafim Kilisesi. Pişpek (Bişkek)

Resim Foto.kg. internet sitesinden alınmıştır. <https://foto.kg/galereya/273-religiya-i-veroispovedanie-pravoslavie-hram-prepodobnogo-serafima-sarovskogo-g-pishpek.html>

Ek. 6: Oş şhrindeki Başmelek Mikail Kilisesinde ayin sırasında

Resim Başmelek Mikail Kilisesinin Telegram kanalından alınmıştır.

Ek. 7: Oş Şehrindeki “Svetoç” Kilise Okulunda Ders Sırasından Resim Başmelek Mikail Kilisesinin Telegram kanalından alınmıştır.

ÖZET

Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi X. yüzyılda Bizans İmparatorluğunun misyonerlik faaliyetleri sonucunda Rus topraklarına girmiş ve Rus Ortodoks Kilisesi kurulmuştur. Rusların bir millet ve imparatorluk haline gelmesinde Rus Ortodoks Kilisesi önemli bir rol oynamıştır. Rus Ortodoks Kilisesi XIX. yüzyılda Rus imparatorluğunun Türkistan'ı işgal etmesiyle birlikte Türkistan'da yaşayan en eski halklardan biri olan Kırgızlar arasında da misyonerlik faaliyetleri yürütmüş ve bölge halkına Hıristiyanlığı ve Rus kültürünü benimsetmeye çalışmıştır. Bu tezde, Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihi ve faaliyetleri ele alınmıştır. Öncelikle, giriş bölümünde tezin konusu, önemi ve amacı, kapsam ve sınırlılıkları, yöntem ve kaynakları ele alınmıştır. Ardından Kırgızların tarihi hakkında genel bilgilere, Kırgızların İslam'a kadarki inançlarına ve Kırgız Rus ilişkilerinin tarihi seyrine yer verilmiştir. Birinci bölümde Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'a girişi ve bölgedeki siyasi ve sosyal gelişmelerle ilişkisi, Kırgız halkına yönelik tutumu, eğitim, kültür ve din alanlarında yaptığı çalışmalar, karşılaştığı sorunlar Rus İmparatorluğu, SSCB ve bağımsızlık dönemleri başlıkları altında ele alınmıştır. İkinci bölümde Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki yapılanması ve yürüttüğü dini, sosyal, eğitim ve kültürel faaliyetleri incelenmiştir. Bu tezin amacı, Rus Ortodoks Kilisesinin Kırgızistan'daki tarihi rolünü ve günümüzdeki durumunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Rus Ortodoks Kilisesi, Kırgızlar, Hıristiyanlık, Bişkek ve Kırgızistan Piskoposluğu, Misyonerlik

ABSTRACT

In the 10th century, the Orthodox branch of Christianity entered Russian territories as a result of the missionary activities of the Byzantine Empire, leading to the establishment of the Russian Orthodox Church. The Russian Orthodox Church played a significant role in the growth of Russia as a nation and empire. In the 19th century, the Russian Orthodox Church extended its missionary efforts to the Kyrgyz people, one of the oldest ethnic groups in Turkistan, which had come under Russian imperial rule. The church aimed to introduce Christianity and Russian culture to the Kyrgyz population after the Russian Empire's occupation of Turkistan. This thesis examines the historical presence and activities of the Russian Orthodox Church in Kyrgyzstan. It begins by addressing the thesis's topic, significance, purpose, scope, limitations, methods, and sources in the introduction. It then provides a general overview of the Kyrgyz people's history, their beliefs before their conversion to Islam, and the historical trajectory of Kyrgyz-Russian relations. The first section delves into the entry of the Russian Orthodox Church into Kyrgyzstan, its relationship with political and social developments in the region, its approach towards the Kyrgyz people, its efforts in education, culture, and religion, and the challenges it faced during the periods of the Russian Empire, the Soviet Union, and the era of independence. The second section explores the organizational structure of the Russian Orthodox Church in Kyrgyzstan and delves into its religious, social, educational, and cultural activities. The primary goal of this thesis is to uncover the historical role of the Russian Orthodox Church in Kyrgyzstan and to shed light on its contemporary status.

Keywords: Russian Orthodox Church, Kyrgyz, Christianity, Bishkek and Kyrgyzstan Diocese, Missionary